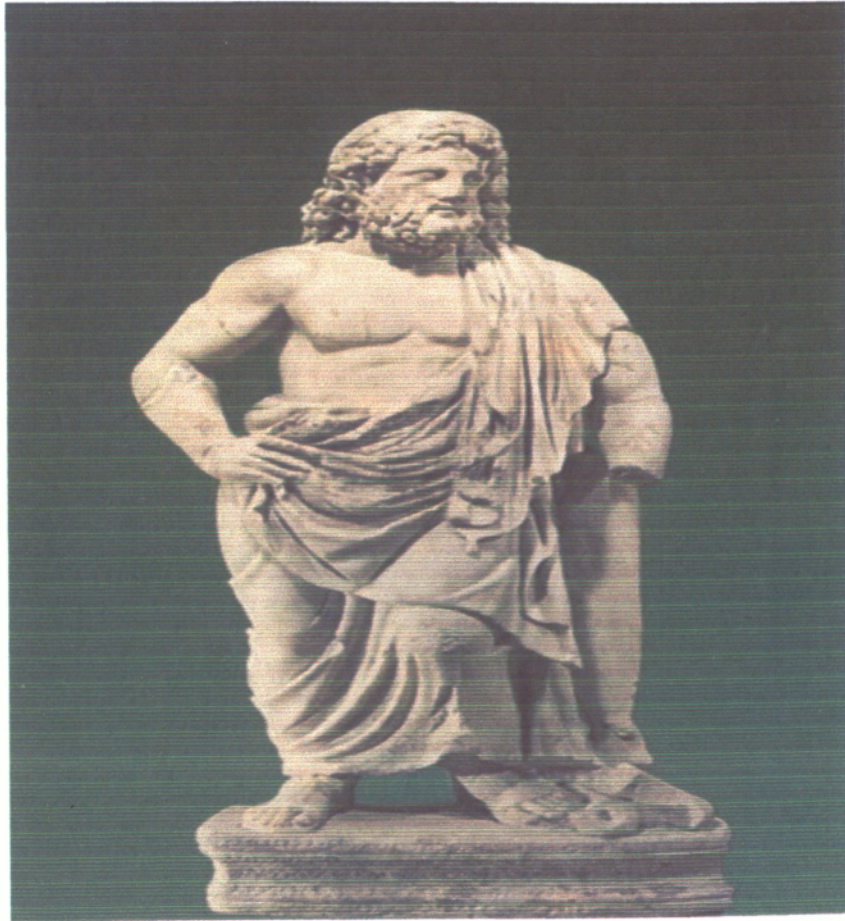

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ: «ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ»**

Εισηγήτρια:
Μπιτσάνη Ευγενία

Σπουδαστής:
Βασιλείου Αθανάσιος

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	6
ΙΑΤΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΛΑΩΝ	6
1.1 ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΓΟΝΩΝ ΦΥΛΩΝ	6
1.2 ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	7
1.3 Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΣΣΥΡΙΩΝ	10
1.4 ΑΡΧΑΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ	12
Α. ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΡΣΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	12
Β. ΑΡΧΑΙΑ ΙΝΔΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	13
Γ. ΑΡΧΑΙΑ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΚΑΙ ΙΑΠΩΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	15
1.5 ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ	15
Α. ΜΕΞΙΚΟ	15
Β. ΠΕΡΟΥ	17
Γ. ΙΝΔΙΑΝΙΚΕΣ ΦΥΛΕΣ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	19
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
2.1 ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	19
2.2 ΘΕΟΥΡΓΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	21
2.3 ΑΣΚΛΗΠΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	23
2.4 ΠΡΟΪΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ-ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥΣ	28
2.5 ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	31
2.6 Η ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ Ο «ΟΡΚΟΣ»	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ	38
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	38
3.2 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ	39
3.3 Ο ΓΑΛΗΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ	41
3.4 Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥ ΓΑΛΗΝΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΥΛΛΟΣ	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ	47
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	47
4.1 ΠΡΩΙΜΗ ΚΑΙ ΟΨΙΜΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	47
4.2 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	49
Α. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΑΜΨΩΝ	50
Β. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ	51

Γ. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣΩΤΕΙΑΣ.....	53
Δ. ΑΛΛΟΙ ΞΕΝΩΝΕΣ.....	53
4.3 Η ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΣΤΟΥΣ ΞΕΝΩΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΣ ΡΟΛΟΣ.....	54
4.4 ΟΙ ΙΠΠΟΤΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ	55
4.5 ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ.....	58
5.1 ΤΟ ΕΠΠΕΔΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ.....	58
5.2 ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ.....	60
5.3 Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ.....	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ	66
6.1 ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ	66
6.2 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.....	68
6.3 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ.....	69
6.4 Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ.....	73
6.5 ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΥΓΕΙΑ.....	75
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	79

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ηλικία του πλανήτη μας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Λέγεται, πως κάποτε έγινε μια μεγάλη έκρηξη. Αυτή δημιούργησε το πλανητικό μας σύστημα μέσα στο οποίο ανήκει και ο δικός μας Γαλαξίας, που αποτελείται από 100 δισεκατομμύρια και παραπάνω αστέρια.

Όταν διαχωρίστηκε η θάλασσα από τη στεριά, πάνω σ' αυτή εμφανίστηκε, αφού πέρασε από μακροχρόνια στάδια εξελικτικής διαφοροποίησης, ένα πλακουντοφόρο θηλαστικό. Στην αρχή ήταν ένα μικρόσωμο τετράποδο με ουρά, που ζούσε πάνω σε δένδρα. Ύστερα κατέβηκε απ' αυτά, στάθηκε όρθιο και περπάτησε. Αυτός ήταν ο πρόγονος του σημερινού ανθρώπου, ο Αυστραλοπιθηκοειδής, ονομασία που πήρε επειδή πρωτοεμφανίστηκε στην Αυστραλία.

Αυτόν τον προγονό μας, ονομάσαμε Homo, δηλαδή άνθρωπο. Αυτόν που πρώτος στάθηκε στα πόδια του τον ονομάσαμε Homo Erectus, δηλαδή όρθιο άνθρωπο. Εξέλιξη αυτού αποτελεί ο Homo Faber, δηλαδή κατασκευαστής άνθρωπος και εξέλιξη αυτού ο Homo Sapiens, δηλαδή ο σκεπτόμενος άνθρωπος.

Ο σκεπτόμενος άνθρωπος δεν περιορίστηκε μόνο στις φροντίδες διατήρησης του στη ζωή, όπως ο όρθιος άνθρωπος, αλλά εκτελούσε θεραπευτικές πράξεις οδηγούμενος από το ένστικτο του.

Ο μεταγενέστερος, ο σκεπτόμενος άνθρωπος, αντί να βελτιώσει και να προωθήσει τον πρακτικό τρόπο αντιμετώπισης προβλημάτων υγείας του, προσπάθησε με τελετουργικούς χορούς, με ξόρκια και ικεσίες να θεραπεύσει την αρρώστια του.

Το ακαλλιέργητο πνεύμα του δεν τον βοήθησε να εμβαθύνει στα αίτια των διαφόρων φαινομένων, γι' αυτό προσωποποίησε και θεοποίησε τα στοιχεία της φύσης και όσα δεν κατάφερε να δαμάσει. Έτσι, σχημάτισε την εικόνα κάποιας Υπέρτατης Δύναμης, που τη λάτρευσε.

Άγριος, βάρβαρος και απολίτιστος ο πρωτόγονος άνθρωπος, ζούσε μαζί με τα ζώα σε φυσικό περιβάλλον, επιζητώντας τη διατήρηση της υγείας του και τη θεραπεία των ασθενειών του, με την παρατήρηση και τη μίμηση ανώτερων κατά τη νόηση ζώων.

Σε δυσκολότερες στιγμές του ο άνθρωπος, αφού αναπτύχθηκε περισσότερο κατέφυγε στο θείο. Έκπληκτος μπροστά στο μεγαλείο της δημιουργίας και του έναστρου ουρανού, θλιμμένος από τον θάνατο των δικών του, φοβισμένος από τις ατίθασες φυσικές δυνάμεις των αστραπών και των βροντών, των σεισμών, των καταιγίδων, των εκλείψεων του ηλίου και της σελήνης, ένοιωθε των αδυναμία του και την εξάρτηση του από την παντοδυναμία ενός υπερφυσικού και υπέρτατου όντος. Έτσι, η πρωτόγονη Ιατρική του εξελίχτηκε σε Θεουργική. Έτσι, ξεκίνησε η Θρησκεία.

Σκοπός της εργασίας είναι η καταγραφή της παροχής φροντίδας υγείας από την εμφάνιση του ανθρώπου έως και τα νεότερα χρόνια σύμφωνα με κρατούσες αντιλήψεις για την αρρώστια και τη θεραπεία κάθε ιστορικής περιόδου. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται η αντιμετώπιση φροντίδας υγείας από τους αρχαίους λαούς με κοινό στοιχείο την σύνδεσή τους με τη Θρησκεία. Στο δεύτερο περιγράφεται η ανάπτυξη της στην Αρχαία Ελλάδα όπου εκεί αναπτύχθηκαν οι βάσεις για τον υπόλοιπο κόσμο. Στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η Ρωμαϊκή και η Βυζαντινή περίοδος αντίστοιχα που αποτελούν λογική συνέχεια του Ελληνικού πολιτισμού. Στο πέμπτο αναλύεται η ιατρική φροντίδα στο Μεσαίωνα και στο έκτο και τελευταίο το επίπεδο υγείας και η ανάπτυξη από την Αναγέννηση έως και τα νεότερα χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΙΑΤΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΛΑΩΝ

1.1 ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΓΟΝΩΝ ΦΥΛΩΝ

Στη ιατρική των πρωτόγονων φυλών, τον κύριο θεραπευτικό ρόλο έχει αναλάβει ο μάγος-ιερέας, που είναι συγχρόνως και γιατρός. Η ιατρική επομένως των φυλών αυτών είναι μαγική και ιερατική. Καθώς οι ασθένειες, κατά τις αντιλήψεις των λαών αυτών, οφείλονται στην επίδραση των κακών πνευμάτων, των δαιμόνων ή στην τιμωρία των θεών για πράξεις που δε συνάδουν με την ηθική της φυλής τους, οι μάγοι-γιατροί εφαρμόζουν σειρά μέτρων για την αντιμετώπιση των νοσημάτων με την έννοια αυτή. Κύρια θεραπευτικά μέσα είναι οι επωδές (εξορκισμοί), οι επικλήσεις προς τους θεούς και μέθοδοι εξαγωγής των κακών πνευμάτων και μεταβιβάσεώς τους σε άλλα αντικείμενα, όπως π.χ. κατασκευασμένα ειδώλια, ή ζώα. Χρησιμοποιούνται επίσης ιεροί χοροί, κορυβαντισμοί, έντονες αποτροπαϊκές κινήσεις, προσωπίδες ή μετονομασία προσώπων (για την παραπλάνηση των δαιμόνων), ύμνοι, προσευχές, ύπνωση, εξομολόγηση και άλλα. Προφυλακτικά οι πρωτόγονοι φέρουν διάφορα αντικείμενα, όπως περιάπτα (φυλακτά) και χάντρες (που κληροδοτήθηκαν και στους πολιτισμένους λαούς για την αποφυγή της βασκανίας).

Ο πρωτόγονος μάγος, ιερέας και γιατρός χρησιμοποιεί ορισμένα μέτρα, τα οποία, ενώ φαίνονται ως λογικά, εν τούτοις δεν έχουν την ίδια έννοια στην “ιατρική” των λαών αυτών. Εφαρμόζει, επί παραδείγματι, βεντούζες ή απομύζηση για την απομάκρυνση των νοσημάτων. Η μέθοδος αυτή, την οποία πιθανόν να εμπνεύσθηκαν από την ίαση μετά την απομάκρυνση ή εξαγωγή ενός αλλοτρίου σώματος, δε στοχεύει στην απομάκρυνση του νοσογόνου αιτίου, όπως θα υπέθεταν οι πολιτισμένοι λαοί αλλά στην απομάκρυνση των κακών πνευμάτων. Την ίδια αποτρεπτική σημασία αποκτούν η αφαίρεση αίματος, που γίνεται με φλεβοτομή ή σκαριφισμούς σε διάφορα σημεία του σώματος με λεπτά αγκάθια ή αποξυσμένα οστά, τα λουτρά ή ατμόλουτρα, τα βότανα με ιδιαίτερη δυσοσμία ή κακή γεύση (για να διώξουν τα πνεύματα) που χορηγούνται *per os* ή τα αφεψήματά τους υπό μορφή υποκλυσμών, οι μαλάξεις και οι υποκαπνισμοί. Όλες οι φυσικές, λογικές κατά τις αντιλήψεις μας, υγιεινοδιαιτητικές και φαρμακολογικές θεραπείες των πρωτόγονων, εντάσσονται σε ένα σύστημα μαγικό-θρησκευτικό με σκοπό την απομάκρυνση των πνευμάτων.

Παράλληλα με τα πρώτα σπέρματα της εναντιοθεραπευτικής (κρύο νερό επί πυρετού), που χαρακτηρίζουν την ενστικτώδη ιατρική των πρωτόγονων στις φυλές αυτές πρώτο διαμορφώνεται και η αντίθετη αρχή της ομοιοθεραπευτικής. Η θεραπεία π.χ. του ικτέρου γίνεται με τη βοήθεια πουλιών με κίτρινα φτερά, που συλλαμβάνονται, οι μάγοι διαβάζουν τους τυπικούς εξορκισμούς και στη συνέχεια απελευθερώνονται, παίρνοντας μαζί τους και τη νόσο. Οι πρωτόγονες αυτές τακτικές

θα λάβουν αιώνες αργότερα τη θεραπευτική τους φαρμακολογική διαμόρφωση με τις αρχές του "Contra^gia contra^giis curaⁿtur" (εναντιοθεραπευτική) και "Similia similibus curaⁿtur" (ομοιοθεραπευτική).

Οι πρωτόγονοι λαοί επίσης εκτελούν ορισμένες χειρουργικές επεμβάσεις και πράξεις, όπως ακρωτηριασμούς, αφαίρεση βελών και άλλων ξένων σωμάτων, επίσχεση αιμορραγιών με πίεση, εφαρμογή πιεστικών επιδέσμων ή καυτηρίαση με πυρακτωμένη πέτρα, πρωτόγονες καισαρικές τομές. Άλλες έχουν περισσότερο μαγική-θρησκευτική σημασία, όπως περιτομή, νυμφοτομή (τομή μέρους της κλειτορίδος) και ουρηθροτομή, δηλαδή διατομή της ουρήθρας από το κάτω χείλος του στομίου της μέχρι του περινέου.

Ορισμένες επεμβάσεις, όπως η καισαρική τομή, εκτελούνται με χρήση υπνωτικών ποτών ή χορήγηση οιοπνεύματος παρασκευασμένου από μπανάνες. Συχνές είναι επίσης η δερματοστιξία (τατουάζ), η πρόκληση τελετουργικών ουλών, η διάτρηση της μύτης, των λοβών των αυτιών και των χειλέων για πέρασμα κρίκων και άλλες παρόμοιες μαγικοκοσμικές επεμβάσεις.

Πολλά από τα φυτά που χρησιμοποίησε η πρωτόγονος ιατρική, όπως το όπιο, η κόκα, η κιγχόνη, η εφεδρίνη, η καφεΐνη, η δακτυλίτις, η ιπεκακουάνα, η ποδοφυλλίνη και άλλα χρησιμοποιήθηκαν από τη μετέπειτα επιστημονική και λαϊκή ιατρική.

Η μελέτη επομένως της ιατρικής των πρωτογόνων αποβαίνει ιδιαίτερα χρήσιμη διότι αποδεικνύεται ότι ορισμένα θεραπευτικά της μέσα, αλλά και αρχέγονες ιδέες, ψυχολογικοί μηχανισμοί (υποβολή, εξομολόγηση στο μάγο ιερέα) και πρακτικές εφαρμογές σε εμβρυϊκή μορφή, εξελίσσονται και μορφοποιούνται στη μετέπειτα πορεία της ιατρικής, μέχρι τα σύγχρονα χρόνια. Εύλογα επομένως η ιατρική αυτή, με την έννοια που εκτέθηκε, παριστά το λυκαυγές της σύγχρονης.

Ο κύριος χαρακτήρας της ιατρικής, των πρωτογόνων είναι μαγικός και ιερατικός με αξιόλογα στοιχεία όμως εμπειρικής ιατρικής, τόσο στη συντηρητική όσο και στη χειρουργική θεραπεία.

1.2 ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Η αιγυπτιακή ιατρική φαίνεται ότι αρχίζει να διαμορφώνεται στην κοιλάδα του Νείλου από την 6η χιλιετία π.Χ., αλλά πιο συγκεκριμένα στοιχεία γι' αυτήν διαθέτουμε μόνο από την εποχή του Παλαιού βασιλείου (2.800 π.Χ).

Η ιατρική των αρχαίων Αιγυπτίων, μαγική και ιερατική, απέκτησε με την πάροδο του χρόνου στοιχεία ορθολογικής εμπειρικής τέχνης.

Σχεδόν όλες οι αιγυπτιακές θεότητες θεωρούνται προστάτες της ιατρικής ή διαφόρων κλάδων της. Κύριες ιατρικές θεότητες ήταν η Ίσιδα και ο Θωτ (Thot), ο οποίος συνήθως παριστάνεται με κεφαλή του πτηνού ίβεως και αντιστοιχεί (από την Αλεξανδρινή περίοδο) στο θεό Ερμή τον Τρισμέγιστο. Ο θεός Ώρος (Horus), γιος του Όσιρι και της Ίσιδας, κληροδότησε στη σύγχρονη συνταγογραφία το σύμβολο Rx που παριστά τον οφθαλμό του και αντικαθιστά πολλάκις το κλασικό Rp (που

προέρχεται από συντομογραφία του λατινικού Recipe= λάβε, πάρε). Ο κυριότερος όμως θεός της ιατρικής της αρχαίας Αιγύπτου είναι ο Ιμχοτέπ, ονομαζόμενος Ιμούθης από τους αρχαίους Έλληνες. Ήταν υπαρκτό πρόσωπο, διάσημος πολιτικός, γιατρός και αρχιτέκτων, που έζησε κατά τα χρόνια της 3ης δυναστείας (2686-2613 π.Χ.) και θεοποιήθηκε αργότερα λόγω της μεγάλης ιατρικής του ικανότητας. Ο Ιμχοτέπ αντιστοιχεί στον Ασκληπιό των αρχαίων Ελλήνων.

Οι κυριότερες πηγές για τη μελέτη της αρχαίας αιγυπτιακής ιατρικής είναι οι διασωθέντες ιατρικοί πάπυροι, οι παραστάσεις, ανάγλυφες ή ζωγραφικές, που κοσμούν κυρίως τις πυραμίδες, παλαιοπαθολογικά ευρήματα (ήδη από τον προπερασμένο αιώνα η μελέτη των διασωθέντων ταριχευμένων πτωμάτων, των μουμιών, έδωσε πλήθος στοιχείων) και τέλος ιστορικές πληροφορίες από τα έργα διαφόρων μεταγενεστέρων Ελλήνων ιστορικών (Ηρόδοτος, Διόδωρος Σικελιώτης, Στράβων κ.ά.).

Φυτά, προφανώς χρησιμοποιούμενα για θεραπευτικές χρήσεις, υπάρχουν ζωγραφισμένα σε παραστάσεις. Ανάγλυφο σε αμμόλιθο παρουσιάζει την πριγκίπισσα Meretaten να προσφέρει το φυτό του μανδραγόρα στο σύζυγό της (18η δυναστεία). Το φυτό αυτό, όπως και οι κωδιές της μήκωνος, απεικονίζονται σε πλήθος τοιχογραφιών. Τα άνθη της μήκωνος που διακοσμούσαν βασιλικές μούμιες ή οι καρποί της που ανακαλύφθηκαν αυτούσιοι σε τάφους του Fayyum, όπως και απεικονίσεις της σε νωπογραφίες παλατιών, αποδεικνύουν ότι ανήκουν στο είδος *Paraver rhoeas*. Η *Paraver somniferum* καλλιεργήθηκε μάλλον αργότερα. Το περίφημο *orium Thebaicum* παρασκευαζόταν στις Θήβες τα ρωμαϊκά χρόνια και εξαγόταν σε όλες τις μεσογειακές χώρες.¹

Η αιγυπτιακή ιατρική αναγνωριζόταν γενικά προοδευμένη από τους Έλληνες και ο Ηρόδοτος (II,77) βεβαιώνει ότι οι Αιγύπτιοι ήταν υγιέστεροι όλων των ανθρώπων της εποχής μετά τους κατοίκους της Λιβύης.

Η αιγυπτιακή ιατρική βρισκόταν στα χέρια των ιερέων, οι οποίοι αμείβονταν πλουσιοπάροχα από τις εισπράξεις των ναών, αλλά και από τους ασθενείς. Φαίνεται ότι αποτελούσαν ιεραρχικά οργανωμένο σώμα.

Οι πρώτες ειδικότητες διακρίνονται τότε. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (II,84), υπήρχαν πολλοί γιατροί ειδικευμένοι σε ένα μόνο κλάδο της ιατρικής. Άλλοι ήταν γιατροί των οφθαλμών, άλλοι της κεφαλής, άλλοι των οδόντων, άλλοι της κοιλίας και άλλοι των εσωτερικών (αφανών) νοσημάτων. Ο Ηρόδοτος (III,1) αναφέρει ότι ο Κύρος, ο βασιλιάς των Περσών, ζήτησε από τον ηγεμόνα της Αιγύπτου Άμαση να του αποστείλει τον καλύτερο οφθαλμίατρο της Αιγύπτου και η επιθυμία του ικανοποιήθηκε. Γνωρίζουμε επίσης τα ονόματα πολλών γιατρών της Αιγύπτου από επιγραφικά και άλλα μνημεία. Ο αρχαιότερος γνωστός γιατρός του κόσμου είναι ο αρχίατρος του Φαραώ Sahure της 5ης δυναστείας, που ονομαζόταν Sekhet' Epanach.

Κατά τις αιγυπτιακές ιατρικές αντιλήψεις τα αίτια των νόσων οφείλονται, ως

¹ Μαρκέτος Σ., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδ. Ζήτα, Αθήνα, 1996. σελ. 78

επί το πλείστον, σε θεϊκές και δαιμονικές επιδράσεις, αλλά παράλληλα προβάλλονται αίτια περισσότερο λογικά, όπως η υπερβολική τροφή ή οι σκώληκες, αντίληψη που φαίνεται περισσότερο ορθολογιστική εάν σκεφθούμε την πληθώρα των παρασίτων της περιοχής. Κύρια επίσης νοσολογική ιδέα είναι οι βλάβες των αγγείων, που φλεγμαίνουν ή σκληρύνονται, αντίληψη που έρχεται σε συμφωνία με τα ευρήματα της αρτηριοσκληρύνσεως στις μούμιες τα οποία, ως φαίνεται, δε διέφυγαν της προσοχής των ταριχευτών.

Η διαγνωστική των Αιγυπτίων παρουσιάζει αρκετά σημεία ορθολογιστικής σκέψεως. Κατά τον πάπυρο του Ebers, η διάγνωση τίθεται μετά από κλινική εξέταση που περιλαμβάνει την επισκόπηση και την ψηλάφηση για τη διαπίστωση αυξημένης θερμοκρασίας ή κάποιας σκληρίας. Ακόμη στον ίδιο πάπυρο γίνεται νύξη και της ακροάσεως, όταν σε μια περίπτωση αναφέρεται ότι “εδώ το ους ακούει”. Την εξέταση ακολουθεί η πρόγνωση και η θεραπεία. Ο πάπυρος του Smith, που είναι τελείως εμπειρικός, περιέχει πολλά στοιχεία και δίνει σαφείς οδηγίες για την παρατήρηση κατά την εξέταση του ασθενούς, την πιθανή διάγνωση την οποία ο γιατρός οφείλει να γνωστοποιεί στον ασθενή, την πρόγνωση και τέλος τη θεραπεία.

Τη *materia medica* των Αιγυπτίων γνωρίζουμε πληρέστερα διότι οι πιο γνωστοί πάπυροι είναι κυρίως φαρμακολογικοί και θεραπευτικοί. Τα φάρμακα χρησιμοποιούνται με διάφορους τρόπους, *per os* (δισκία), *per rectum* (υπόθετα), ως κολλικά υπόθετα και συνήθως χορηγούνται με συνοδεία επωδών και επικλήσεων θεοτήτων.

Η χειρουργική των Αιγυπτίων δε φαίνεται ιδιαίτερα προχωρημένη. Τα κατάγματα συνήθως ευθειάζονται και ακινητοποιούνται, τα τραύματα επιδέονται και χρησιμοποιούνται διάφορες θεραπευτικές ουσίες για την επούλωσή τους, τα αποστήματα διανοίγονται, μικροί επιφανειακοί όγκοι αφαιρούνται, αν και ορισμένοι θεωρούνται ανίατοι και εγκαταλείπονται χωρίς καμία θεραπευτική αγωγή². Επίσης είναι γνωστή η εκτελούμενη νυμφοτομία (τομή της κλειτορίδας), την οποία αναφέρει ο Στράβων και περιγράφει ο Αέτιος και ο Παύλος Αιγινήτης αργότερα. Οι εγχειρήσεις εκτελούνται με μαχαίρι ή πυρακτωμένο σίδηρο για την καταστροφή των όγκων και παράλληλη επίσχεση της αιμορραγίας. Έχουν διασωθεί χειρουργικά εργαλεία της εποχής, μαχαίρια, λαβίδες, βελόνες, καθετήρες, σιδήρια για καυτηρίαση, ενώ, σε γλυπτό αιγυπτιακού ναού, φιλοτεχνήθηκε αναπαράσταση ερμαρίου με εργαλεία. Επίσης το γλυπτό με τις εγχειρήσεις περιτομής, που αναφέρθηκε, στην κορυφή του συνοδεύεται από σκηνές παροχής βοήθειας σε περιπτώσεις τραυματισμών.

Ίσως η χειρουργική να μην ήταν ιδιαίτερα αναπτυγμένη για λόγους αμυντικούς, γιατί, όπως αναφέρει ο Διόδωρος Σικελιώτης (I,82), οι γιατροί θέραπευαν τους ασθενείς σύμφωνα με το γραπτό νόμο που είχε καταρτισθεί από πολλούς και ενδόξους γιατρούς της αρχαιότητας και εάν δεν κατόρθωναν να σώσουν τον

² Μαρκέτος Σ., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδ. Ζήτα, Αθήνα, 1996. σελ 88

πάσχοντα, αφού ακολούθησαν όμως πιστά τους νόμους της ιεράς βίβλου, τότε αθωνόνταν. Εάν όμως εφάρμοσαν θεραπείες αντίθετες προς τα γραπτά κείμενα τότε τιμωρούνταν με θάνατο.

Η αιγυπτιακή ιατρική, παρά το ότι παραμένει μαγική, μυστικιστική και ιερατική, εν τούτοις εμφανίζει ορισμένες αξιόλογες καινοτομίες, πρωτότυπες και ορθολογικές παρατηρήσεις που επηρέασαν την ιατρική των υπολοίπων λαών με τους οποίους η Αίγυπτος διατηρούσε στενούς εμπορικούς δεσμούς. Παράλληλα κληροδότησε πολλά φάρμακα της πλούσιας materia medica στους πολιτισμούς αυτών και στη μετέπειτα αναπτυχθείσα στον ίδιο χώρο ελληνιστική ιατρική, ενώ παραδοσιακές ουσίες της φαρμακευτικής της ύλης περιλαμβάνονταν στις ευρωπαϊκές φαρμακοποιίες μέχρι το 18ο αιώνα.

1.3 Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΣΣΥΡΙΩΝ

Η εύφορη κοιλάδα μεταξύ του Ευφράτη και του Τίγρη ποταμού αποτελεί το λίκνο του πολιτισμού περί το 2000 Π.Χ. Οι κάτοικοι της Νοτίου Μεσοποταμίας αναπτύσσουν ήδη περί την τέταρτη έως πέμπτη χιλιετηρίδα π.Χ. συστηματική ιατρική αντίληψη από την οποία προέρχεται η ασσυρο-βαβυλωνιακή Ιατρική. Οι Βαβυλώνιοι και οι Ασσύριοι κατακτητές της Μεσοποταμίας, σημιτικής προελεύσεως, κληρονόμησαν από τους παλαιότερους κατοίκους, τους Σουμέριους (3-4000π.Χ.), πλήθος πολιτιστικών στοιχείων. Οι Σουμέριοι μετέτρεψαν την άγονη γη σε γόνιμη με την ανάπτυξη αρδευτικού δικτύου, εισήγαγαν την εικονιστική γραφή, απόγονος της οποίας είναι η σφηνοειδής και ασχολήθηκαν με τη μελέτη της αστρονομίας και των φυσικών επιστημών και την καλλιέργεια των τεχνών. Βαβυλωνιακής προελεύσεως είναι η διαίρεση του κύκλου σε μοίρες, το σύστημα των μέτρων και σταθμών, η κλεψύδρα, τα περισσότερα ονόματα του ζωδιακού κύκλου, η διαίρεση του έτους σε 12 μήνες, η εβδομάς των 7 ημερών κ.ο.κ.

Εκεί αναπτύχθηκε ένας αξιόλογος πολιτισμός στον οποίο θα πρέπει να αναζητήσουμε τα πρώτα στοιχεία των μαθηματικών, της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής και κυρίως της αστρονομίας που επηρέασαν τους γειτονικούς πολιτισμούς, ενώ πλήθος γνώσεων του έφθασε μέχρι τις ημέρες μας. Η αστρολογία κληρονομήθηκε στους Ασσυρίους και Βαβυλωνίους προφανώς από τους αρχαιότερους Σουμέριους. Σε λίθινο αντικείμενο του 1185 Π.Χ. απεικονίζονται τα πρώτα ζωδιακά σημεία.

Κατά την αντίληψη των Βαβυλωνίων η θέληση των θεών εκδηλώνεται στην πορεία των ουρανίων σωμάτων, η οποία ρυθμίζεται από αυστηρούς νόμους και οτιδήποτε γίνεται στη γη έχει το πανομοιότυπο του στους ουρανούς (σχέση μικροκόσμου-μακροκόσμου). Επόμενη ήταν η ανάπτυξη της αστρονομίας, της “επι-

στήμης των επιστημών”, η οποία δίνει τη δυνατότητα της συστηματικής μελέτης των νόμων που διέπουν το σύμπαν, αλλά και της αστρολογίας, η οποία “παρέχει” τη δυνατότητα της κατανόησεως του παρόντος και της προβλέψεως του μέλλοντος. .

Η ιατρική της Μεσοποταμίας είναι κυρίως μαγική και ιερατική, ενώ κατά την εξέλιξή της αποκτά στοιχεία εμπειρικά. Η βαβυλωνιακή ιατρική, συνδεδεμένη με τη θρησκεία και την αστρολογία, παράλληλα συνυφάινεται και με την εμπειρική αντίληψη, που μεταδίδεται από τα προϊστορικά χρόνια. Η φύση της επομένως είναι μαγική κυρίως, αλλά και εμπειρική.

Η κυριότερη πηγή της ιατρικής των Μεσοποταμιών είναι οι περίφημες πήλινες πινακίδες, γραμμένες στη σφηνοειδή γραφή. Ο αριθμός τους φθάνει τις είκοσι πέντε περίπου χιλιάδες, εκ των οποίων οι χίλιες αναφέρονται σε θέματα ιατρικά. Βρέθηκαν στην περιοχή Κουμjunjik και συνιστούν την ομώνυμη συλλογή στο Βρετανικό μουσείο. Αποτελούν υπολείμματα της μεγάλης βιβλιοθήκης του βασιλέως Ashurbanipal (668-626 π.Χ.) της Νινευί, του γνωστού Σαρδανάπαλου.

Η δεύτερη πηγή για την ιατρική των Μεσοποταμιών είναι τα ιστορικά έργα και κυρίως του Ηροδότου, ο οποίος βεβαιώνει ότι οι Βαβυλώνιοι δεν έχουν ανάγκη επίσημων γιατρών γιατί εξέθεταν τους πάσχοντες στην αγορά. Οι περαστικοί πλησίαζαν τον ασθενή και τον συμβούλευαν για το νόσημά του, εάν τυχόν κάποιος είχε νοσήσει στο παρελθόν από παρόμοιο νόσημα ή εάν είδε άλλον πάσχοντα από τούτο. Έτσι, οι ίδιοι έδιναν συμβουλές και παραινέσεις προς τον ασθενή, γνωστοποιώντας του τα ,θεραπευτικά μέτρα που έλαβαν οι ίδιοι ή κάποιος άλλος σε παρόμοιες περιπτώσεις και γιατρεύτηκαν. Δεν επιτρέπεται σε κανέναν να αντιπαρέλθει τον αρρωστο χωρίς να ενδιαφερθεί για τη φύση της αρρώστιας του.

Η αρχαιότερη ιατρική θεότητα της Μεσοποταμίας λεγόταν Sin και ήταν σεληνιακή. Ο γιατρός λεγόταν A-zu, που σημαίνει “ο γνωρίζων τα ύδατα”, σημείο της αντίληψεώς του για την κυριαρχική επίδραση του ύδατος στη ζωή.

Η ζωή, οι ασθένειες και η υγεία θεωρούνται ουσιαστικώς εξαρτώμενες από μεταφυσικές δυνάμεις, θεούς και δαίμονες, οι οποίοι επηρεάζουν μέσω της επιδράσεως των άστρων την πορεία τους. Από τις κινήσεις των άστρων εξαρτώνται φαινόμενα γήινα, όπως η παλίρροια, αλλά και σωματικά, όπως η κυκλοφορία των χυμών του ανθρωπίνου σώματος. Η μελέτη επομένως της αστρολογίας ήταν σημαντική και οι Βαβυλώνιοι πρώτοι επισήμαναν τη σχέση μεταξύ μακροκόσμου και μικροκόσμου, την οποία κατά την Αναγέννηση ασπάσθηκε και ανέδειξε ο Παράκελσος. Οι αντιλήψεις άλλωστε της επιδράσεως των κινήσεων των αστερών επί της πορείας της νόσου, αλλά και των επιδημιών, επιβίωσαν μέχρι τα μεσαιωνικά χρόνια.

Από την άλλη πλευρά όμως πιστευόταν ότι υπήρχε σχέση των νοσημάτων με το αίμα και τις μεταβολές του και διαμορφώνεται η ορθολογική αιματική θεωρία, ενώ η αναπνοή αποτελούσε, κατά τις αντιλήψεις τους, δευτερεύουσα.

Η θεραπευτική αγωγή επίσης κατευθύνεται από την πορεία των άστρων και τα φάρμακα χορηγούνται πάντοτε σε σχέση με την ανατολή ή τη δύση τους και

συνήθως με συνοδεία επωδών και επικλήσεων στις θεότητες. Εν τούτοις, χορηγούνται εμπειρικά φάρμακα από τα τρία βασίλεια της φύσεως και κυρίως φυτά, όπως η κάνναβις, ενώ δεν είναι άγνωστη η εφαρμογή φλεβοτομίας, υδροθεραπείας, μαλάξεων, επιθεμάτων, εμπλάστρων, κλυσμάτων και βεντουζών.³

Παράλληλα με τις μαγικές πράξεις, συνιστώνται και χειρουργικές επεμβάσεις. Από τον κώδικα του Hammurabi προκύπτει ότι οι χειρουργοί εκτελούσαν εγχειρήσεις οφθαλμών, το πιθανότερο δακρυικών συριγγίων και λιγότερο πιθανό καταρράκτη. Αναφέρονται όμως και άλλες επεμβάσεις, όπως εξαίρεση επώδυνων όγκων, ανάταξη καταγμάτων και ευνουχισμός. Οι ασκούντες τη χειρουργική φαίνεται ότι ανήκαν σε κατώτερη τάξη και όχι σε εκείνη των ιερέων-μάγων.

Συμπερασματικά η Ασσυρο-βαβυλωνιακή ιατρική είναι κυρίως μαγική και θεουργική, ενώ κατά την εξέλιξή της αποκτά περισσότερο εμπειρικό και λαϊκό χαρακτήρα. Κυριότερα στοιχεία της ιατρικής αυτής είναι η επικρατούσα αντίληψη των στενών σχέσεων μεταξύ του ανθρώπου και του σύμπαντος και η μετεξέλιξη της δαιμονιστικής ιατρικής σε ιερατική και εμπειρική. Εκεί αναπτύσσονται οι πρώτες αντιλήψεις της υγιεινής και κυρίως της δεοντολογίας στην ιατρική και της ευθύνης του γιατρού. Επίσης οι Βαβυλώνιοι ενδιαφέρθηκαν πρώτοι για την ανατομία και, παρότι η προγνωστική αξία της ηπατοσκοπίας δεν ξεφεύγει από τις μαγικές διαστάσεις, εν τούτοις οι πρώτες ανατομικές γνώσεις αποκτώνται στα σφάγια, όπως προκύπτει από την ενδιαφέρουσα και σωστή σε πολλά σημεία απεικόνιση του ήπατος των ζώων. Παρότι οι βαρβαρικές εισβολές, που κατέστρεψαν το βασίλειο κατά τις αρχές του 7ου αιώνα Π.Χ., έσβησαν πολλά ίχνη του αρχαίου πολιτισμού και κατέστρεψαν τη Νινευί, φαίνεται ότι στοιχεία της ιατρικής που αναπτύχθηκε στο χώρο επηρέασαν τους γειτονικούς λαούς ή εκείνους που διατηρούσαν συχνότερες επαφές με τη χώρα.

1.4 ΑΡΧΑΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

A. ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΡΣΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Αναπτύχθηκε στις περιοχές που κατέλαβαν οι Πέρσες, δηλαδή από τη Μεσόγειο μέχρι τον Ινδικό ποταμό και αργότερα και στη χώρα των Φαραώ. Καθώς οι νέοι κυρίαρχοι της περιοχής επέδειξαν μεγαθυμία και επέτρεψαν την ανεξιθρησκία και τη διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων των παλαιότερων κατακτητών, η περσική ιατρική έχει επηρεασθεί από την παλαιότερη βαβυλωνιακή και αιγυπτιακή. Οι ιατρικές αντιλήψεις των Περσών περιλαμβάνονταν στα αρχαία βιβλία Zend-Avesda, όπως φαίνεται από ορισμένα έθιμα που τηρούν ακόμη και σήμερα οι Πάρσοι, οπαδοί της αρχαίας θρησκείας του Ζωροάστρη. Τις ασθένειες στέλνουν τα κακά πνεύματα με επικεφαλής τον Ahriman, ενώ η θεραπεία οφείλεται

³ Μαρκέτος Σ., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδ. Ζήτα, Αθήνα, 1996, σελ. 97

στις οδηγίες του θεού του φωτός Ahura-Mazda, ο οποίος δίδαξε τους ιερείς του την άσκηση της ιατρικής και χειρουργικής.

Τα κύρια θεραπευτικά μέσα της περσικής ιατρικής περιλαμβάνουν προσευχές, ιεροτελεστίες, επίκληση θεοτήτων και κάθαρση όχι μόνο με τη θρησκευτική ένωια, αλλά και της υγιεινής και χορήγηση ορισμένων βοτάνων(αλόη, Ινδική κάνναβις). Στην ιατρική αυτή συναντούμε ακόμη την εκτέλεση καισαρικών τομών, αλλά και τα πρώτα στοιχεία χορηγήσεως αδείας ασκήσεως επαγγέλματος στους χειρουργούς, οι οποίοι είχαν φέρει εις πέρας επιτυχώς τρεις επεμβάσεις.

Ο Ηρόδοτος επίσης περιγράφει το περσικό έθιμο της απομονώσεως των αρρώστων και κυρίως των λεπρών. Η ιατρική αυτή αποκτά σημασία γιατί επηρέασε αργότερα την εβραϊκή, αλλά και την ιατρική των νέων κατακτητών και μέσω αυτών μεταγενέστερους πολιτισμούς. Σημειώνεται ότι ο θεός Μίθρα, του οποίου η λατρεία ήταν διαδεδομένη αργότερα στη Ρώμη και στην Ελλάδα, προέρχεται από την αρχαία Περσία

B. ΑΡΧΑΙΑ ΙΝΔΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Η αλληλεπίδραση της ελληνικής και ινδική ιατρικής είναι γνωστή. Η επαφή των δύο πολιτισμών, προφανώς αρχαιότερη από τις εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου, συνέχισε αδιάσπαστη κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας των διαδόχων και της Ρωμαϊκής και Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι Ινδοί γιατροί και τα θεραπευτικά μέσα της ιατρικής τους συχνά αναφέρονται από ασκληπιάδες της Ελληνορωμαϊκής και Βυζαντινής περιόδου, όπως επίσης και αρκετές αρρώστιες ενδημικές στην Ινδία και άγνωστες προηγουμένως. Η ινδική ιατρική επηρέασε επίσης την ευρωπαϊκή μέσω των Αράβων, οι οποίοι υιοθέτησαν μεθόδους της, όταν αργότερα κατέκτησαν την Ινδία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιδράσεως της ινδικής ιατρικής αποτελεί η υιοθέτηση της “ινδικής μεθόδου” της ρινοπλαστικής από πρακτικούς γιατρούς της Νοτίου Ιταλίας και Σικελίας κατά το 15ο αιώνα. Η μέθοδος διαδόθηκε είτε μέσω της αραβικής, οδού, είτε απευθείας από το Βυζάντιο μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως.⁴

Η ινδική ιατρική διακρίνεται σε τρεις περιόδους:

1) Τη **Βεδική**, η οποία χρονολογείται από την εγκατάσταση των ινδοευρωπαϊκών φύλων στη Νότια Ασία μέχρι περίπου το 800 μ.Χ.,

2) Τη **Βραχμανιστική**, η οποία χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της κάστας των ιερέων και αντιπροσωπεύει τον ινδικό μεσαίωνα,

3) Την **Αραβική**, η οποία αρχίζει περίπου το 1000 μ.Χ

Στοιχεία για τη **Βεδική εποχή** εντοπίζουμε στις τέσσερις Βέδες, τα ιερά κείμενα των Ινδών, τα οποία περιέχουν κυρίως εκκλησιαστικούς ύμνους, αλλά και δογματικές

⁴ Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος Η:Δ-Ο*, Λειψία, Αθήνα, 1998, σελ. 275

επιστημονικές ερμηνείες, Από ιατρικής πλευράς έχουν σημασία δύο εξ αυτών η Rig Veda (1500 π.Χ.) και η Atharva Veda. Η αρχαία ιατρική των Ινδών είναι κυρίως θεουργική. Η νόσος είναι αποτέλεσμα της τιμωρίας των θεών λόγω της κακής συμπεριφοράς του ανθρώπου και θεραπεύεται με εξευμενισμό τους, με προσευχές και μαγικές επικλήσεις, Παρά ταύτα όμως συναντούμε και στοιχεία εμπειρικής ιατρικής,

Ακόμη στα ιερά κείμενα εντοπίζονται βασικές γνώσεις ανατομίας και περιγραφής συμπτωμάτων (περιλαμβανομένης της δηλητηρίασεως), αναφέρεται η δράση ορισμένων φαρμακευτικών φυτών, η ευνοϊκή επίδραση του κρύου ύδατος και περιγράφονται ορισμένες πρωτόγονες χειρουργικές επεμβάσεις, Σε ορισμένες περιπτώσεις στην ινδική ιατρική, όπως και σε όλες τις πρωτόγονες, συναντούμε την εφαρμογή ισοπαθητικών ή ομοιοπαθητικών αρχών επί παραδείγματι ο ίκτερος θεραπεύεται με χορήγηση κίτρινων φυτών και η δηλητηρίαση με δηλητηριασμένα βέλη.

Η Βραχμανική εποχή είναι η χρυσή περίοδος της ινδικής ιατρικής. Η ιατρική ασκείται από τους Βραχμάνους ιερείς, αλλά παράλληλα διαμορφώνεται μια κάστα ανεξάρτητων εμπειρικών γιατρών η οποία χαίρει εκτιμήσεως. Τότε αναπτύσσεται η ιατρική εκπαίδευση και δεοντολογία. Η ανατομική, η materia medica, η διαιτητική και η υγιεινή αναπτύσσονται αυτόχθονα, αλλά είναι σαφείς οι επιδράσεις της ελληνικής ιατρικής.

Οι ιατρικοί εκπρόσωποι της αρχαίας Ινδίας είναι τρεις: Οι Charaka, Susruta και Vagbhata.

Το κλασικό σύστημα της ινδικής ιατρικής καλείται στα σανσκριτικά Ayurveda, που σημαίνει “η γνώση για μακροζωία”. Τα πρωιμότερα υπάρχοντα κείμενα χρονολογούνται από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, αλλά υπάρχουν μαρτυρίες ότι αναπτύχθηκαν γύρω στον 4ο αιώνα π.Χ. Υπάρχουν πολλές διαφωνίες ως προς το χρόνο της συγγραφής τους, που οφείλονται κυρίως στην προβολή από τους Ινδούς, για λόγους εθνικιστικούς και ρομαντικούς, της αρχαιότητάς τους και της μεταθέσεως της συγγραφής τους σε πολύ αρχαιότερα χρόνια, χωρίς όμως να έχουν τύχει της επιβεβαιώσεως από την επιστημονική ιστορική έρευνα.

Το παραδοσιακό σύστημα της ινδικής ιατρικής ερμηνεύουν τα βιβλία του Charaka και Susruta, που φέρουν τον τίτλο Samhita (Συλλογή). Είναι άγνωστο πότε γράφτηκαν σύμφωνα με ορισμένες ιστορικές πηγές ο Charaka ήταν γιατρός στην αυλή του Σκύθη βασιλέα Kaniska (1ος αιώνας μ.χ.), Από εσωτερικές μαρτυρίες των κειμένων αυτών, φαίνεται ότι ορισμένες πληροφορίες φθάνουν μέχρι τα χρόνια του Βούδα, δηλαδή τον 4^ο π.Χ. αιώνα, ενώ μερικά κεφάλαια φαίνεται ότι έχουν συμπληρωθεί και ξαναγραφτεί από μεταγενέστερους συγγραφείς που φθάνουν μέχρι τον 8ο αιώνα μ.Χ. Η Samhita του Vagbhata χρονολογείται περίπου στο 600 μ.Χ. Το έργο του Charaka θεωρείται περισσότερο φιλοσοφικό και θεωρητικό. Περιέχει προβλήματα, όπως π.χ. γιατί τα δίδυμα δεν είναι απαραίτητα όμοια ή τι ενδείξεις υπάρχουν για τη θεωρία της μετεμψυχώσεως. Αντίθετα το έργο του Susruta περιέχει

περισσότερο πρακτικά θέματα, όπως εκτεταμένες χειρουργικές περιγραφές, Π.χ. εγχειρήσεις των οφθαλμών, αφαίρεση ξένων σωμάτων, πλαστικές εγχειρήσεις του προσώπου κ.ά. Και τα δύο έργα περιέχουν πληροφορίες σχετικές με εμβρυολογικά και νεογνολογικά θέματα, την αιτιολογία και χαρακτηριστικά συμπτώματα διαφόρων ασθενειών και κυρίως επιληψίας, ψυχικών παθήσεων, υδρωπικίας, άσθματος, περιγραφές επιδημιών, φαρμακολογικά χαρακτηριστικά ευρέος φάσματος φυτών, αφροδισιακών και ελιξιρίων.

Γ. ΑΡΧΑΙΑ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΚΑΙ ΙΑΠΩΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Η κινεζική ιατρική παρουσιάζει το χαρακτηριστικό ότι, ανεξάρτητη από εξωτερικές επιδράσεις και απομονωμένη από τους σύγχρονους πολιτισμούς της Δυτικής Ασίας, παρέμεινε αναλλοίωτη και εμφανίζει την ίδια εικόνα μέχρι τα τελευταία χρόνια, αποτελώντας ένα σπάνιο παράδειγμα απολιθωμένης ιατρικής. Οι ερευνητές αναφέρουν πλήθος θεών προστατών της κινεζικής ιατρικής εκ των οποίων αρκετοί θεωρούνται ειδικοί ορισμένων νοσημάτων, π.χ. θεός του οφθαλμού, της ευλογιάς, της ιλαράς κ.ά.

Ο αρχαιότερος θεός είναι ο Pan Ku, που δημιούργησε το σύμπαν και καθόρισε πρώτος το Yang και το Yin, αρχές που προέκυψαν από τη διαίρεση του χάους. Ο αυτοκράτορας Shen Nung ανήκει στο πάνθεο των βασικών θεών της ιατρικής. Έζησε γύρω στο 2.700 π.χ. και δίδαξε στους ανθρώπους την καλλιέργεια των φυτών και τη χρήση των αγροτικών εργαλείων. Σε αυτόν αποδίδεται η επινόηση του βελονισμού και η συγγραφή ενός βοτανολογίου που περιέχει φαρμακευτικά φυτά.⁵

Μεταξύ των σημαντικών θεών της ιατρικής περιλαμβάνονται ο Hua T' που έζησε το 2ο αιώνα μ.Χ. και αναδείχθηκε μεγάλος χειρουργός και βελονιστής και ο Chang Chung Ching, ο “Κινέζος Ιπποκράτης” που άκμασε γύρω στο 170 μ.χ. Το σημαντικότερο ιατρικό έργο, που αποτελεί τη βάση της ορθόδοξης κινεζικής ιατρικής, είναι “Το Βιβλίο της Ιατρικής” (Nei Ching) που συνέγραψε ο αυτοκράτορας Huang Ti, γνωστός ως “Κίτρινος Αυτοκράτορας” (2698 - 2599 π.Χ.). Η ιατρική βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα πλούσια με το μεγαλύτερο μέρος της αφιερωμένο στη σφυγμοδιαγνωστική και θεραπευτική

1.5 ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

A. ΜΕΞΙΚΟ

Οι Ισπανοί κατακτητές έτρεφαν ιδιαίτερο θαυμασμό για τα επιτεύγματα της ιατρικής των ιθαγενών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ομολογία του Cortez ότι οι Ισπανοί δε χρειάζονταν τη βοήθεια Ευρωπαίων γιατρών στο Νέο Κόσμο. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι ο βασιλιάς της Ισπανίας έδωσε εντολή στον

⁵ Δαμπάσης Ι.Ν., *Ιστορικοί Ιατρικοί Μελέται*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα 1996, σελ 57

προσωπικό του γιατρό Hernandez να μεταβεί στο Μεξικό και να εντρυφήσει στα μυστικά της ιατρικής των Αζτέκων. Ο τελευταίος πέρασε 7 χρόνια στο Μεξικό μελετώντας επισταμένα την πρόοδο της ιατρικής επιστήμης στην κατακτημένη γη, αλλά δυστυχώς ένα μόνο μέρος των συμπερασμάτων του διασώθηκε.

Όπως στην αρχαία Αίγυπτο και στα Ασκληπιεία της αρχαίας Ελλάδας, έτσι και στο Μεξικό η ιατρική ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη θρησκεία. Υπήρχαν θεοί της ασθένειας και της θεραπείας, ενώ οι διάφορες νόσοι εθεωρούντο απόρροια της αμαρτίας των ανθρώπων. Η αστρολογία χρησίμευε πολλές φορές ως διαγνωστικό μέσο μιας νόσου, ενώ ως θεραπευτικές μεθόδους εφάρμοζαν την εξομολόγηση, τα ξόρκια και τα φυλακτά.

Οι κλιματολογικές συνθήκες στο Μεξικό βοηθούσαν την καλλιέργεια πολλών ποικιλιών φυτών, τα οποία είχαν μεγάλη σημασία για τους γιατρούς των Αζτέκων. Γνώριζαν και χρησιμοποιούσαν περισσότερα από χίλια φαρμακευτικά φυτά και βότανα, ενώ οι γνώσεις τους στον τομέα των ναρκωτικών ουσιών ήταν αξιοσημείωτες. Χρησιμοποιούσαν φυτικές ουσίες για την αντιμετώπιση της διάρροιας, την πρόκληση αποβολής του εμβρύου, καθώς και την επούλωση τραυματικών βλαβών ή δερματολογικών αλλοιώσεων. Επίσης ήταν ευρέως διαδεδομένη η χρήση αντιεμετικών, καθαρτικών και διαφόρων ουσιών που προκαλούσαν εφίδρωση για την αποβολή των κακών πνευμάτων.⁶ Πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερα ότι ο βασιλιάς τους, που εκτελούσε και χρέη θρησκευτικού αρχηγού, διατηρούσε δικό του κήπο, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα πλούσιος σε φαρμακευτικά φυτά, πρακτική που ακολούθησαν μερικούς αιώνες αργότερα και οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες.

Παρότι οι ανθρωποθυσίες ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στο Μεξικό και τους έδιναν τη δυνατότητα να καταλήξουν σε χρήσιμες παρατηρήσεις γύρω από τον ανθρώπινο οργανισμό, οι γνώσεις των Αζτέκων στην ανατομία ήταν μάλλον πενιχρές. Η χειρουργική όμως φαίνεται ιδιαίτερα αναπτυγμένη, αφού σε πολλά παλαιοπαθολογικά ευρήματα παρατηρούνται σημάδια από συρραφές τραυμάτων με τη χρήση μαλλιών ως ραμμάτων, ενώ διενεργούσαν και ορισμένες χειρουργικές επεμβάσεις, όπως εμβρυοτομίες, κρανιοανατρήσεις κ.ά. Οι Αζτέκοι χρησιμοποιούσαν με δεξιοτεχνία τα λίθινα χειρουργικά εργαλεία και τοποθετούσαν στερεούς νάρθηκες στα κατάγματα. Επίσης είναι γνωστό ότι έκαναν ευρεία χρήση του καπνού, των λουτρών, της αφαιμάξεως, ακολουθούσαν υγιεινοδιαιτητική αγωγή, καθώς και άλλες φυσικές μεθόδους.

Σημαντικό στοιχείο του υψηλού για την εποχή επιπέδου αναπτύξεως της ιατρικής στο Μεξικό αποτελεί η συνύπαρξη πολλών θεραπευτών διαφόρων "ειδικοτήτων", όπως χειρουργών, φλεβοτόμων, φαρμακοποιών, αλλά και γιατρών που εξειδικεύονταν σε διάφορες ασθένειες. Επίσης, με τα νοσοκομεία που ίδρυσαν, σημειώθηκε πρόοδος στον τομέα της παροχής ιατρικών υπηρεσιών.

⁶ Δαμπάσης Ι.Ν., *Ιστορική Ιατρική Μελέται*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, σελ.63

B. ΠΕΡΟΥ

Ο αρχαίος πολιτισμός στο Περού παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με αυτόν των Αζτέκων, καθώς και με τους αρχαίους πολιτισμούς της Εγγύς Ανατολής.

Οι Ίνκας αποτελούν ένα πρώιμο παρακλάδι αυτού του πολιτισμού, αλλά οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι σαφώς λιγότερες σε σύγκριση με άλλους πολιτισμούς της Προκολομβιανής περιόδου.

Οι αρρώστιες αποδίδονταν στους θεούς και στους μάγους, ενώ οι θεραπείες περιελάμβαναν την εξομολόγηση και τον εξορκισμό. Η μαγική τελετή της μεταβίβασης της αρρώστιας στα ζώα φαίνεται ότι ήταν διαδεδομένη στο Περού, όπως και σε πολλές πρωτόγονες κοινωνίες την εποχή εκείνη. Η μεταβίβαση αυτή εφαρμοζόταν κυρίως στο ινδικό χοιρίδιο, γεγονός που ίσως απετέλεσε την απαρχή χρήσεώς του ως πειραματόζωου στην ιατρική επιστήμη.

Η άποψη ότι οι άνεμοι είναι υπεύθυνοι για τη μετάδοση των ασθενειών (αντίληψη παρόμοια του μιάσματος των αρχαίων Ελλήνων) έδωσε το έναυσμα για την ενδελεχή μελέτη των εποχιακών εμφανίσεων των επιδημιών. Η συνεισφορά των Ίνκας στην φαρμακοποιία είναι σημαντικότερη. Ενδεικτικά αναφέρουμε την κοκαΐνη και το "βάλσαμο του Περού" (ουσία που προέρχεται από το φλοιό του φυτού *Myroxylon Peregiae* και χρησιμοποιείται ως παρασιτοκτόνο και αντισηπτικό, ιδιαίτερα κατά της ψώρας). Πέρα από αυτά, τα εντυπωσιακά ερείπια των λουτρών και του αποχετευτικού συστήματος μαρτυρούν τα επιτεύγματα του πολιτισμού των Ίνκας στον τομέα της δημόσιας υγείας.

Ένα από τα πλέον αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά των αρχαίων κατοίκων του Περού, στον τομέα της ιατρικής, ήταν η προσπάθειά τους να ξεπεράσουν την πρωτόγονη εξειδίκευση. Ιδιαίτερα ο βασιλιάς των Ίνκα *Pachacutec* είχε απαιτήσει από τους μελλοντικούς γιατρούς και χειρουργούς να διαθέτουν τις βασικές γνώσεις βοτανικής.⁷

Γ. ΙΝΔΙΑΝΙΚΕΣ ΦΥΛΕΣ

Οι Ινδιάνοι της Βόρειας Αμερικής ασκούσαν μια ιατρική ικανή να συγκριθεί με αυτή των μεγάλων αρχαίων πολιτισμών. Παρότι πίστευαν στη δαιμονική προέλευση των νόσων και τη θεραπεία τους συχνά συνόδευαν μαγικές επωδοί και γητειές, οι ορθολογιστικοί τρόποι ίασεως ήταν πολυάριθμοι και αποτελεσματικοί. Θεράπευαν τον πυρετό με υδαρή διαίτα, κάθαρση, διούρηση, εφίδρωση (σε ειδικά για την εφίδρωση οικήματα), ακόμη και αφαίμαξη. Χρησιμοποιούσαν εμετικά, υπακτικά, αντισπασμωδικά και υποκλυσμούς για τις πεπτικές διαταραχές, τη λοβελία, το λινάρι, τις βεντουζες, για νόσους του αναπνευστικού συστήματος κ.ά.

Λίθινοι κατάλογοι αναγράφουν 144 φάρμακα χρησιμοποιούμενα από τους Ινδιάνους για ειδικές περιπτώσεις, 59 από τα οποία περιλαμβάνονται στη σύγχρονη φαρμακολογία. Κοιλιακοί και κάποτε κοιλικοί χειρισμοί χρησιμοποιούνταν στη

⁷ Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος Η:Α-Ο*, Λειψία, Αθήνα, 1998, σελ.308

διάρκεια του τοκετού ή για την εξώθηση του πλακούντα. Οι Ινδιάνοι ήταν ιδιαίτερα δεξιότεχνες στη χειρουργική, εφαρμόζοντας επιμελή καθαριότητα στις πληγές και χρησιμοποιώντας ραφές, καυστικά, στυπτικά και καταπλάσματα. Επίσης ανέτασαν τα εξαρθήματα και ακινητοποιούσαν τα κατάγματα με νάρθηκες.⁸

⁸ Vogel V., *American Indian Medicine*, University Of Oklahoma Press, Oklahoma, 1977. ,σελ. 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αρχαία ελληνική ιατρική μπορεί να διαιρεθεί αδρά στις εξής περιόδους: α) Προϊπποκρατική ιατρική, που αρχίζει από τη μυθολογική και προϊστορική περίοδο (χαλκοκρατία) και φθάνει στην ιστορική (1.100 π.χ.), καλύπτοντας την Κρητομυκηναϊκή Ιατρική, την Ομηρική, την Ασκληπιακή, τους προσωκρατικούς φιλοσόφους και τις προϊπποκρατικές σχολές, β) Ιπποκρατική, που άρχεται από την 5η εκατονταετηρίδα π.χ. και τελειώνει με την ανάρρηση του Μεγ. Αλεξάνδρου στο θρόνο της Μακεδονίας, γ) Αλεξανδρινή ή Ελληνιστική, η οποία τελειώνει με την κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τους Ρωμαίους (30 π.χ.), δ) Ελληνορωμαϊκή, η οποία φθάνει μέχρι της ανόδου στο θρόνο της Ρώμης του Μεγ. Κωνσταντίνου. Έκτοτε αρχίζει η Βυζαντινή ιατρική που καλύπτει την περίοδο μέχρι της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως από τους Τούρκους (1453 μ.χ.) και ανήκει στη μεσαιωνική περίοδο. Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι πολλοί ερευνητές θεωρούν την Αλεξανδρινή ή Ελληνιστική περίοδο χιλιετούς διάρκειας, δηλαδή μέχρι της καταλήψεως της Αλεξάνδρειας από τους Άραβες (650 μ.χ.).

2.1 ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Τα ομηρικά έπη παριστούν το υψηλότερο πνευματικό προϊόν του αρχαίου ελληνικού πνεύματος και κατατάσσονται μεταξύ των σημαντικότερων αριστουργημάτων της παγκόσμιας φιλολογίας. Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια περιγράφουν ποιητικά μνήμες του ενδόξου παρελθόντος, των ημερών δηλαδή προ της καθόδου των Δωριέων, συνδυασμένες και αναμειγμένες με περιγραφές των συνθηκών που επικρατούσαν τις ημέρες του Ομήρου. Καθώς τα ιατρικά θέματα αναφέρονται παρεπιπτόντως και τυχαίως, δεν μπορούμε πάντοτε μετά βεβαιότητας να προσδιορίσουμε τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρονται (εάν είναι σύγχρονα του 8ου αιώνα ή παλαιότερα).

Οι πολύτιμες ιατρικές γνώσεις, που περιλαμβάνονται στα δύο ομηρικά έπη, οδήγησαν ορισμένους στην εικασία ότι πιθανότατα ο Όμηρος καταγόταν από οικογένεια Ασκληπιάδων ή και ο ίδιος ήταν στρατιωτικός γιατρός, υπόθεση που δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί,

Στα ομηρικά έπη περιλαμβάνονται αρκετές ανατομικές γνώσεις, οι οποίες προέρχονται από την εκτέλεση θυσιών σφαγίων ή από απλές χειρουργικές παθήσεις (τραύματα, κατάγματα). Μορφοποιούνται περίπου 150 ανατομικοί όροι (φλεψ, που αντιστοιχεί σε οποιοδήποτε αγγείο, έγκατα = σπλάχνα, όρος που απαντάται και στη βυζαντινή βιβλιογραφία, στέρνο, κληίς=κλεις, θέναρ, πήχυς, ωλένη κ.ο.κ.). Το αίμα

αποτελεί κύριο στοιχείο του σώματος και η απώλεια μεγάλης ποσότητας επιφέρει το θάνατο. Η ψυχή είναι άυλος, εδράζεται στο διάφραγμα (φρένες) και αποτελεί κύρια πηγή της ζωής και των συναισθημάτων, εξερχόμενη με την εκπνοή όταν επέρχεται ο θάνατος.

Οι νόσοι είναι αποτέλεσμα θεϊκής τιμωρίας, όπως και οι λοιμοί. Η Ιλιάδα αρχίζει με την περιγραφή του λοιμού που εξαπέλυσε ο Απόλλων στο στρατόπεδο των Αχαιών για να τους τιμωρήσει, επειδή ο Αγαμέμνων πρόσβαλε τον ιερέα του Χρύση αρνούμενος να επιστρέψει την κόρη του, Αλλά και αιφνίδιοι θάνατοι εκτοξεύονται με τα βέλη του Απόλλωνα ή άλλων θεών.

Η θεραπεία επίσης προϋποθέτει τη θεία αρωγή, αν και παράλληλα έχει χαρακτήρα εμπειρικό. Τα ομηρικά έπη περιλαμβάνουν πλήθος φαρμάκων, όπως το μώλυ, το νηπενθές και άλλα. Το μώλυ χορηγεί ο Ερμής στον Οδυσσέα ως αντίδοτο στα φίλτρα της Κίρκης και περιγράφεται ως βότανο με μέλαινα ρίζα και λευκό άνθος, αλλά για την ταύτισή του σήμερα οι γνώμες δίστανται (μανδραγόρας;). Στις τραυματικές επιφάνειες επιπάσσονται διάφορα παυσίπονα, επουλωτικά και αιμοστατικά βότανα τριμμένα.

Στα ομηρικά έπη περιγράφονται επίσης 147 τραυματισμοί, άλλοι καλής προγνώσεως, όπως τα τραύματα των άκρων και άλλοι βαρύτεροι και σοβαρής προγνώσεως (συνολικά η θνησιμότητά τους φθάνει το 77,6%). Ο Όμηρος θεωρεί τα πλήγματα στους ώμους, στον αυχένα και πολλές φορές στο στήθος και στην κοιλιά ως θανατηφόρα. Η περίθαλψη των τραυματιών επί απλών τραυμάτων γίνεται στο πεδίο της μάχης, ενώ επί σοβαρότερων

στις σκηνές ή σε ειδικά ξύλινα παραπήγματα (χειρουργεία, που ονομάζονται κλισίες), όπου μεταφέρονται οι πολεμιστές με τα χέρια ή στην πλάτη των συμπολεμιστών τους ή ακόμη με άρματα. Τα βέλη εξάγονται με εξολκή (έλξη), διωσμό, δηλαδή σπρώξιμο ώστε να εξέλθουν από την άλλη πλευρά ή τέλος με εκτομή (διεύρυνση του τραύματος).

Στην Ιλιάδα αναφέρονται ως ξακουστοί γιατροί οι γιοι του Ασκληπιού Μαχάων, χειρουργός (γι' αυτό αναφέρεται στο έπος περισσότερες φορές) και Ποδαλείριος, περισσότερο θεραπευτής (παθολόγος με τη σημερινή έννοια). Οι απόγονοι του Ποδαλείριου και του Μαχάωνα απετέλεσαν την οικογένεια των Ασκληπιαδών, δηλαδή των γιατρών που ήταν μυημένοι στα μυστικά της ιατρικής τέχνης και στην πρακτική άσκησή της. Αλλά και οι άλλοι πολεμιστές διαθέτουν ιατρικές γνώσεις, όπως ο Αχιλλέας, ο οποίος έμαθε την ιατρική τέχνη κοντά στον Χείρωνα και περιθάλλει τον τραυματισμένο Πάτροκλο και ο Νέστορας, ο οποίος αντιμετωπίζει τον τραυματισμό του γιατρού Μαχάωνα.

Η ιατρική κατά την επικρατούσα αντίληψη των ομηρικών επών δε φαίνεται κατά κύριο λόγο μαγική και ιερατική, έστω και αν στην Ιλιάδα οι θεοί εξαπολύουν μολυσματικές νόσους (Απόλλων Λοίμιος) ή ακόμη συχνά χαρακτηρίζονται ως θεραπευτές. Αντίθετα, αντιπροσωπεύει μια τέχνη, που ασκείται από εμπειροτέχνες γιατρούς. Οι ήρωες γνώριζαν πώς να θεραπεύουν τα τραύματά τους και τις κακώσεις

των συμπολεμιστών τους, αλλά μερικοί από αυτούς, όπως οι γιοι του Ασκληπιού, ήταν ιδιαίτερα επιδέξιοι στην άσκηση της ιατρικής τέχνης. Οι ασθένειες αποστέλλονται από τους θεούς και απομακρύνονται με τον εξευμενισμό τους (Πλιάδα), αλλά υπάρχει μαρτυρία ασκήσεως της ιατρικής από επαγγελματίες γιατρούς (Οδύσσεια). Η ιατρική, επομένως, κατά την περίοδο αυτή, είναι περισσότερο ορθολογιστική και εμπειρική που ασκείται από τους ήρωες εμπειροτέχνες γιατρούς που έχουν παρακολουθήσει την τέχνη κοντά σε παλαιότερους ομοτέχνους τους (Κένταυρος Χείρων) ή επιτηδευματίες (γιατρούς και αργότερα, όπως φαίνεται από μεταομηρικά κείμενα, απέκτησε μυστικιστικό χαρακτήρα και μεταβλήθηκε σε ιερατική, προφανώς λόγω της επιδράσεως της Ανατολής.⁹

2.2 ΘΕΟΥΡΓΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Όλοι οι θεοί του Ολύμπου είχαν θεραπευτικές δυνάμεις, αλλά παράλληλα μπορούσαν να εξαπολύσουν επιδημίες και ασθένειες στο ανθρώπινο γένος. Κατεξοχήν όμως θεός της ιατρικής, εφευρέτης της ιατρικής τέχνης και γιατρός των θεών είναι ο Απόλλων, ο οποίος ονομάζεται και Παίων, Παιήων ή Παιάν, γιατί πολλές φορές ταυτίζεται με τον Παίωνα, τον γιατρό των θεών του Ολύμπου (το όνομα του προέρχεται από τη χρήση του βοτάνου παιω-νία). Ήταν γιος του Διός και της Λητούς και είχε τη δύναμη να απομακρύνει τα νοσήματα και κάθε κακό (Αλεξίκακος), αλλά παράλληλα με τα βέλη του να εκτοξεύει το θάνατο, νοσήματα ή και λοιμούς (Λοίμιος).

Η Αθηνά επίσης θεωρείται κατεξοχήν ιατρική θεότητα (Αθηνά Υγιεία) και προστάτιδα των οφθαλμών γι' αυτό και εκαλείτο Οφθαλμίτις ή Οπιλέτις. Μπορούσε επίσης να στείλει διάφορα νοσήματα και κυρίως παραφροσύνη.

Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι ο Ηρακλής ανακάλυψε τις κατευναστικές και ανακουφιστικές ιδιότητες των θερμών λουτρών, που ονομάστηκαν Ηράκλεια, καθώς και διάφορα βότανα, ενώ ο Αχιλλέας θεράπευσε τον Τηλέφο με βότανο που ανακαλύφθηκε από τον ίδιο και ονομάστηκε αχιλλειον ή τηλέφειον. Κατ' άλλους θεράπευσε το τραύμα του Τηλέφου με τη σκωρία της λόγχης του, μέθοδο που βασίστηκε επί χρησμού που γνωμοδότησε ως μόνη θεραπεία το αίτιο του τραύματος και παριστάνει πρόωμη εφαρμογή της ομοιοπαθητικής θεωρίας των αρχαίων.

Η Άρτεμις, ως Άρτεμις Σώτειρα, θεράπευε διάφορα νοσήματα και κυρίως την τύφλωση και κατάπαυε λοιμούς. Θεωρείται όμως κυρίως η προστάτιδα των επιτόκων, των βρεφών και των νηπίων. Άλλωστε αμέσως μετά τη γέννησή της από τη Λητώ εξετέλεσε το θείο έργο της, ως μαία, βοηθήσασα στη γέννηση του αδελφού της Απόλλωνα (Λοχεία Άρτεμις).

Στη μυθολογία μας επίσης ανευρίσκονται οι πρώτες ενδείξεις καισαρικής τομής

⁹ <http://www.mythologia.8m.com/atniki.html>

(Σεμέλη, Κορωνίς, από την οποία γεννήθηκε με καισαρική τομή ο Ασκληπιός με τη βοήθεια του θεού Ερμή).

Η γέννηση επίσης της Αθηνάς από το κεφάλι του Διός υπαινίσσεται ανάμνηση της συνηθισμένης στους λαούς της νεολιθικής εποχής ανατρήσεως του κρανίου. Ο “τοκετός” έγινε με την πρόκληση ρωγμής που εκτέλεσε με τα εργαλεία του ο θεός Ηφαιστος στο κρανίο του Διός.¹⁰

Αναπτυσσόμενη επίσης εμφανίζεται η αίσθηση της υγιεινής αφού οι θεές και οι νύμφες λούονται συχνά στα ύδατα πηγών και ποταμών. Η Ρέα, όταν γέννησε τον Δία, πλύθηκε στον ποταμό Νέβα της Μεσσηνίας. Εκκληκτική ακόμη είναι η γνώση της αναγεννητικής ικανότητας του ήπατος, που φαίνεται στο μύθο του Προμηθέα Δεσμώτη στον Καύκασο, ενώ ένδειξη της πολυδυμίας του διαβήτου υποδεικνύεται στο γνωστό μύθο του Ταντάλου.¹¹

Της μυθολογίας ίχνη έχουν κληροδοτηθεί στη σύγχρονη ανατομική ορολογία μας. Ο ημίθεος Άτλας, που υποβάσταζε τη γη, έδωσε το όνομά του στον πρώτο αυχενικό σπόνδυλο που υποστηρίζει το κρανίο, ο λαβύρινθος του Μίνωα στο γνωστό μόριο του αυτιού, ο Αχιλλέας στον αχιλλείο τένοντα και η θεά του έρωτα στο γυναικείο εφήβαιο (όρος της Αφροδίτης) , η Μέδουσα στη γνωστή διάταση των περιωμφαλικών φλεβών στην πυλαία υπέρταση (κεφαλή Μέδουσας), ο θεός Υμέναιος στον παρθενικό υμένα κοκ. Η ιατρική ορολογία επίσης γενικότερα έχει επηρεασθεί από τη μυθολογία μας (αφροδίσια, αναφροδισία, κύκλωψ, κυκλωπία, ερμαφροδιτισμός, πριαπισμός, σύριγξ -από τη γνωστή νύμφη-, πρωτέας κ.ά. πολλά).

Στον κύκλο των ριζοτόμων πρέπει να τοποθετηθεί ο ιδρυτής της ελληνικής ιατρικής και ειδικά της χειρουργικής, ο Κένταυρος Χείρων που ζούσε στο Πήλιο. Κατά τη μυθολογία ήταν γιος του Κρόνου και πρακτικός γιατρός, που γεννήθηκε περί το 1270 π.κ. στη Θεσσαλία και ανακάλυψε πολλά θεραπευτικά βότανα, Σε αυτόν οφείλεται η πρώτη χρήση του κενταυριού (*Gentiana centaurium*) και του χειρώνιου, που επιπασσόνταν σε δήγματα όφρων και τραύματα. Το όνομά του οφείλεται στην επιδεξιότητά του στη χειρουργική. Μέχρι τα τελευταία χρόνια το όνομα του Χείρωνα συνδεόταν με τα χρόνια έλκη (χειρώνεια) και ο Βυζαντινός γιατρός Παύλος Αιγινήτης επεξηγεί ότι τα έλκη που είχαν χρονίσει και παρουσίαζαν δυσκολία στην epούλωση εκαλούντο χειρώνεια γιατί “απαιτούσαν τον ίδιο τον Χείρωνα για να τα θεραπεύσει”. Παράδειγμα της θεραπευτικής του δεινότητας, κατά τον Απολλόδωρο, ήταν η θεραπεία δυσίατης οφθαλμικής παθήσεως του Φοίνικα. Ίδρυσε ολόκληρη σχολή και διετέλεσε διδάσκαλος του Ασκληπιού, των Διοσκούρων, του Ιάσωνα, του γνωστού αρχηγού της Αργοναυτικής εκστρατείας (το όνομά του δείχνει τις ιαματικές του ικανότητες), του Αχιλλέα, του Ηρακλή, του Θησέα κ.ά. Πέθανε από τραύμα στο γόνατο, που του προκάλεσε βέλος του Ηρακλή εμποτισμένο στο αίμα της λερναίας ύδρας, το οποίο, παρά την περιποίηση και την

¹⁰ Τσουκιντάς Γεώργιος Αθ, *Ο Πρώτος Έλλην Ψυχοσωματιστής Γιατρός*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1957, σελ. 52-54

¹¹ Ζερβός Σ., *Η Μαιευτική - Γυναικολογία Κατά Την Προϊπποκρατικήν Εποχήν*, Επετηρίς Εθν. Πανεπιστημίου, 1911, σελ. 271-273

επίθεση του βοτάνου κενταυρίου, οδήγησε σε βαθύ, κακήθες και ανίατο έλκος,

2.3 ΑΣΚΛΗΠΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Ο Ασκληπιός ήταν, κατά την ελληνική μυθολογία, γιος του Απόλλωνα και της Κορωνίδας και κύριος θεός της ιατρικής. Η αρχική υπόστασή του δεν είναι σαφής. Λέγεται ότι στη Θεσσαλία λατρευόταν ως χθόνιος θεός. Κατά τον Όμηρο ήταν απλός ήρωας, ηγεμόνας της Τρίκκης και της Ιθώμης και “αμύμων ιατρός”, που διδάχθηκε τις θεραπευτικές δυνάμεις των φυτών από τον Χείρωνα, Άλλοι υποστηρίζουν ότι ήταν κοινός θνητός που ασκούσε την ιατρική στην πατρίδα του, την Τρίκκη της Θεσσαλίας, όπου άρχισε και η λατρεία του, όταν αργότερα θεοποιήθηκε. Πότε έγινε αυτό δεν είναι γνωστό, φαίνεται όμως ότι τον 6ο π.χ. αιώνα είχε ήδη καταλάβει θέση μεταξύ των θεών. Ο Ησίοδος (700 π.Χ.) τον χαρακτηρίζει ως θεό, ενώ ο Πausanias πολύ αργότερα (2ος αιώνας

μ.Χ.) υποστηρίζει ότι από την αρχή ήταν θεός¹². Κατά την ελληνική μυθολογία γεννήθηκε με καισαρική τομή, γιατί, όταν η μητέρα του ήταν έγκυος, καταδόθηκε στον Απόλλωνα κάποια συζυγική απιστία της με συνέπεια η αδελφή του Άρτεμις να τη σκοτώσει. Ο Απόλλων, ή ο θεός Ερμής με την παράκληση του, με τη βοήθεια της Αρτέμιδος, όπως ήδη τονίσθηκε, διάνοιξε την κοιλιά της νεκρής Κορωνίδας, έβγαλε τον Ασκληπιό ζώντα και τον παρέδωσε στον Κένταυρο Χείρωνα για να επιμεληθεί της ανατροφής του, αλλά και να τον διδάξει, σε συνεργασία με το θεό της Ιατρικής πατέρα του, την τέχνη της ιατρικής.

¹² <http://www.mythologia.8m.com/asklipios.html>

Ο Ασκληπιός ασκούσε με επιτυχία την ιατρική και όχι μόνο θεράπευε τους ασθενείς με φάρμακα, εγχειρήσεις ή επωδούς, αλλά ανάστανε ακόμη και νεκρούς. Η δραστηριότητα του αυτή εξόργισε τον Πλούτωνα, το θεό του Αδη, που, βλέποντας να μειώνεται συνεχώς ο αριθμός των νεκρών και να ερημώνεται το βασίλειο του, παραπονέθηκε στον Δία, ο οποίος κατακεραύνωσε τον Ασκληπιό (ένδειξη ότι πέθανε από οξύ νόσημα πολλοί ισχυρίζονται πνευμονικό οίδημα). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Απόλλωνας λυπήθηκε για το θάνατο του γιου του και φόνευσε τους Κύκλωπες που κατασκεύαζαν τους κεραυνούς και γι' αυτό τιμωρήθηκε με τη σειρά του από τον Δία να παραμείνει στη γη για να εργάζεται και να εξασκεί την ιατρική αντί χρημάτων. Η κατάρα αυτή, που θυμίζει εκείνη των πρωτοπλάστων, διαχωρίζει την ασκληπιακή από την υποκρατική ιατρική ως προς την αμοιβή των γιατρών. Η ιατρική του Ασκληπιού (και του πατέρα του Απόλλωνα) παρεχόταν πάντοτε επ' αμοιβή, ενώ η υποκρατική φιλοσοφία τη θέλει αφιλοχρήματη και αλτρουστική.¹³

Ο Ασκληπιός “συνέστησεν επιστημόνως την ιατρικήν”, κατά τον Πλάτωνα και προσέλαβε πολλές επωνυμίες ως σωτήρας και παντοδύναμος θεός (σωτήρ, παιάν, αλεξίπνοος φιλόανθρωπος κ.ο.κ.).

Υπάρχουν πολλές εκδοχές για την προέλευση του ονόματος Ασκληπιός, που παριστά ιωνική μορφή του αρχαιότερου τύπου Ασχλαβιός ή Ασκαλοποιός. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι ετυμολογικά παράγεται από τις λέξεις ασκελές και ήπιος, ότι δηλαδή τα ασκελή (=βαριά) νοσήματα μετατρέπει σε ήπια. Άλλοι υποστηρίζουν ότι το όνομα του προσδόθηκε όταν θεράπευσε το βασιλέα της Επιδαύρου Άσκλην από οφθαλμία, οπότε, ενώ μέχρι τότε καλείτο Ηπιας, προστέθηκε, ως πρώτο συθητικό, το όνομα του ηγεμόνα. Υπάρχουν ακόμη οι εκδοχές ότι το όνομά του προήλθε από το ασκάλοβος (=όφις), το γνωστό σύμβολό του ή από παραφθορά του ονόματος της μητέρας του Αίγλης ή τέλος του ρήματος άλκω που σημαίνει απομακρύνω, αποτρέπω ή αποκρούω (τα νοσήματα).

Παρίσταται συνήθως με γένη και μιάτιο και μοιάζει πολύ με τον Δία, ενώ κρατά κατά κανόνα ράβδο γύρω από την οποία ανελίσσεται φίδι.

Η ράβδος συμβολίζει τη στήριξη των νοσούντων και η παρουσία του όφεως έχει αποδοθεί σε διάφορους λόγους. Ορισμένοι πιστεύουν ότι οι όφεις, επειδή αλλάζουν συχνά δέρμα, ανανεώνονται και, κατά τον ίδιο τρόπο, οι ασθενούντες εμφανίζονται πάλι ανανεωμένοι όταν ο θεός απομακρύνει τα νοσήματά τους. Η ράβδος προέρχεται, σύμφωνα με τους Edelsteins, από τη βακτηρία που κρατούσαν οι Έλληνες ταξιδιώτες και αργότερα οι περιοδευτές γιατροί για να τους στηρίζει και να τους ξεκουράζει στις πορείες τους.

Άλλοι όμως ερευνητές της έχουν αποδώσει βαθύτερη θρησκευτική-μυστικιστική σημασία, πιστεύοντας ότι αποτελεί, όπως και ο όφις, σύμβολο ανανεώσεως και ως εκ τούτου θεραπείας, καθότι η ράβδος ή βλαστάνον κλαδί του δέντρου, όπως σε ορισμένες παραστάσεις εικονίζεται, συμβολίζει την ανάσταση των νεκρών, την

¹³ Αραβαντινός Αθανάσιος, *Ασκληπιός Και Ασκληπιεία*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1997, σελ.73-78

αναγέννηση και το άφθαρτον.

Πολλές φορές επίσης ο Ασκληπιός εμφανίζεται συνοδευόμενος από τα ιερά του ζώα, τους κύνες και τους αλέκτορες, δείγμα της χθόνιας καταγωγής του, αλλά και άλλα σύμβολα, όπως κύλινδροι περγαμηνών, πυξίδες(κυτία) αλοιφών, δέσμες μήκωνος, σικύες κ.ά.

Γυναίκα του Ασκληπιού είναι, σύμφωνα με τους περισσότερους συγγραφείς, η Ηπιόνη και θυγατέρες του η Υγεία, η Πανάκεια (απ' αυτήν προέρχεται η λέξη πανάκεια-φάρμακο για όλα τα νοσήματα), η Αίγλη, η Ακεσώ και η Ιασώ (που φέρει την ίαση). Γιои του ήταν οι ομηρικοί ήρωες Μαχάων και Ποδαλείριος και ο Τελεσφόρος (=φέρων εις πέρας- την ίδια έννοια έχει και το ρήμα τελεσφορώ, Π.χ. η θεραπεία τελεσφόρησε), που λέγεται και Ιανίσκος ή Άκεσις, ο οποίος πολλές φορές απεικονίζεται σε μικρογραφία στη βάση των αγαλμάτων του πατέρα του.

Τα ιερά του Ασκληπιού, τα καλούμενα Ασκληπιεία, είναι διασπαρμένα σε όλο τον ελληνικό χώρο. Έχουν εντοπιστεί περίπου 300, γνωστότερα από τα οποία είναι της Τρίκκης, Επιδαύρου, Κω, Περγάμου, Πειραιά, Αθηνών (Ακροπόλεως και Αχαρνών), Τιθορέας Φωκίδος (επί των ερειπίων παλαιού Μαντείου), Ελευσίνας, Αίγινας, Κρήτης (Λεβήνης), Κνίδου, Ρόδου, Κυρήνης, Αργούς, Καλύμνου, Σάμου, Δήλου κ.ά.

Πρόκειται για ναούς και νοσηλευτικά κέντρα μαζί, στα οποία συνέρρεαν ασθενείς από κάθε γωνία της Ελλάδας για να επικαλεστούν την αρωγή του θεού στη θεραπεία διαφόρων παθήσεων. Στα Ασκληπιεία κατέφευγαν και μορφωμένοι και

επιφανείς άνδρες της εποχής, όπως ο τραγικός Αρίσταρχος, οι ρήτορες Αριστείδης και Αισχίνης κ.ά. Ακόμη και ο Αριστοφάνης λέγεται ότι νοσηλεύθηκε κάποτε στο Ασκληπιείο του Πειραιά και ήταν αυτόπτης και αυτήκοος μάρτυρας των γενομένων θεραπειών τις οποίες γλαφυρά και με τη γνωστή του αθυροστομία παρουσίασε και σατίρισε στο έργο του «Πλούτος», που αναπαριστάει τη θεραπεία του τυφλού Πλούτου από τον Ασκληπιό.

Τα Ασκληπιεία αποτελούσαν τεράστια συγκροτήματα σε άριστα επιλεγμένες από πλευράς υγιεινής θέσεις, που περιλάμβαναν μεγαλοπρεπή κτίρια για τη νοσηλεία, αλλά και στέγαση, φιλοξενία και ψυχαγωγία των ενδιαιτωμένων (θέατρα, στάδια, ωδεία, ιπποδρόμους, γυμναστήρια, βιβλιοθήκες κ.ά.). Για την εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων και ιατρικών σκοπών προοριζόταν ο ναός το Ασκληπιού ή οι ναοί άλλων θεών, το καταγάγιο, ένα ευρύ τετράγωνο κτίριο που περιλάμβανε 20 δωμάτια και αποτελούσε τον ξενώνα και η θόλος ή θυμέλη, τόπος εστίασεως στον οποίο όμως γίνονταν και μυσταγωγίες, που ίσως απέβλεπαν στην προεισαγωγή των ασθενών με θυσίες πριν κατακριθούν στο άβατο. Στο “άβατον ή εγκομητήριον”, οικοδόμημα που βρισκόταν κοντά στο ναό, λάμβαναν χώρα οι εγκομήσεις των ασθενών, τους οποίους ο θεός επισκεπτόταν τη νύχτα και τη διάρκεια του ύπνου και εφάρμοζε διάφορες θεραπείες (χορήγηση φαρμάκων, χειρουργικές επεμβάσεις υπό νάρκωση).¹⁴

Το προσωπικό των Ασκληπειείων αποτελείτο από το μεγάλο ιερέα ή πρωθιερέα, που ήταν ο διευθυντής του ναού, τον πυρφόρο, βοηθό του, τους ιερομνήμονες, δηλαδή νοσοκόμους, υδροθεραπευτές, μαλάκτες και τέλος τους θεράποντες. Παραλλήλως, υπηρετούσαν και ιέρειες. Ο πρωθιερέας, γνώστης και της ιατρικής τέχνης, καθόριζε τη θεραπεία των ασθενών και προφανώς υποδύοταν τον Ασκληπιό προσερχόμενος τη νύχτα, κατά τη διάρκεια των εγκομήσεων, προς τους ασθενείς. Τη θεραπεία των ασθενών γνώριζαν και οι πρεσβύτεροι ασκληπιάδες, οι οποίοι είχαν μνηθεί και είχαν ήδη δώσει το φρικτό όρκο του μύστου. Η μετάδοση των ιατρικών γνώσεων απαγορευόταν στους άλλους (βέβηλους).

Οι δύο στήλες ή πλάκες, που ανάγονται στον 4 αιώνα π.Χ. και ανευρέθηκαν στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου το 19 αιώνα από τον αρχαιολόγο Π. Καββαδία, παρέχουν μια ανάγλυφη εικόνα των πραγματικών θεραπειών που λάμβαναν χώρα στα ιερά αυτά. Στις πλάκες διασώζονται αναγραμμένα 44 ιάματα, τα περισσότερα εξ αυτών λογικά, παρά το ότι υπάρχουν και ορισμένα εκφοβιστικά, σαφώς αποσκοπούντα στην έξαρση του θείου και κυρίως στην υπόμνηση της πληρωμής των ιατρών από τους αμελείς ασθενείς.

Τα Ασκληπιεία αποτελούσαν νοσηλευτικά ιδρύματα που απέβλεπαν στη θεραπεία των νοσημάτων με την εφαρμογή φαρμακευτικών θεραπειών, υγιεινοδιαιτητικής αγωγής και χειρουργικών επεμβάσεων από το ιατρικό τους προσωπικό, αλλά και με την υποβολή και ψυχική ανάταση, αφού αποτελούσαν

¹⁴ Τσουκνέλης Αλ.Σ., *Ο Ασκληπιός (Τα Ασκληπιεία Και Το Στόμα)*, Λειψία, Αθήνα, 1991, σελ.175-182

παράλληλα σημαντικά θρησκευτικά και ψυχαγωγικά κέντρα. Ο καθηγητής Meyer-Steinag θεωρούσε το Ασκληπιείο της Κω ως αληθές νοσοκομείο, στο οποίο εκπαιδεύονταν οι φοιτώντες στην Ιατρική Σχολή του νησιού.

Οι προσερχόμενοι στο Ασκληπιείο υποβαλλόνταν σε προκαταρκτική αποκαθαρτική αγωγή που συνίστατο στην αποχή ορισμένων ειδών φαγητού, οίνου και λουτροθεραπεία και στη συνέχεια περνούσαν μια ή περισσότερες νύχτες στο άβατο, στα πόδια του αγάλματος του Ασκληπιού, αναμένοντας το θεραπευτικό όνειρο. Τη νύχτα έκανε την εμφάνισή του ο αρχιερέας υποδυόμενος το θεό και συνοδευόμενος από ιέρειες και ασκληπιάδες, που παριστούσαν τις κόρες και τους γιους του Ασκληπιού. Εφάρμοζε θεραπευτική αγωγή ή εκτελούσε μικροεπεμβάσεις (αφαίρεση βελών) μετά χορήγηση ναρκωτικών ή υπνωτικών πωμάτων. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι γινόνταν και άλλες μεγαλύτερες επεμβάσεις, όπως κατασφύθιση του καταρρακτικού φακού, άποψη που φαίνεται λογική αν λάβουμε υπόψη μας ότι κατά τις ανασκαφές ασκληπιείων βρέθηκαν τα ειδικά εργαλεία (κεντητήρια).

Αναφέρονται επίσης ιάσεις παραλύτων, όπως και τυφλών με ενστάλλαξη κολλυρίων. Προφανώς οι πλείστοι των τελευταίων έπασχαν από οξείες επιπεφυκίτιδες που προκαλούσαν φωτοφοβία και καθ' υπερβολήν, για τη μεγιστοποίηση της θείας παρεμβάσεως, χαρακτηρίζονται τυφλοί. Ακόμη στα ιάματα περιλαμβάνονται "αφαίρεση σκωλήκων" εκ του στομάχου, προφανώς με τη χορήγηση ανθελμινθικών και θεραπεία ελκών, φθειριάσεως, ατεκνίας και αλωπεκίας της κεφαλής (φαλάκρας) με τοπική επίθεση φαρμάκων (παρόμοια σκευάσματα αναφέρονται αργότερα από τον Γαληνό και τους Βυζαντινούς συγγραφείς).¹⁵

Κατά τον Γαληνό, οι γιατροί των ιδρυμάτων των αιτών συνιστούσαν, πλην των φαρμάκων ασκήσεις, κινήγι, ιππασία, γυμναστική στους ψυχοπαθείς ακρόαση μουσικής, ασμάτων και θεάματα.

Η λατρεία του Ασκληπιού διήρκεσε στην Ελλάδα επί πολλούς αιώνες. Ακόμη και μετά την κατάργηση των Ολυμπιακών αγώνων του μαντείου των Δελφών και ενώ ο χριστιανισμός είχε πλέον διαδοθεί, η λατρεία του Ασκληπιού εξακολουθούσε και τα Ασκληπιεία απετέλεσαν τα τελευταία καταφύγια των εθνικών θεών. Από τον 5ο αιώνα μ.χ. παύει η λατρεία του Ασκληπιού στην Ελλάδα, πολλά ιερά των εθνικών μετατρέπονται σε ναούς της χριστιανικής θρησκείας και την εγκαίνιση των ασθενών των Ασκληπιείων διαδέχεται η κατάκλιση στους νέους ναούς, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα, κατά τις εορτές των αγίων, την αφιέρωση των αναθημάτων στον Ασκληπιό υπό τη μορφή ομοιωμάτων μελών αντικατέστησε η αφιέρωση παρομοίων ταμάτων επί των εικόνων και των λειψάνων των χριστιανών αγίων.

Συμπερασματικά, ενώ η ομηρική ιατρική ασκείται από εμπειρικούς γιατρούς, ήρωες ή λαϊκούς, η ιατρική των Ασκληπιείων είναι ιερατική, έργο αποκλειστικά της κλειστής κάστας των ιερέων και οι θεραπείες επενδύονται θαυματουργικά, παρότι, εκτός από την υποβολή σημαντικό ρόλο παίζουν η υγιεινοδιαιτητική αγωγή, η

¹⁵ Σκελιανός Άγγελος, *Θυμέλη Τόμος Γ: Ασκληπιός*. Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα 1985, σελ. 57-60

ψυχαγωγία και κυρίως μια σειρά συντηρητικών θεραπειών και χειρουργικών επεμβάσεων.

2.4 ΠΡΟΪΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ-ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥΣ

Οι πρώτοι γιατροί, οι οποίοι εμφανίσθηκαν στον ελληνικό χώρο, φαίνεται πως ήταν περιοδευτές, εμπειρικοί γιατροί και ριζοτόμοι, δηλαδή μάζευαν τις ρίζες και τα άλλα μέρη διαφόρων βοτάνων και τα κονιοποιούσαν παρασκευάζοντας φάρμακα που πωλούσαν οι ίδιοι. Ήταν δηλαδή αντίστοιχοι με τους νεότερους κομπογιαννίτες, οι οποίοι περιπλανώνταν από πόλη σε πόλη για να εξετάσουν ασθενείς και να χορηγήσουν βότανα.

Ορισμένοι από τους περιοδευτές διητέλεσαν και γιατροί βασιλέων, με ηγεμονικό μάλιστα μισθό, όπως ο Δημοκίδης ο Κροτωνιάτης (6ος-5ος Π.Χ. αι), ο οποίος καταγόταν από οικογένεια ασκληπιαδών και άσκησε την ιατρική στην Αθήνα και κατόπιν στη Σάμο, ως γιατρός του τυράννου Πολυκράτη. Συνελήφθη αιχμάλωτος και μεταφέρθηκε στα Σούσα από τους Πέρσες. Εκεί θεράπευσε τον Δαρείο Α' από διάστρεμμα του ποδιού, που αδυνατούσαν να θεραπεύσουν οι Αιγύπτιοι γιατροί της αυλής του και σε ανταμοιβή έγινε ομοτράπεζος του βασιλιά. Κατά τον Ηρόδοτο (Γ, 133) θεράπευσε τη βασίλισσα Άτοσσα από απόστημα του μαστού: “φύμα επί του μαστού έφθ, μετά δε εκραγέν ενέμετο πρόσω”¹⁶.

Αργότερα στην Αθήνα διαμορφώθηκε η τάξη των στρατιωτικών και δημόσιων γιατρών, που εκλέγονταν από την πόλη για την επάνδρωση των δημόσιων ιατρείων και την περίθαλψη των ατόρων, την καταπολέμηση επιδημικών νοσημάτων και τις ιατροδικαστικές και αστυιατρικές πράξεις, ενώ άλλοι είχαν αναλάβει την επιστάσια και φροντίδα των αγωνιζομένων στα γυμνάσια (γυμνασταί ή ιατροί υγιεινοί ή ιατραλείπται).

Παράλληλα, υπήρχαν και ιδιωτικά ιατρεία ή ιατρικά εργαστήρια για τη νοσηλεία των ασθενών και ακόμη για την παραμονή όσων υποβάλλονταν σε χειρουργικές επεμβάσεις μέχρι της αποθεραπείας τους, ήταν δηλαδή ιδρύματα τα οποία έμοιαζαν όχι μόνο με τα σημερινά ιατρεία, αλλά και τις κλινικές.

Φυσικά ποτέ δεν απουσίαζαν και οι αγύρτες. Μεταξύ των τελευταίων διάσημος ήταν ο Συρακούσιος Μενεκράτης (4ος αι. π.Χ.), ο οποίος ίσως είναι ο πρώτος γιατρός που απαιτούσε τη σήμερα πολυσυζητημένη συναίνεση των ασθενών, αφού ζητούσε υποχρεωτικά να συγκατατεθούν εγγράφως ότι “υπακούσονται αυτώ δούλοι περισωθέντες”.

Οι Πυθαγόρειοι ενδιαφέρθηκαν για την ιατρική και διατύπωσαν γνώμες και

¹⁶ Τσουκιντάς Γεώργιος Αθ, *Ο Πρώτος Έλλην Ψυχροσωματιστής Ιατρός*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1957 σελ.72-74

θεωρίες για θέματα βιολογικά και ιατρικά, χωρίς όμως να είναι γιατροί με τη στενή έννοια του όρου. Η βασική διδασκαλία της Πυθαγορείου σχολής περιλαμβάνει τρεις βασικές αρχές: την αθανασία της ψυχής, τη μετεμψύχωση ή μετενσάρκωση και τη στενή συγγενική σχέση που συνδέει όλα τα έμβια όντα. Οι Πυθαγόρειοι έδωσαν μεγάλη σημασία στη διαιτητική (αποφυγή κρέατος, κυάμων), γεγονός που συμβαδίζει με τις περί καθάρσεως ιδέες της ψυχής και του σώματος που εντάσσονται στα πλαίσια της διδασκαλίας κάθε μνητικής κοινότητας. Παράλληλα με την κάθαρση του σώματος με τη διαιτητική, επιβάλλεται η κάθαρση της ψυχής με τη μουσική. Στην πυθαγόρεια διδασκαλία εντοπίζονται οι βάσεις της μουσικοθεραπείας, της αριθμοσοφίας, της αξιολογήσεως της διαίτας ως ανώτερης των φαρμάκων και της προτεραιότητας των τελευταίων έναντι της χειρουργικής, ιδέες που επηρέασαν αργότερα την ιατρική.

Τα πυθαγόρεια ιδεώδη έχουν ασκήσει ισχυρή επίδραση στην ιατρική ηθική και δεοντολογία, παρά τη διατύπωση και αντίθετων απόψεων. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Edelstein, ο υποκρατικός όρκος είναι διαποτισμένος από την πυθαγόρεια φιλοσοφία, όπως φαίνεται από την επιταγή του ιατρικού απορρήτου (που εκφράζει τη μυστικότητα των Πυθαγορείων), τη θεώρηση από το νέο γιατρό του δασκάλου ως πατέρα του και των παιδιών του ως αδελφών του (που αντανακλά την κυστοποιημένη πυθαγόρεια αδελφότητα), καθώς και την αποτροπή χορηγήσεως εκτραυτικού. Ακόμη η αυστηρή απαγόρευση της ευθανασίας και η υποχρέωση που αναλαμβάνει ο γιατρός να τηρήσει αγνή και όσια τη ζωή του ταιριάζουν στα πυθαγόρεια δόγματα.

Ειδικότερα η πυθαγόρεια αριθμολογία έχει επηρεάσει την υποκρατική θεωρία των καλούμενων κρίσιμων ημερών, σύμφωνα με την οποία τα συμπτώματα κατά την πορεία των νόσων επέρχονται περιοδικά, ρυθμικά σε ορισμένες ημέρες που καλούνται κρίσιμες και κυρίως τη θεωρία των τεσσάρων χυμών (στον αριθμό τέσσερα έχει δοθεί μεγάλη σημασία από την πυθαγόρεια αριθμοσοφία).¹⁷

Σύμφωνα με τον Θαλή τον Μιλήσιο, πρωταρχική αρχή για τον ίδιο τον κόσμο και κάθε ζωντανό ον είναι το ύδωρ, πηγή ζωής από την οποία προέρχονται τα πάντα, η ζωή των φυτών, των ζώων και του ανθρώπου, αλλά και θεμελιώδης ουσία κάθε ζωντανού οργανισμού. Την ίδια αρχή ακολουθούσε και ο Αναξίμανδρος, ενώ ο Αναξίμενης, μέλος της ίδιας σχολής, πίστευε ότι η βασική κοσμογόνος ουσία είναι ο αέρας, από τη συμπύκνωση ή αραιώση του οποίου προέρχονται τα σπουδαιότερα φαινόμενα της ζωής.

Πρώτος ο Εμπεδοκλής, απορρίπτοντας τις θεωρίες περί ενός και μοναδικού κοσμογόνου στοιχείου (μονισμός), πρότεινε τέσσερα στοιχεία ως συστατικά του σύμπαντος: τη γη, τον αέρα, το πυρ και το ύδωρ, αντίληψη που υιοθέτησε και η ιατρική σχολή της Κρότωνος. Η παραδοχή των τεσσάρων στοιχείων από την ιατρική

¹⁷ Μπαλλας Κ., *Οι Πυθαγόρειοι Και Η Επίδραση Του Πυθαγορισμού Στην Εξέλιξη Της Ιατρικής Σκέψης*, Εκδοτική, Αθήνα, 1979, σελ. 52-56

είχε ως συνέπεια την εισαγωγή των τεσσάρων δυνάμεων ή ποιότητων του οργανισμού, που είναι αντίστοιχα το ξηρό, το ψυχρό, το θερμό και το υγρό. Στην ισονομία των δυνάμεων αυτών ο Αλκμαίων έβλεπε τη διατήρηση της υγείας του οργανισμού. Το τέσσερα στοιχεία συνδυάζονται με τις ποιότητες κατά το ακόλουθο σχήμα:

Θερμό + Υγρό = Αέρας, Ψυχρό + Υγρό = Ύδωρ, Θερμό + Ξηρό = Πυρ, Ψυχρό + Ξηρό = Γη

Στις θεωρίες αυτές αργότερα προστέθηκε η θεωρία των τεσσάρων χυμών: του φλέγματος, του αίματος, της μέλαινας (μαύρης) και της κίτρινης (ξανθής) χολής. Η χυμοί αυτοί αντιστοιχούν στις ποιότητες και στα προαναφερθέντα στοιχεία κατά το σχήμα:

Θερμό + Υγρό=Αίμα (=Αέρας), Ψυχρό + Υγρό = Φλέγμα (=Ύδωρ)
Θερμό + Ξηρό = Κίτρινη χολή (=Πυρ), Ψυχρό + Ξηρό = Μέλαινα χολή (=Γη)

Ο Φιλόλαος, μαθητής του Πυθαγόρα, αναγνώριζε μόνο τρεις χυμούς, το φλέγμα, το αίμα και τη χολή, η διαταραχή των οποίων προκαλεί τη νόσο, αλλά φαίνεται ότι, κάτω από την πίεση των οπαδών του, που επαθουμούσαν απόλυτη προσαρμογή στα αριθμολογικά δεδομένα, τα στοιχεία επεκτάθηκαν σε τέσσερα.¹⁸ Περαιτέρω, με βάση τις αρχές αυτές, ο Φιλόλαος καθόρισε τα κύρια όργανα του ανθρώπινου οργανισμού σε τέσσερα: τον εγκέφαλο, την καρδιά, τον ομφαλό και τα γεννητικά όργανα.

Ο Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης, γιατρός και φιλόσοφος, αν δεν ήταν μαθητής της σχολής του Πυθαγόρα, ασφαλώς διατηρούσε στενούς δεσμούς με αυτή. Πρώτος αναγνώρισε τον εγκέφαλο ως κέντρο των αισθήσεων, της αθάνατης ψυχής και της διανοητικής δραστηριότητας: “εν τω εγκεφάλω είναι το ηγεμονικόν”. Μέχρι τότε πιστευόταν ότι το αντίστοιχο κέντρο πρέπει να αναζητηθεί στην καρδιά. Σύμφωνα με μια μαρτυρία, τις ανατομικές του γνώσεις απέκτησε εκτελώντας ανατομές σε ζώα, ενώ δεν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι είχε επιχειρήσει νεκροτομές σε ανθρώπους. Ο Αναξαγόρας από τις Κλαζομενές, σύγχρονος του Εμπεδοκλή, θεωρείται από τους περισσότερους ερευνητές ο πρώτος που ανέταμε ζώα.

Ο Αλκμαίων περιγράφει πρώτος τα νεύρα, τα οποία ονομάζει πόρους και αποδίδει τις διαταραχές των αισθήσεων σε διακοπή της λειτουργίας των αισθητηριακών αυτών οδών. Σε αυτόν οφείλονται οι πρώτες γνώσεις της ανατομικής του οφθαλμού και της πορείας του οπτικού νεύρου και διατύπωσε θεωρία για τη λειτουργία της όρασης, σύμφωνα με την οποία οφθαλμική ακτίνα εκπέμπεται από τον οφθαλμό προς το αντικείμενο και αντανακλάται εκ νέου προς τον οφθαλμό. Εξήγησε ακόμη την ακοή με τη μεταφορά του ήχου προς το έξω ους, από όπου διαβιβάζεται στο

¹⁸ Μαύλλας Κ., Οι Πυθαγόρειοι Και Η Επίδραση Του Πυθαγορισμού Στην Εξέλιξη Της Ιατρικής Σκέψης, Εποικεία, Αθήνα, 1979, σελ. 62-65

κοινό αισθητικό όργανο, δηλαδή στον εγκέφαλο.

Διέκρινε επίσης πρώτος τις αρτηρίες από τις φλέβες, γνώριζε την τραχεία αρτηρία και είχε αντίληψη της ευσταχειανής σάλπιγγος κατόπιν ανατομής σε αίγα.

Την εμφάνιση των νόσων ερμήνευσε με την αρχή της ισονομίας, δηλαδή της ισορροπίας των δυνάμεων της ύλης (υγρού-ξηρού, θερμού-ψυχρού) μέσα στο σώμα. Σε περίπτωση τέλειαρμονίας των αντιθέτων αυτών στοιχείων υπάρχει υγεία, ενώ επί δυσαρμονίας και υπερισχύσεως μιας των σωματικών δυνάμεων, που καλείται μοναρχία, επέρχεται νόσος. Η θεραπεία επίσης αποβλέπει στην αποκατάσταση της διαταραχθείσης ισορροπίας με τη χορήγηση της ελλειπούσης δυνάμεως, π.χ. υγρού επί ξηρότητας, θερμού επί ψυχρού κλπ.

Ο Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος, πολιτικός, ρήτορας και ποιητής, φυσικός και μηχανικός, ιερείς και μάντης, ασχολήθηκε επίσης, όπως γράφει ο Γαληνός, με την ιατρική και φιλοσοφία. Πίστευε ότι η ύλη αποτελείται από τέσσερα βασικά στοιχεία: το πυρ, τον αέρα (ή αιθέρα), τη γη και το ύδωρ, τα οποία καλούσε ριζώματα (γιατί συνιστούν τη ρίζα των πάντων). Το ανθρώπινο σώμα, όπως και όλα τα έμβια όντα, συνίσταται από τα τέσσερα κοσμογόνα στοιχεία. Η υγεία προέρχεται από την αρμονία τους, ενώ η διατάραξη ή δυσαρμονία τους προκαλεί τη νόσο. Η ένωση των στοιχείων αυτών επέρχεται με την επενέργεια της φιλίας⁶⁶ (φιλότης), ενώ η ενότητα διασπάται στα συστατικά της στοιχεία με την επενέργεια της έριδας, που αποκαλεί⁶⁷ “νείκος”. Πρώτος περιέγραψε το λαβύρινθο του ωτός (“κοχλιώδης χόνδρος”), που θεώρησε κύριο όργανο της ακοής.

Πίστευε ότι η επικράτηση του ενός εκ των δύο φύλων οφείλεται στην περίσσεια του ανδρικού ή του γυναικείου σπέρματος και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την εμβρυολογία θεωρώντας ότι τα άρρενα διαμορφώνονται γρηγορότερα των θηλέων και μάλιστα στα δεξιά της μήτρας, ενώ τα θήλεα στα αριστερά. Κατά τις αντιλήψεις του το έμβρυο σχηματίζεται σε 40 ημέρες. Πρώτη διαμορφώνεται η καρδιά και τελευταία τα νύχια και τα δόντια.

Στο έργο του ανευρίσκονται οι πρώτες αντιλήψεις αντιμετώπισεως των λοιμών με άναμμα πυρών και υποκαπνισμούς και αποφυγής επεκτάσεώς τους με απομόνωση ορισμένων περιοχών. Με την αποξήρανση ελών αναδεικνύεται πρόδρομος των υγιεινολόγων, ενώ πολλοί αναγνωρίζουν στο πρόσωπό του ένα σοφό βιολόγο.

2.5 ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Η υποκρατική ιατρική συγκεντρώνει το σύνολο των γνώσεων του παρελθόντος και διαμορφώνεται σε υψηλότερα επίπεδα από τη σύγχρονή της ιερατική και εμπειρική ιατρική. Ο Ιπποκράτης, ο αρχηγός της πιο φημισμένης σχολής της εποχής εκείνης, συγκέντρωσε γύρω του αξιόλογους μαθητές και διέδωσε τις αρχές του σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο, ώστε μέσω αυτού η ιατρική επιστήμη να καταστεί κτήμα πανανθρώπινο.

Αποκαθάρνοντας την ιατρική από τα μαγικά και μεταφυσικά στοιχεία, τις

προλήψεις και δεισιδαιμονίες, με την εμπειρία, τον ορθολογισμό και την οξυδερκή παρατήρησή του, έγινε ο ιδρυτής της επιστημονικής ιατρικής. Η νόσος δεν οφείλεται πλέον σε θεϊκή παρέμβαση (ακόμη και η επιληψία, η ιερά νόσος, δεν είναι περισσότερο θεία, σύμφωνα με την ομώνυμη υποκρατική πραγματεία, από οποιαδήποτε άλλη νόσο), αλλά αποτελεί μια εξελκτική φυσική διεργασία με συμπτώματα που παριστούν αντιδράσεις του οργανισμού σε αυτήν.¹⁹

Πολύ λίγα αξιόπιστα βιογραφικά στοιχεία διασώθηκαν για τον πατέρα της ιατρικής, παρότι η μεταγενέστερη μυθολογία έχει εμπλουτίσει με χαρακτηριστικές λεπτομέρειες του βίου του, που όμως δεν θεωρούνται από τους περισσότερους ερευνητές αληθείς.

Η παλαιότερη αναλυτική βιογραφία του Ιπποκράτη οφειλόταν στον Σωρανό τον Εφέσιο (1ος-2ος αιώνας μ.Χ.), αλλά έχει φθάσει μέχρι τις ημέρες μας σε συνοπτική μόνο μορφή. Γεννήθηκε το 460 ή 459 Π.Χ., στις 27 του μηνός Αγριανίου, που φαίνεται ότι αντιστοιχεί στο δικό μας Ιανουάριο. Ανήκε στη 18η γενιά των ασκληπιαδών, ήταν δηλαδή απόγονος του Ασκληπιού από τον κλάδο του γιου του Ποδαλείριου. Ήταν γιος του Ηρακλείδη και της Φαιναρέτης. Προφανώς τις πρώτες ιατρικές γνώσεις έλαβε από τον πατέρα του και ίσως σπούδασε φιλοσοφία κοντά στον Δημόκριτο και στον Γοργία τον Συκελιώτη. Υπάρχουν πληροφορίες ότι έκανε συχνά ταξίδια και κυρίως στη Θάσο, Θεσσαλία, Θράκη και Προποντίδα, ενώ, σύμφωνα με άλλες λιγότερο αξιόπιστες μαρτυρίες, ταξίδεψε στην Αίγυπτο, Λιβύη και Σκυθία. Δεν υπάρχει βέβαιη μαρτυρία ότι επισκέφθηκε την Αθήνα.

Πολλοί μύθοι έχουν πλεχθεί για τον Ιπποκράτη και τη δράση του, ορισμένοι από τους οποίους και εκ πρώτης όψεως φαίνονται ανακριβείς, όπως Π.χ. ότι κατάστρεψε το ναό του Ασκληπιού στην Κω και τα αρχεία του, με την υστερόβουλη ματαιοδοξία να θεωρηθεί ο ίδιος ως ο πρώτος που εισήγαγε την ιατρική. Ο Σωρανός αναφέρει ως λόγο της εγκαταλείψεως της πατρίδας του την πληροφορία του Ανδρέου του Καρυστίου (3ο αιώνας π.Χ.) «διάτο εμπρήσαι το εν Κνίδω γραμματοφυλακείον», κατηγορία όμως την οποία θεωρεί κακόβουλη. Ο Πλίνιος γράφει ότι ο ναός της Κω κάηκε, χωρίς όμως να έχει καμία σχέση με τον εμπρησμό ο Ιπποκράτης, ο οποίος απλώς είχε αντιγράψει τις αναγραφόμενες εκεί θεραπείες. Αναφέρεται επίσης ότι κλήθηκε, μαζί με τον Ευρυφώντα της σχολής της Κνίδου, για τη θεραπεία του πάσχοντα από φθίση βασιλέα των Μακεδόνων Περδίκκα Β', τον οποίο θεράπευσε αφού διέγινωσε ότι έπασχε μάλλον από ψυχική νόσο, αποτέλεσμα του έρωτά του προς την ερωμένη του πατέρα του.' Επίσης, έχει γραφεί ότι κλήθηκε από τους Αβδηρίτες για να θεραπεύσει το θεωρούμενο μανιακό φιλόσοφο Δημόκριτο, που γελούσε συνεχώς για τα συμβαίνοντα στον κόσμο, σημαντικά και ασήμαντα και να λυτρώσει την πόλη από λοιμό. Φημολογήθηκε ακόμη ότι κλήθηκε από τον Αρταξέρξη, το βασιλιά των Περσών, για τη θεραπεία νοσήματός του, αλλά, ως πατριώτης και αφιλοχρήματος, αρνήθηκε την πρόσκληση. Όπως προκύπτει από

¹⁹ Μητρόπουλος Κ, *Ιπποκράτους : Περί Αρχαίας Ιατρικής*, Εποποιία, Αθήνα, 1992 ,σελ.175

από κρυφό λόγο του γιου του Θεσσαλού, ήλθε στην Αθήνα για την αντιμετώπιση του λοιμού, όπου άναψε πυρές για την κάθαρση του αέρα από τα μιάσματα. Προστίθεται ακόμη ότι οι Αθηναίοι τον εμύησαν στα Ελευσίνια μυστήρια και αξιώθηκε σιτίσεως εν τω Πριτανείω.²⁰

Σύμφωνα με τον Σωρανό, απεβίωσε στη Λάρισα, σε μεγάλη ηλικία άνω των 90 ετών και ετάφη πλησίον της σημερινής πόλεως, μεταξύ αυτής και του Τυρνάβου. Υπάρχουν πληροφορίες ότι τη 2η μ.Χ. εκατονταετηρίδα στον τάφο του κυψέλη μελισσών παρήγαγε μέλι θεραπευτικό των παιδιών που έπασχαν από άφθες και ότι η επιτύμβια πλάκα του βρέθηκε το 19ο αιώνα.

Είναι ευνόητο ότι τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα στοιχεία είναι φανταστικά και επινοήθηκαν από τους μεταγενεστέρους του, αποδεικνύουν όμως τη μεγάλη φήμη και εκτίμηση της οποίας απολάμβανε ως γιατρός και διδάσκαλος της ιατρικής τέχνης.

Ο Ιπποκράτης είχε δύο γιους, τον Θεσσαλό και τον Δράκοντα, στους οποίους αποδίδονται ορισμένα έργα της Ιπποκρατικής Συλλογής, φαίνεται όμως ότι ο γαμπρός του Κώος Ασκληπιάδης Πόλυβος ενστερνίστηκε βαθύτερα την πνευματική κληρονομιά του πεθερού του και για αυτό του αποδίδονται περισσότερες ιπποκρατικές πραγματείες.

Παρότι ο Ιπποκράτης, ως γιατρός και διδάσκαλος της ιατρικής, επαινείται από πολλούς μεταγενέστερους συγγραφείς με πρώτο τον Γαληνό και κατά το Μεσαίωνα ήδη έχει καταλάβει το βάθος του πατέρα της ιατρικής, εν τούτοις μόνο δύο σύγχρονοί του έχουν αναφερθεί στην προσωπικότητα και στις ιδέες του, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης.

2.6 Η ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ Ο «ΟΡΚΟΣ»

Η Ιπποκρατική Συλλογή, το σύνολο των έργων που αποδίδονται στον Ιπποκράτη, περιλαμβάνει περίπου 60 έργα, όλα γραμμένα στην ιωνική διάλεκτο. Η τελική συνένωση και συνέκδοση αυτών με το όνομα του Ιπποκράτη ανάγεται στον 3ο αιώνα Π.Χ., όταν, με διαταγή των Πτολεμαίων, οι σχολιαστές, στα πλαίσια των εργασιών της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, μελέτησαν εκτενώς και κατέταξαν τα έργα αυτά στην Ιπποκρατική Συλλογή. Φαίνεται όμως ότι και πιο πριν αποτελούσαν μέρος μιας βιβλιοθήκης που εξυπηρετούσε τη μελέτη στη Σχολή της Κω.

Για την αυθεντικότητα των έργων της Ιπποκρατικής Συλλογής έχει αρχίσει από το 19ο αιώνα μια ατέρμων φιλολογική έρευνα, που δεν έχει καταλήξει μέχρι σήμερα σε βέβαιο συμπέρασμα και τελεσίδικη απόφαση. Ο κύριος όγκος των έργων της Συλλογής, με εξαίρεση ορισμένα που εμφανώς ανήκουν σε αρκετά μεταγενέστερη περίοδο, φαίνεται, από γλωσσικά και άλλα χαρακτηριστικά, ότι γράφτηκε κατά τη χρονική περίοδο από το δεύτερο μισό του 5ου έως το δεύτερο τρίτο του 4ου αιώνα

²⁰ Παπαζιχαρίου, *Ιπποκράτης Και Ψυχοσωματική Ιατρική*, Πασχαλίδης, Αθήνα, 1994, σελ.15-17

Π.Χ.

Τα έργα αυτά δεν είναι δυνατόν να ανήκουν αποκλειστικά στο μεγάλο γιατρό, ούτε καν να γράφτηκαν από τον ίδιο συγγραφέα, γιατί η ποικιλία των θεμάτων τους είναι εξαιρετικά μεγάλη, όπως και οι γλωσσικές διαφορές, αλλά και οι θεωρητικές αντινομίες, που τα χωρίζουν. Είναι πιθανότερο ορισμένα να γράφτηκαν από σύγχρονους ή μεταγενέστερους της Ιπποκρατικής σχολής γιατρούς, τους απογόνους του Ιπποκράτη, όπως και τον'

γαμπρό του Πόλυβο ή ακόμη και από εκπροσώπους άλλων Σχολών, ενδεχομένως μάλιστα και της Κνίδου. Ορισμένοι ερευνητές, όπως ο von Wilamowitz, υποστήριξαν ότι ο Ιπποκράτης δεν έγραψε κανένα έργο αλλά, όπως ο Σωκράτης, δίδαξε προφορικά και ο λόγος του καταγράφηκε από τους μαθητές του. Ο Littré παραδέχεται 53 συγγράμματα ως γνήσια και κυρίως τα: Όρκος, Νόμος, Περί αρχαίας ιατρικής, Περί αέρων υδάτων και τόπων, Προγνωστικόν, Περί των εν κεφαλή τρωμάτων, Περί αγμών, Περί άρθρων, Αφορισμοί, Περί διαίτης οξέων, Περί επιδημιών (Α' και Γ') και Μοχλικός. Ο σχολιαστής Ερωτιανός, που έζησε τα χρόνια του Νέρωνα, αναγνωρίζει ως αυθεντικά 31 βιβλία και ο Γαληνός 13.²¹

Σημασία όμως έχει ότι η πλειονότητα των έργων της Ιπποκρατικής Συλλογής είναι γνήσια πνευματικά παιδιά του Ιπποκράτη, γιατί αντικαθρεπτίζουν την ιατρική όπως την αντιλαμβάνοταν και την ασκούσε ο ίδιος, με άλλα λόγια η Σχολή της Κω.

Η Ιπποκρατική Συλλογή καλύπτει ευρύτατο φάσμα των ιατρικών κλάδων, από την ανατομία και τη φυσιολογία μέχρι την παθολογία, τη θεραπευτική, τη διαιτητική και φαρμακολογία, τη χειρουργική, τη μαιευτική και γυναικολογία, την παιδιατρική, τη δερματολογία, την οφθαλμολογία, την οδοντιατρική, την ωτορινολαρυγγολογία, την πρόληψη και την υγιεινή.

Ο καλούμενος ιπποκρατικός «Όρκος» αποτελείται από μια μόνο σελίδα, για την οποία όμως τα σχόλια και οι κρίσεις των σημαντικότερων ερευνητών ανέρχονται σε εκατομμύρια σελίδες. Αποτελεί την κορωνίδα, το ορόσημο της ιατρικής ηθικής και παριστά το θεμελιώδες ηθικό υπόβαθρο του "μεμνημένου» γιατρού.

Κείμενο διαποτισμένο με τις ιδέες συντεχνιακής κλειστής ομάδας, των Πυθαγορείων κατά την εκτίμηση του Edelstein, ο ιπποκρατικός όρκος επιβάλλει το σεβασμό προς τους διδασκάλους της τέχνης, τους συναδέλφους και τους ασθενείς.

Απαγορεύει ρητά τις εκτρώσεις, την ευθανασία και την παραβίαση του ιατρικού απορρήτου. Τα τρία αυτά σημεία αποτελούν μέχρι σήμερα κύρια θέματα έντονων συζητήσεων, αμφισβητήσεων και διαξιφισμών μεταξύ γιατρών αλλά και άλλων ερευνητών. Η απαγόρευση των εκτρώσεων, της οποίας διαπρύσιος υπέρμαχος είναι μέχρι σήμερα η καθολική εκκλησία, κατά τη σημερινή ιατρική ηθική (αλλά και της αρχαίας Ελληνιστικής, Ρωμαϊκής και Βυζαντινής εποχής) αμφισβητείται σε περιπτώσεις νοσημάτων που θέτουν σε κίνδυνο την υγεία της μητέρας. Η ευθανασία αποτελεί κύριο σημείο προβληματισμού από ιατρικής, δεοντολογικής και

²¹ Ανδρωνιάκης Χριστόφορος Ν., *Ο "Ιπποκράτης" Και Η Γενέτειρα Του Κως*, Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα, 1999, σελ. 40-45

θηρσκευτικής πλευράς, κυρίως μετά τη σχετική δραστηριότητα στην Αμερική κατά 10 τελευταία χρόνια του Jack Keenokian, καλουμένου "δόκτορα θανάτου».

Τέλος, το ιατρικό απόρρητο αποτελεί επίσης σημείο διατυπώσεως διαφορετικών και αλληλοσυγκρουομένων απόψεων, μετά την εμφάνιση κατά τα τελευταία έτη θανατηφόρων νοσημάτων (AIDS), των οποίων ο φόβος ή ο κίνδυνος μεταδόσεως στο οικογενειακό, επαγγελματικό και ευρύτερο περιβάλλον ενισχύει τη θέση της παραβιάσεως της προσωπικής ζωής. Εντύπωση εκ πρώτης όψεως προκαλεί το τέταρτο θέμα της περιέργης απαγορεύσεως των λιθοτομών που ήδη ερμηνεύθηκε.

Παρά τις αλληλοσυγκρουόμενες απόψεις και ερμηνείες, που εγείρουν ορισμένα σημεία του υποκρατικού όρκου-ίσως ακριβώς και γι'αυτές ο «Όρκος», διατήρησε διαχρονικά την αξία του και αποτελεί μέχρι σήμερα την κορωνίδα της ιατρικής ηθικής. Στον υποκρατικό όρκο στηρίζονται και ανατρέχουν μέχρι σήμερα όλες οι παγκόσμιες διακηρύξεις για τα δικαιώματα των ανθρώπων, των γιατρών και των ασθενών, όπως η Παγκόσμια Διακήρυξη για τα δικαιώματα του ανθρώπου (Γενεύη, 1948) και η Διακήρυξη για τα δικαιώματα των ασθενών (Λισσαβόνα, 1981).

Παρά την πολεμική που ασκείται σήμερα υποκριτικά στηριγμένη στα σημεία που φαίνονται παρωχημένα-δεν έχει ακόμη αναφανεί κείμενο ισάξιο του υποκρατικού όρκου ικανό να τον εκτοπίσει. Ακόμη και η προβαλλόμενη από ορισμένους διεθνείς κύκλους "Προσειχή του ιατρού» του Μαϊμονίδη, που σημειωτέον αποτελεί μεταγενέστερο-αξιόλογο πάντως ηθικοδεοντολογικό κείμενο βασισμένο στις υποκρατικές ιδέες, δε στάθηκε ικανή να εκτοπίσει το αθάνατο πρότυπό της.²²

Ιπποκρατικός Όρκος

1. «Ὁμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν, καὶ Ἀσκληπιόν, καὶ Ὑγίειαν καὶ Πανάκειαν, καὶ θεοῦς πάντας τε καὶ πάσας, ἱστορας ποιούμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ ζυγγραφὴν τήνδε.
2. Ἠγήσασθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖσι, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηίζοντι μετάδοσιν ποιήσασθαι καὶ γένος το ἐξ ωυτέου ἀδελφοῖς ἴσον επικρινέειν ἄρρεσι, καὶ διδάξῃν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηίζωσι μανθάνειν, ἄνευ μισθοῦ καὶ ζυγγραφῆς.
3. Παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ τῆς λουπῆς σιᾶσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσασθαι υιοῖσί τε ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι τοῦ ἐμὲ διδάξαντος, καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμένοισί τε καὶ ὠρκισμένοις νόμῳ ἱητρικῷ, ἄλλῳ δὲ οὐδενί.
4. Διαιτήμασί τε χρῆσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμινόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἴρξῃν.
5. Οὐ δώσω δὲ οὐδέ φάρμακον οὐδενί αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδέ ὑψηγήσομαι ζυμβουλίην τοιήνδε ὁμοίως δὲ οὐδέ γυναικί πεσσόν φθόριον δώσω.
6. Ἀγνώς δὲ καὶ ὀσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμὴν.

²² Ανδριωνάκης Χριστόφορος Ν. ,Ο "Ιπποκράτης" Καὶ Ἡ Γενέτειρα Του Κοῦς, Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα, 1999 ,σελ.67-70

7. Ου τεμέω δε ουδέ μην λιθιώντας, εκχωρήσω δε εργάτησιν ανδράσι πρήξιος τήσδε.
8. Ες οικίας δε οκόσας αν εσίω, εσελεύσομαι επ' ωφελείη καμνόντων, εκτός εών πάσης αδικίης εκουσίης και φθορίης, της τε άλλης και αφροδισίων έργων επί τε γυναικείων σωμάτων και ανδρών, ελευθέρων τε και δούλων.
9. Α δ' αν εν θεραπειή ή ίδω, ή ακούσω, ή και άνευ θεραπηής κατά βίον ανθρώπων, α μη χρη ποτε εκλαλέεσθαι έξω, σιγήσομαι, άρρητα ηγεύμενος είναι τα τοιαύτα.
10. Όρκον μεν συν μοι τόνδε επιτελέα ποιέοντι και μη ζυγχέοντι, είη επαύρασθαι και βίου και τέχνης δοξαζομένω παρά πάσιν ανθρώποις εις τον αιεί χρόνον' παραβαίνοντι δε και επιορκούντι, ταναγτία τουτέων».

Μετάφραση

1. Ορκίζομαι στον Απόλλωνα τον ιατρό και στον Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και σ' όλους τους Θεούς και τις Θεές, που βάζω μάρτυρες, ότι θα εκπληρώσω τον όρκο μου αυτό και το συμβόλαιο αυτό σύμφωνα με τη δύναμή μου και την κρίση μου.
2. Ότι θα θεωρώ εκείνον που μου δίδαξε την τέχνη αυτή ίσον με τους γονείς μου, και θα τον κάνω κοινωνό του βίου μου, και θα του προσφέρω από τα δικά μου ό,τι χρειάζεται' τους απογόνους του θα θεωρώ ως αδελφούς μου και θα τους διδάξω την τέχνη αυτή, αν επιθυμούν να μάθουν, χωρίς μισθό _αι χωρίς συμφωνία.
3. Ότι θα μεταδώσω τους επαγγελματικούς κανόνες, τα θεωρητικά μαθήματα και τις υπόλοιπες διάφορες ασκήσεις στους γιους μου, στους γιους του διδασκάλου μου, και σε μαθητές που θα έχουν συνδεθεί μαζί μου με όρκο και συμβόλαιο, κατά τη συνήθεια των ιατρών, και σε κανένα άλλο.
4. Θα χρησιμοποιήσω τη θεραπευτική διαίτα μόνο για ωφέλεια των αρρώστων, όσο εξαρτάται από τη δύναμη και την κρίση μου, και (υπόσχομαι ότι) θα τους προφυλάξω από κάθε βλάβη και αδικία.
5. Δεν θα χορηγήσω θανατηφόρο φάρμακο σε κανένα, όσο και αν παρακληθώ, ούτε θα υποδείξω τέτοια συμβουλή. Επίσης δεν θα δώσω σε γυναίκα φάρμακο εκτρωτικό.
6. Αγνή και καθαρή θα διατηρήσω τη ζωή μου και την τέχνη μου
7. Δεν θα χειρουργήσω οπωσδήποτε αυτούς που πάσχουν από πέτρα, αλλά θα αφήσω την πράξη αυτή στους εξασκημένους.
8. Σε όσα σπίτια προσκαλούμαι, θα μπαίνω για το καλό των αρρώστων, κρατώντας τον εαυτό μου μακριά από κάθε θεληματική αδικία ή άλλη διαφθορά και προ πάντων μακριά από κάθε αφροδισιακή πράξη σε σώματα γυναικών και ανδρών, ελευθέρων ή δούλων.
9. Όσα δε κατά την διάρκεια της θεραπειάς θα δω ή θα ακούσω, ή και πέρα από τις ασχολίες μου στην καθημερινή ζωή, όσα δεν πρέπει ποτέ να κοινολογούνται στους έξω, θα τα αποσιωπώ, υπολογίζοντας ότι αυτά είναι ιερά μυστικά.
10. Όσο λοιπόν θα τηρώ τον όρκο μου αυτό, και δεν θα τον παραβιάζω, είθε να

πετυχαίνω στη ζωή και στην τέχνη μου, έχοντας καλό όνομα πάντοτε ανάμεσα στους ανθρώπους' εάν όμως τον παραβώ και γίνω επίορκος, να πάθω τα αντίθετα.
(Απόδοση στη νεοελληνική του φιλόλογου Εμμ. Κιαπόκα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η Ρώμη, προ της αφίξεως των Ελλήνων γιατρών, είχε την ιατρική που κληρονόμησε από τους αρχαιότερους λαούς που κατοικούσαν στην περιοχή και κυρίως τον Ετρουσκικό ή Τυρρηνικό, ο οποίος τουλάχιστον από την 9η-8η εκατονταετηρίδα Π.Χ. είχε μετοικήσει στα δυτικά παράλια της κεντρικής Ιταλίας. Και η ακριβής προέλευσή του παραμένει άγνωστη, φαίνεται ότι ήρθε από την Ανατολή, ίσως από τη Μικρά Ασία, πιεζόμενος από την κάθοδο των Δωριέων και άλλων φυλών, των Αιολέων και των Ιώνων.

Η ιατρική του λαού αυτού, ο οποίος διατηρούσε, απ' ό,τι φαίνεται, σχέσεις με τους λαούς του ελληνικού χώρου κατά την περίοδο της χαλκοκρατίας, βρισκόταν σε αρχέγονο στάδιο, ήταν δηλαδή θεουργική. Οι Ετρούσκοι θεωρούσαν αιτία των νόσων την αποστολή τους από τους θεούς και τους δαίμονες, οι οποίοι παράλληλα ήταν και θεραπευτές. Η θεραπευτική περιλάμβανε επωδές και εκκλήσεις προς τις θεότητες. Ο όφις αποτελούσε σύμβολο των χθόνιων θεών, όπως στον κρητομυκηναϊκό πολιτισμό και η οιωνοσκοπία ανθούσε, όπως προκύπτει από τα ομοιώματα του ήπατος που βρέθηκαν και παρουσιάζουν ομοιότητα με τα μεσοποταμιακά. Το γνωστό ήπαρ της Πλακεντίας (Piacenza) με τις υποδιαίρεσεις του φαίνεται ότι χρησίμευε για τη διδασκαλία της οιωνοσκοπίας. Η άσκηση της μαγικής αυτής μεθόδου προφανώς σχετίζεται με την ανατολική προέλευση των Ετρούσκων (άλλωστε στη γλώσσα τους οι οιωνοσκόποι ονομάζονταν *haruspices*, δηλ. ηπατοσκόποι από τη χαλδαϊκή λέξη *har* που σημαίνει ήπαρ). Η θεραπευτική τους περιλάμβανε χορήγηση βοτάνων και χρήση ιαματικών υδάτων, ενώ έχουν ανευρεθεί αρχαιολογικά ευρήματα που δείχνουν την εμπειρία τους στην οδοντιατρική (σύνδεση οδόντων με χρυσά ελάσματα).²³

Από τον 6ο-5ο π.χ. αιώνα εισάγεται στη Ρώμη η λατρεία των αρχαίων ελληνικών θεών και θεοτήτων της Ανατολής.

Μεταξύ αυτών η Άρτεμις (Diana) θεωρείται προστάτης της γονιμότητας, του τοκετού και της υγείας. Ο Άρης (Mars) και η Υγεία (Salus) ανήκουν επίσης στους ιαματικούς θεούς. Το ιατρικό πάνθεο περιλαμβάνει και θεότητες ειδικές των διαφόρων νοσημάτων, όπως η Lucina, προστάτιδα της μαιευτικής, η Dea febris, των πυρετών και η Dea mepitis, των μiasμάτων.

Η θεουργική και δημόδης ιατρική των αρχαίων λαών εξακολούθησε να ασκείται στη Ρώμη, όπως βεβαιώνει ο Πλίνιος, 500 ακόμη έτη μετά την κτίση της (753-241 π.χ.). Ο συγκλητικός Μάρκος Πόρκιος Κάτων, στο γεωργικό του εγχειρίδιο

²³ Ποιρναρόπουλος Γ. Κ., *Ιστορία Της Ιατρικής Δια Μέσων Των Αιώνων*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1952, σελ. 78-81

(De re rustica), παρέχει πληροφορίες για το επίπεδο της ιατρικής της εποχής, που ασκούσε ο αρχηγός της οικογένειας, ο Pater familiae. Τα νοσήματα θεραπεύονταν με χορήγηση βοτάνων και οίνου, κυρίως όμως της κράμβης (brassica), που θεωρούσαν πανάκεια. Την αρχέγονη, αλλά λογική, αυτή θεραπεία, την οποία άλλωστε συνιστούσε και η Πυθαγόρεια σχολή, ο Κάτων συμπληρώνει με δεισιδαιμονίες, επωδές και μαγικές πράξεις. Φοβούμενος τη διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού και κυρίως της ελληνικής ιατρικής, την οποία με δέος προέβλεπε, απαγόρευε στο γιο του να ζητάει τη βοήθεια Ελλήνων γιατρών, τονίζοντας ότι ήταν επικίνδunami για τους Ρωμαίους πολίτες, που ο ελληνικός λαός θεωρούσε βαρβάρους, γιατί δηλητηρίαζαν και φόνευαν τους ασθενείς. Ο Κάτων (234-149 π.χ.) ήταν διαπρύσιος υπερασπιστής των αρχαίων ρωμαϊκών εθίμων και κεραυνοβόλουμε στη Σύγκλητο όσους προσπαθούσαν να εισάγουν ελληνικά ήθη στη Ρώμη. Οι Ρωμαίοι όμως φαίνεται ότι δεν πείστηκαν και αγνόησαν τις παραληρηματικές συμβουλές του Κάτωνα.

Άλλωστε, πλήθος Ελλήνων γιατρών είχε ήδη συρρεύσει και εξακολουθούσε να καταφθάνει στη Ρώμη, όπου ασκούσε την ιατρική. Βεβαίως στην αρχή οι νέοι μέτοικοι δεν ήταν οι υψηλότερης στάθμης γιατροί. Καθώς οι Ρωμαίοι πολίτες δεν ακολουθούσαν την ιατρική, αλλά προόριζαν τους νέους βλαστούς των οικογενειών τους για τα ανώτερα πολιτικά και στρατιωτικά αξιώματα, η νοσηλεία των ευπόρων ρωμαϊκών οικογενειών ανατέθηκε στους δούλους Έλληνες γιατρούς (servi medici), θεσμός διαδεδομένος στη Ρώμη της εποχής. Μετά την εισβολή των πρώτων αυτών γιατρών στην πρωτεύουσα, έπαψε βαθμηδόν να ασκείται η αρχαία θεουργική και μαγική ιατρική, που αντικαθίσταται από την εμπειρική, μέχρις ότου ήρθαν στην πόλη οι μορφωμένοι επιστημονικά γιατροί, σπουδασμένοι ως επί το πλείστον στα ιατρικά κέντρα της Αλεξάνδρειας και των πόλεων της Μικράς Ασίας.

3.2 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

Παρότι η ανάπτυξη της ιατρικής Στη Ρώμη οφειλόταν στους Έλληνες, σε τέτοιο βαθμό ώστε να προσλάβει την ονομασία Ελληνορωμαϊκή, εν τούτοις πρέπει να αναγνωρισθεί η πρωτοπορία της καθαρά ρωμαϊκής συμβολής σε ορισμένους τομείς, όπως η υγιεινή. Ήδη από την εποχή των Ετρούσκων, οι κάτοικοι της Ρώμης έδωσαν μεγάλη σημασία στην αποξήρανση των ελών, γιατί είχαν συνδέσει τις ελώδεις αναθυμιάσεις (μιάσματα) με τη μύστιγα της περιοχής, την ελονοσία και από τότε είχε αναπτυχθεί πραγματικά αξιόλογο σύστημα υδραγωγείων και αποχετεύσεως. Τα μεταγενέστερα χρόνια 12 υδραγωγεία υδροδοτούσαν τη Ρώμη, όπου λειτουργούσαν εκατοντάδες λουτρά, ιδιωτικά και δημόσια.

Η αρχιτεκτονική των οδών και των οικιών βελτιώθηκε κυρίως μετά την πυρκαγιά του Νέρωνα. Η ρωμαϊκή νομοθεσία περιέλαβε ιδιαίτερο κεφάλαιο με τις υγειονομικές διατάξεις, που, επηρεασμένες από τις αντίστοιχες των αρχαίων

Αιγυπτίων, Ελλήνων, Βαβυλωνίων και άλλων ανατολικών λαών, κωδικοποιούσαν τους κανόνες υγιεινής. Στη Ρώμη συναντούμε για πρώτη φορά πλήρη αστυίατρική νομοθεσία, που απετέλεσε σημαντικό μέρος του ρωμαϊκού δικαίου (jus Romanum). Επιβάλλεται ο έλεγχος των τροφίμων από ειδικούς επιστάτες, η υγιεινή ταφή σε σαρκοφάγους ή η καύση των νεκρών και η καθαριότητα των οδών με την επιστασία ειδικής υπηρεσίας αστυνόμων.

Η δημόσια υγιεινή, η ύδρευση, ακόμη και η αποχέτευση αποτελούσαν κύρια αντικείμενα της νομοθετικής μέριμνας και οι κήνσορες επέβλεπαν την πιστή εφαρμογή των διατάξεων και την καλή εκτέλεση και λειτουργία των σχετικών δημόσιων έργων.²⁴

Η άσκηση της ιατρικής ρυθμίζεται από ειδικούς νόμους. Μεταξύ αυτών διακρίνεται ο Ακουίλιος νόμος (lex Aquilia), που καθιστούσε υπεύθυνους τους γιατρούς σε περίπτωση αμέλειας και ο Κορνήλιος νόμος (lex Cornelia), που προέβλεπε την τιμωρία με εξορία, δήμευση της περιουσίας ή αποκεφαλισμό των υπαιτίων του θανάτου ατόμου, κυρίως με χορήγηση πρακτικών φαρμάκων, αφροδισιακών ποτών ή έκτρωση.

Το κύρος της ιατρικής ανυψώθηκε όταν, το 46 Π.Χ., ο αυτοκράτορας Ιούλιος Καίσαρ χορήγησε το δικαίωμα της ρωμαϊκής υπηκοότητας σε όλους τους γιατρούς. Τότε άρχισε η συστηματική οργάνωση των ιατρικών σπουδών, ιδρύθηκε μεγάλος

²⁴ Ackerknecht E.H., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998, ,σελ.96-99

αριθμός ιατρικών σχολών και οι γιατροί ανήλθαν στα υψηλότερα κρατικά και πολιτικά αξιώματα, κερδίζοντας την εκτίμηση των πολιτών και αποτελούντες τάξη προστατευόμενη από το νόμο, στην οποία η πολιτεία παραχώρησε ειδικές εγγυήσεις. Τον τίτλο του αρχιάτρου κατείχαν αφενός οι γιατροί της αυλής, ορισμένοι από τους οποίους διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας και αφετέρου φημισμένοι ασκληπιάδες στη δικαιοδοσία των οποίων ανήκε η επίβλεψη των νεότερων συναδέλφων τους που ασκούσαν την ιατρική σε μια πόλη ή επαρχία.

Το δικαίωμα της ασκήσεως της ιατρικής παρέχόταν υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Η αποδοχή ενός νέου γιατρού αποφασιζόταν από την πλειοψηφία του συμβουλίου των αρχιάτρων, του Κογκλαβίου. Οι δήμοι εξέλεγαν επίσης δημοτικούς αρχιάτρους που ήταν υπεύθυνοι για τη δωρεάν περίθαλψη των φτωχών. Παράλληλα, υπήρχαν στη Ρώμη και ελεύθεροι πρακτικοί γιατροί, χωρίς καθορισμένο τίτλο, που απολάμβαναν όμως ορισμένα προνόμια, όπως φορολογικές απαλλαγές. Ο στρατός διέθετε ιδιαίτερη ιατρική υπηρεσία και υπήρχαν γιατροί των λεγεώνων, του ναυτικού και των στρατιωτικών νοσοκομείων, Ερείτια ρωμαϊκών στρατιωτικών νοσοκομείων, που εντοπίστηκαν στη Γερμανία και Ελβετία, αποδεικνύουν ότι η υγειονομική υπηρεσία της αυτοκρατορίας ήταν άριστα οργανωμένη, ακόμη και στις επαρχίες. Ειδικοί γιατροί επίσης, οι καλούμενοι *vulnerarii* (=των τραυμάτων, *vulnus*=τραύμα), είχαν ως κύριο καθήκον την αντιμετώπιση των κακώσεων των αθλητών και των μονομάχων, ενώ ειδικά νοσοκομεία προορίζονταν για τη νοσηλεία των τραυματιών αυτών.

Η ρωμαϊκή ιατρική προσέφερε στη διαμόρφωση των αντιλήψεων της δημόσιας υγιεινής και στην κωδικοποίηση των κανόνων της, στην ίδρυση υγειονομικών υπηρεσιών που επέβλεπαν τη δημόσια υγεία, στη θέσπιση ιατρικής νομοθεσίας, στη συστηματοποίηση της ιατρικής διδασκαλίας και στην ανάπτυξη της στρατιωτικής ιατρικής και νοσηλευτικής.²⁵

3.3 Ο ΓΑΛΗΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ο Γαληνός (129 - 216 μ.χ.) γεννήθηκε στην Πέργαμο της Μικράς Ασίας και θεωρείται ο σημαντικότερος γιατρός μετά τον Ιπποκράτη, αποκαλούμενος και δεύτερος Ιπποκράτης. Τη βασική του εκπαίδευση έλαβε κοντά στον πατέρα του Νίκωνα, ευκατάστατο αρχιτέκτονα, αλλά και γνώστη των μαθηματικών και της φιλοσοφίας της εποχής του, που έδωσε τις πρώτες κατευθύνσεις στην πνευματική ζωή του γιου του, όπως διαφαίνεται από το σεβασμό που αποπνέουν τα γραπτά του, όταν αναφέρεται στο πρόσωπο του πατέρα του. Αντίθετα δεν τρέφει την ίδια

²⁵ Ackerknecht E.H., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998. σελ.112-114

εκτίμηση προς τη μητέρα του, την οποία χαρακτηρίζει εριστική προς τον πατέρα του, χειρότερη από την Ξανθίππη του Σωκράτους.

Ο Νίκων, πιστεύοντας στην άποψη "nomina sunt omnia" (τα ονόματα είναι οιωνοί, του έδωσε το όνομα Γαληνός, από τη λέξη γαλήνιος που σημαίνει πράος, ειρηνικός, παρ'ότι η ζωή του, πλήρης ερίδων με τους αντιπάλους του, απέδειξε λανθασμένες τις προκαταλήψεις του πατέρα του. Πολλοί ερευνητές αποδίδουν στον Γαληνό το βαπτιστικό όνομα Κλαύδιος (Claudius) και ορισμένοι, με βάση αυτό, υποστηρίζουν ότι ήταν Ρωμαίος. Η αλήθεια είναι ότι ο Γαληνός ήταν Έλληνας αλλά Ρωμαίος υπήκοος, αφού γεννήθηκε στην υπό ρωμαϊκή κατοχή Πέργαμο. Το Claudius προέρχεται από παρανόηση της λατινικής συντομογραφίας CI που σημαίνει clarissimus, δηλαδή ενδοξότατος, που πολλές φορές προηγήθηκε ως τίτλος του ονόματός του,

Σε νεαρή ηλικία, ο Γαληνός μελέτησε φιλοσοφία, στωική και πλατωνική, περιπατητική και επικούρεια, υπό την καθοδήγηση διαφόρων δασκάλων και στη συνέχεια αφιερώθηκε στην ιατρική με πρώτους δασκάλους τον Σάτυρο στην ανατομική, τον υποκρατιστή Στρατόνικο και τον εμπειρικό Αισχρίωνα. Οι πρώτες σπουδές του αποδεικνύουν ότι από πολύ νωρίς ήρθε σε επαφή με ποικίλα φιλοσοφικά ρεύματα και ιατρικές τάσεις. Φαίνεται ότι τότε εκπαιδεύτηκε και στο Ασκληπείο της Περγάμου, γιατί αργότερα στα γραπτά του δεν κρύβει την πίστη του στις θαυματουργικές θεραπείες του Ασκληπιού και αναφέρει χαρακτηριστικές περιπτώσεις.²⁶

Μετά το θάνατο του πατέρα του, εγκατέλειψε την Πέργαμο, με σκοπό να αποκτήσει ευρύτερες ιατρικές γνώσεις, επισκεπτόμενος τις σημαντικότερες πόλεις που ανθούσε η ιατρική. Επισκέφθηκε τη Σμύρνη, όπου μαθήτευσε κοντά στον Πέλοπα, διακεκριμένο ανατόμο της εποχής και την Κόρινθο, όπου έλαβε μαθήματα από τον ανατόμο Νουμισιανό. Περιηγήθηκε στη συνέχεια τη Μικρά Ασία και την Παλαιστίνη για να γνωρίσει τη φυσική τους ιστορία και φαρμακολογία. Κυρίως όμως σπούδασε στην Αλεξάνδρεια, όπου οι ασθενείς, που συνέρρεαν από όλες τις χώρες, προσέφεραν στους σπουδαστές ευρύ πεδίο για κλινική παρατήρηση και δίδασκαν οι σημαντικότεροι γιατροί αντιπροσωπεύοντας κάθε ιατρικό σύστημα και σχολή. Εκεί οι δάσκαλοι της ανατομίας χρησιμοποιούσαν ακόμη τα ανθρώπινα οστά για επίδειξη, αλλά η συστηματική νεκροτομή των ανθρώπινων πτωμάτων για διδακτικούς σκοπούς είχε ήδη σταματήσει, όπως επισημαίνει ο Temkin,

Μετά το μετεκπαιδευτικό του ταξίδι, διάρκειας εννέα ετών, επανήλθε στην Πέργαμο, σε ηλικία 28 ετών, όπου διορίστηκε ως γιατρός των μονομάχων και είχε την ευκαιρία να εντυφώσει στην τραυματιολογία. Έχοντας αυτογνωσία των ικανοτήτων του και της ευρείας επιστημονικής του μορφώσεως, μετοίκησε στην πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους, με τη φιλοδοξία της αναζητήσεως καλύτερης επαγγελματικής τύχης. Οι εκπληκτικές διαγνώσεις του έφεραν γρήγορα επιτυχία και

²⁶ Πορνηρόπουλος Γ. Κ., *Ιστορία Της Ιατρικής Δια Μέσου Των Αιώνων*, Εκδόσεις Β. Αθήνα, 1952, σελ. 83-86

καθιερώθηκε μεταξύ των πρώτων γιατρών της Ρώμης, όπως ακριβώς ο Ασκληπιάδης πριν από αυτόν και η φήμη του απλώθηκε γρήγορα στην elite της ρωμαϊκής κοινωνίας. Στον κύκλο των θαυμαστών και των φίλων του ανήκαν διακεκριμένοι φιλόσοφοι και ανώτατα πολιτικά στελέχη της ρωμαϊκής κοινωνίας, ύπατοι, μέλη αυτοκρατορικών οικογενειών και αργότερα αυτοκράτορες, όπως ο Μάρκος Αυρηλιος Αντωνίνος, μεγάλος στωικός φιλόσοφος της εποχής, συγγραφέας μάλιστα του ευαγγελίου των στωικών ("Των εις εαυτόν βιβλία ιβ',,) και ο συναυτοκράτοράς του Λεύκιος Ουήρος (Lucius Verus).

Στη Ρώμη διακρίθηκε ως πρακτικός γιατρός, ερευνητής και διδάσκαλος της ιατρικής τέχνης. Στον επαγγελματικό τομέα είχε πολλούς ανταγωνιστές, γιατί περιγελούσε τις μεθόδους των σχολών που κυριαρχούσαν την εποχή εκείνη και ήρθε σε σφοδρή σύγκρουση με τους επιγόνους και εκπροσώπους τους και κυρίως της σχολής του Ερασιστράτου και των μεθοδικών. Λέγεται μάλιστα ότι φυγαδεύτηκε από τη Ρώμη φοβούμενος τις δολοπλοκίες των εχθρών του, οι οποίοι έφθασαν στο σημείο να σχεδιάζουν τη δολοφονία του. Επειδή μάλιστα συνέπεσε η αναχώρησή του με επιδημία (166 μ.Χ.), το γνωστό λοιμό του Αντωνίνου (από το οικογενειακό όνομα του αυτοκράτορα της εποχής Μάρκου Αυρηλίου), οι εχθροί του διέδωσαν ότι έφυγε για το φόβο μολύνσεώς του από το λοιμό, που του έδωσαν την ονομασία "λοιμός του Γαληνού".²⁷ Στο διάστημα αυτό περιηγήθηκε την Καμπανία, Κύπρο, Παλαιστίνη, Νεκρά Θάλασσα, Φοινίκη, Μακεδονία, Θράκη και Πέργαμο. Επισκέφθηκε τότε και τη Λήμνο για να μελετήσει επιτοπίως τη θεραπευτική αξία της "λημνίας γης" (terra sigillata) (χώμα της Λήμνου σε μορφή σφραγισμένων μεγάλων δισκίων, που εθεωρείτο πανάκεια για πολλούς αιώνες). Στη συνέχεια επανήλθε στη Ρώμη, με πρόσκληση του Μάρκου Αυρηλίου, ο οποίος τον διόρισε ως γιατρό της αυλής και με την ιδιότητά του αυτή τον συνόδευε στις εκστρατείες του. Ο Γαληνός πέθανε μετά το 201, αλλά είναι άγνωστο εάν τα τελευταία του χρόνια πέρασε στη Ρώμη ή στην πατρίδα του.

Το έργο του Γαληνού είναι πολύπλευρο και ασχολείται όχι μόνο με την ιατρική, αλλά και τη φιλοσοφία, φιλολογία και ρητορική. Ο Γαληνός ήταν ιδιαίτερα γόνιμος συγγραφέας. Έγραψε περίπου 400 συγγράμματα, από τα οποία έχουν διασωθεί 83 βιβλία, που με βεβαιότητα μπορούν να αποδοθούν στον ίδιο και 19 αμφίβολα. Το μεγαλύτερο ιατρικό μέρος του συγκεντρώθηκε από τον Κῆη και εκδόθηκε στη Λειψία, σε είκοσι τόμους. Πολλά χειρόγραφα του καταστράφηκαν κατά την πυρκαγιά που ξέσπασε στο τέμπλο της Ειρήνης, λίγο πριν από τον θάνατο του Κομμόδου. Τα έργα του γράφτηκαν όλα στην ελληνική, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο Γαληνός ήταν Έλληνας, αλλά ορισμένα έχουν διασωθεί μόνο σε αραβικές, λατινικές και εβραϊκές μεταφράσεις, ενώ άλλα, που φέρουν το όνομά του, θεωρούνται νόθα (ψευδογαληνικά).

²⁷ Πουρναρόπουλος Γ. Κ., *Ιστορία Της Ιατρικής Δια Μέσου Των Αιώνων*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1952, σελ. 101

Το ιατρικό έργο του Γαληνού καλύπτει ευρύ φάσμα της τέχνης, από την ανατομική και φυσιολογία, τη *materia medica*, τη χειρουργική, την ορθοπαιδική, την υγιεινή, την οφθαλμολογία, την ωτορινολαρυγγολογία, τη μαιευτική και γυναικολογία, μέχρι την ιατρική ηθική και δεοντολογία. Όλη η ανάπτυξη της ιατρικής μέχρι την εποχή του επαναλαμβάνεται, όπως ορθά παρατηρεί ο Neuburger, “οντογενετικώς στις μελέτες του”.

3.4 Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥ ΓΑΛΗΝΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΥΛΛΟΣ

Στη θεραπευτική ο Γαληνός ακολουθεί τις απόψεις του Ιπποκράτη, αναγνωρίζοντας πλήρως τις θεραπευτικές δυνάμεις της φύσεως. Στα καθήκοντα του γιατρού ανήκει η υποβοήθηση της φύσεως στη θεραπευτική της προσπάθεια, σύμφωνα με την υποκρατική αρχή «ωφελέειν ή μη βλάπτειν».²⁸

Ο κύριος στόχος του γιατρού είναι η αντιμετώπιση των ασθενειών δια των αντιθέτων δυνάμεων, δηλαδή η κύρια θεραπευτική του Γαληνού είναι εναντιοθεραπευτική, ακολουθώντας τις υποκρατικές αρχές (π.χ. κρύα επιθέματα, σε περίπτωση αυξησεως της θερμοκρασίας, στυπτικά σε διάρροια, αντιμετώπιση της πληθώρας με νηστεία κ.ο.κ.). Δεύτερος στόχος του γιατρού είναι η απομάκρυνση των επικίνδυνων ουσιών, της νοσογόνου ύλης (*materia peccans*). Η απομάκρυνση της επικίνδυνης ύλης των επιβλαβών χυμών επιτυγχάνεται με φλεβοτομή, “κοφτές» βεντούζες, υποκλυσμούς, χορήγηση καθαρτικών, εμετικών και διουρητικών. Το σύστημα αυτό, που εκφράσθηκε με το αξίωμα “*Primo seignare, deinde purgare, postea clysterium donare*” (πρώτα αφαίμαξη, μετά χορήγηση καθαρτικών και κατόπιν υποκλυσμός), απειτέλεσε τη βάση της θεραπευτικής καθόλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και υπολείμματα του έφθασαν μέχρι τα πρόσφατα χρόνια. Τη μονοτονικότητα του συστήματος σατίρισε με επιτυχία ο Μολιέρος στα έργα του και κυρίως στα: “Κατά φαντασίαν ασθενής” και “Ακούσιος Ιατρός” (ή “Γιατρός με το στανιό”).²⁹

Εκτιμώντας την εμπειρία των προγενέστερων γιατρών και κυρίως των υποκρατιστών, των μεθοδικών και των πνευματικών, ο Γαληνός έδωσε μεγάλη σημασία στην υγεινοδietetική αγωγή (γυμναστικές ασκήσεις, εφαρμογή μαλάξεων, λουτροθεραπεία όλων των ειδών και κλιματοθεραπεία-κυρίως στη φθίση, σε συνδυασμό με κατάλληλη γαλακτική διαίτα).

Στη φαρμακολογία του ο Γαληνός χρησιμοποίησε πλήθος ουσιών από τα τρία βασίλεια της φύσεως και τα σκευάσματά του, τα καλούμενα γαληνικά, είναι

²⁸ Συλλογικό Έργο, Ιπποκράτους Το Περί Αέρων, Υδάτων, Τόπων Και Ο Νόμος Και Το Του Γαληνού Ότι Άριστος Ιατρός, Και Φιλόσοφος, Λεπρία, Αθήνα 1986 ,σελ. 153-157

²⁹ Δαμυκίσης Ι.Ν., *Ιστορικοί Ιατρικοί Μελέται*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα 1966 ,σελ.43-49

πολυσύνθετα. Παρά την αναγραφή όμως στα συγγράμματά του μεγάλου αριθμού φαρμάκων για κάθε νόσημα, ο Γαληνός ποτέ δεν τάχθηκε υπέρ της πολυφαρμακίας.

Το γαληνικό εκλεκτικό σύστημα, που τελειοποιήθηκε με τις φιλοσοφικές επιδράσεις, ένωσε όλες τις αποκλίνουσες τάσεις των προηγούμενων θεωριών. Παρότι όμως ο Γαληνός αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία του Ιπποκράτη, τον οποίο καλεί "πάντων αγαθών ευρετήν", με την εισαγωγή δογματικών αντιλήψεων στην ερμηνεία των πειραματικών του δεδομένων και με τη σκιά της επιβλητικής του προσωπικότητας, απέκρυψε τον αληθή υποκρατισμό από τη θέα των επερχόμενων γενεών. Το γαληνικό σύστημα, ως μεταφορική μορφή αρχαιότερων ιδεών, διασπάστηκε, ενώ τα αθάνατα πνευματικά επιτεύγματα του Ιπποκράτη θα παραμείνουν αιώνια ως πηγή και απαραίτητο συστατικό κάθε θεραπευτικής πράξεως, όπως παρατηρεί ο Neuburger.

Το δόγμα του Γαληνού, συγκρινόμενο με εκείνο του Ιπποκράτη, παρουσιάζει ορισμένες βασικές διαφορές. Η υποκρατική διδασκαλία είναι περισσότερο συνθετική, ενώ η γαληνική περισσότερο αναλυτική. Η Ιπποκρατική σχολή επίσης διδάσκει περισσότερο την αλληλεξάρτηση της λειτουργίας των διαφόρων οργάνων, σε ένα πλαίσιο ολιστικής θεώρησης του οργανισμού (ολιστική ιατρική), ενώ ο Γαληνός πιστεύει περισσότερο στην αυτονομία των οργάνων και στην τοπική παθολογία, επηρεασμένος από τις αντιλήψεις της σχολής του Ερασιστράτου και των στερεοπαθολόγων (Ασκληπιάδης). Επίσης ως βασική διαφορά θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ο Ιπποκράτης στηρίχθηκε κυρίως στην κλινική παρατήρηση, ενώ ο Γαληνός περισσότερο το πείραμα, ανεξαρτήτως αν τα αποτελέσματά του νόθευσε θεωρώντας απαραίτητη την τελεολογική απόδειξη και τη φιλοσοφική θεώρησή τους.³⁰

Το έργο του Γαληνού, όπως ήδη αναφέρθηκε, επικράτησε και, με τη βοήθεια της εκκλησίας, εδραιώθηκε με αποτέλεσμα να ποδηγητήσει την ιατρική σκέψη και να αναστείλει την πρόοδό της τουλάχιστον μέχρι την Αναγέννηση. Ακόμη και σήμερα η καταλυτική

επίδρασή του είναι εμφανής στην ιατρική ορολογία και στην κοινή γλώσσα, όπως αποδεικνύει η χρήση των λέξεων αιματώδης, χολερικός, μελαγχολικός-μελαγχολία, φλεγματικός-φλέγμα, κράσις, ιδιοσυγκρασία, σπιρτόζος-σπίρτο, χιούμορ-χιουμορίστας, ζωτικός, ακόμη και των πλέον κακόηχων σπληνιάρης, κίτρινιάρης και πλήθους άλλων.

Ο Άντυλλος είναι ο σπουδαιότερος Έλληνας χειρουργός του 2ου μ.Χ. αιώνα. Το κύριο έργο του έχει απωλεσθεί, αλλά έχουν διασωθεί εκτεταμένα αποσπάσματα στα βιβλία μεταγενέστερων γιατρών και κυρίως του Βυζαντινού Ορειβασίου, που αποδεικνύουν τη χειρουργική του δεξιότητα, τη μεγάλη του εμπειρία και το εκκλησιαστικά υψηλό επίπεδο αναπτύξεως της αρχαίας χειρουργικής.

³⁰ Συλλογικό Έργα, Ιπποκράτους Το Περί Αέρον, Υδάτων, Τόπων Και Ο Νόμος Και Το Του Γαληνού Ότι Άριστος Ιατρός, Και Φιλόσοφος, Λαϊψία, Αθηνά 1986,σελ. 161-164

Ο Αντύλλος ήταν οπαδός της Πνευματικής σχολής και ασχολήθηκε με πολλά θέματα ιατρικής και κυρίως υγιεινής, διαιτητικής, νεογνολογίας, φαρμακολογίας (έγραψε ένα εκτεταμένο έργο “Περί φαρμάκων” σε τέσσερα βιβλία) και θεραπευτικής. Ασχολήθηκε όμως ιδιαίτερα με τη χειρουργική και σε αυτόν οφείλονται λεπτομερείς χειρουργικές τεχνικές, που ανθολογήθηκαν σε έργα μεταγενέστερων γιατρών και διασώθηκαν. Μεταξύ αυτών διακρίνουμε την τραχειοτομία, την οποία εκτελούσε με τομή μεταξύ των δακτυλίων της τραχείας, πλαστικές επεμβάσεις για την αποκατάσταση ελλειμμάτων (κολοβωμάτων), ιδιαίτερα των βλεφάρων, του μετώπου, της ρινός (ρινοπλαστική επί ρινοτομής), των ώτων και των παρειών. Κλασική επίσης είναι η χειρουργική αντιμετώπιση των ανευρυσμάτων με διπλή περιδέση στις άκρες τους και διατομή, π(διατηρήθηκε μέχρι τα χρόνια του John Hunter και η μέθοδος εξαιρέσεως (όχι καταβυθίσεως) του καταρράκτη, που έχει διασωθεί σε αραβική μετάφραση του Ραζή, από την οποία προκύπτει ότι οι αρχαίοι Έλληνες εκτελούσαν την αφαίρεση του καταρράκτη αιώνες πριν από την επαναανακάλυψή τη από τον Jean Daviel. Έξοχες επίσης και λεπτομερείς περιγραφές του Αντύλλου έχουν διασωθεί για τη χειρουργική των αποστημάτων, των συριγγίων, της φιμώσεως, του υποσπαδία και των όγκων (λιπώματα, αθηρώματα, υδατίδες κύστες κλπ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη Δύση, μετά τη διαίρεση του Ρωμαϊκού κράτους, η ιατρική τέχνη, που βρέθηκε σε βαρβαρικό περιβάλλον, περιορίστηκε αναγκαστικά και βρήκε άσυλο στα μοναστήρια. Αντίθετα στην Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπου ο πολιτισμός συνέχισε την ανάπτυξή του, η ιατρική έγινε ο κληρονόμος των ελληνορωμαϊκών παραδόσεων. Η βυζαντινή, επομένως, εποχή έχει μεγάλη σπουδαιότητα για την ιατρική, γιατί, πιστή στην παράδοση, διαφύλαξε τα επιτεύγματα της ελληνικής αρχαιότητας και τα βελτίωσε, μέχρις ότου μεταλαμπαδεύτηκαν στη Δύση, όταν το έδαφος έγινε ξανά γόνιμο.

Η βυζαντινή ιατρική αρχίζει το 323 μ.Χ., με τη μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο στο Βυζάντιο, μια μικρή πόλη του Βοσπόρου, αρχαία αποικία των Μεγαρέων και κρατά τα ηνία της ιατρικής επιστήμης μέχρι την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους (1453 μ.Χ.).

4.1 ΠΡΩΙΜΗ ΚΑΙ ΟΨΙΜΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Οι πρωτοβυζαντινοί αιώνες (μέχρι τη βασιλεία του Ηρακλείου, 610-641 μ.Χ.) χαρακτηρίζονται από την όψιμη άνθιση της Αλεξανδρινής σχολής και την ολοένα αυξανόμενη σημασία της Κωνσταντινούπολης ως πολιτιστικού και επιστημονικού κέντρου. Οι Βυζαντινοί γιατροί σπουδάζουν στην Αλεξάνδρεια, όπου επικρατεί ο νεοπλατωνισμός και αριστοτελισμός και οι γιατροί και φιλόσοφοι (ιατροσοφιστές) έρχονται σε επαφή με τα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής και διδάσκονται κυρίως τον Ιπποκράτη και κατά δεύτερο λόγο τον Γαληνό. Η βυζαντινή ιατρική στα αρχικά της στάδια γαλουχήθηκε με το αληθές πνεύμα της αρχαιότητας, γιατί αναπτύχθηκε σε περιοχές μακριά της Κωνσταντινούπολης και κυρίως στην Αλεξάνδρεια. Η επιρροή αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη διάκριση της βυζαντινής ιατρικής σε δύο περιόδους, την πρώιμη και την όψιμη. Η πρώτη φθάνει μέχρι την κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τους Άραβες (642, μ.Χ.), οπότε ο ελληνικός κόσμος έχασε τη σπουδαιότερη ιατρική σχολή του. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την πρώιμη βυζαντινή εποχή κατά την οποία το αρχαίο ελληνορωμαϊκό πνεύμα, μετά παρατεταμένη αντίσταση, υποκύπτει βαθμιαία στην αυξανόμενη δύναμη του βυζαντινού χριστιανικού πνεύματος.

Η σπουδαιότητα της γαληνικής ιατρικής παραμένει. Κανείς δεν τόλμησε να αμφισβητήσει τα θεωρητικά δόγματα του μεγάλου Περγαμηνού, παρότι στα πρακτικά θέματα δεν τον ακολούθησαν χωρίς αμφισβητήσεις. Αυτή η εποχή

αντιπροσωπεύεται από τέσσερις μεγάλους συγγραφείς, τον Ορειβάσιο τον Περγαμινό (4ος αιώνας μ.Χ.), τον Αέτιο Αμιδηνό (6ος αιώνας μ.Χ.), τον Αλέξανδρο Τραλλιανό (6ος αιώνας μ.Χ.) και τον Παύλο Αιγινήτη (7ος αιώνας μ.Χ.), που σπούδασαν στην Αλεξάνδρεια, η οποία μέχρι τότε και προ της καταλήψεώς της από τους Άραβες, κρατούσε ακόμη τα σκήπτρα στις ιατρικές σπουδές.³¹

Η δεύτερη κύρια περίοδος της βυζαντινής ιατρικής, δηλαδή μετά την παρακμή της Αλεξανδρινής σχολής, χαρακτηρίζεται, σύμφωνα με τη γνώμη των παλαιότερων ιστορικών, από στασιμότητα.

Μεταγενέστεροι σημαντικοί γιατροί είναι ο Λέων ο Ιατροσοφιστής, που έζησε την εποχή του αυτοκράτορα Θεοφίλου (9ος αιώνας μ.Χ.). Σύνγραμμά του είναι η "Σύνοψις Ιατρική" σε επτά βιβλία, που ασχολείται με τις αιτίες και τη θεραπεία των νοσημάτων και περιέχει επίσης σύντομα στοιχεία για τη χειρουργική αντιμετώπισή τους. Ο Θεοφάνης Χρυσοβαλάντης (λανθασμένα έως πρόσφατα γνωστός ως Νόνος), που έδρασε στα χρόνια του Κωνσταντίνου Ζ' του Πορφυρογεννήτου (10ος αιώνας μ.Χ.), έγραψε, στα πλαίσια της γνωστής εγκυκλοπαιδικής προσπάθειας του αυτοκράτορα, έργο 297 κεφαλαίων, με τίτλο "Σύνοψις εν επιτομή της ιατρικής απάσης τέχνης" που περιλαμβάνει κυρίως την περιγραφή ασθενειών και τη φαρμακευτική αγωγή τους, χωρίς να περιγράφονται χειρουργικές θεραπείες.

Μέχρι τον 9ο και 10ο αιώνα, που εμφανίζονται οι Επιτομές του Λέοντα Ιατροσοφιστή και του Θεοφάνη Χρυσοβαλάντη, το επιστημονικό χάσμα γεφυρώνεται με την τελεολογική πραγματεία του μοναχού Μελετίου "Περίτης του ανθρώπου κατασκευής" ή "Περί φύσεως ανθρώπου", γραμμένη με τον ίδιο ανθρωπολογικό-τελεολογικό προσανατολισμό με εκείνη του Θεοφίλου.

Ο 11ος αιώνας χαρακτηρίζεται επίσης από εγκυκλοπαιδική παρουσίαση των ιατρικών γνώσεων, εμπροσθιμένων από τη φυσική φιλοσοφία του πολυμαθούς "ιπιάτου των φιλοσόφων" Μιχαήλ (Κωνσταντίνου) Ψελλού και του μμητού του Συμεών Σηθ και από το εράνισμα χειρουργικών έργων του Νικίτα, γιατρού στα νοσοκομεία του Βυζαντίου. Ο Συμεών Σηθ, την ίδια περίπου εποχή, έγραψε το "Σύνταγμα κατά στοιχείον περί τροφών δυνάμεων", αφιερωμένο στον αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' Δούκα (1071-1078), όπου παρουσιάζεται, για πρώτη φορά σε τόσο μεγάλη έκταση, η αραβική και ινδική *materia medica* (καμφορά, μόσχος, χασίς κ.λπ.).³²

Ο 13ος αιώνας χαρακτηρίζεται από το έργο του Νικολάου Μυρεψού, που απέκτησε μεγάλη σημασία για τους φαρμακοποιούς της Δύσεως και τη μονογραφία περί της ποδάγρας του Δημητρίου Πεπαγωμένου, αποτέλεσμα της οξυδερκούς του παρατηρητικότητας.

Η βυζαντινή ιατρική έρχεται σε ένα λαμπρό τέλος με τις εργασίες του Ιωάννου Ζαχαρία Ακτουαρίου (13ος-14ος αιώνας) στη διαφορική διάγνωση και θεραπευτική, ουροσκοπία, ψυχολογία και ψυχοπαθολογία. Συγγραφέας με έξοχη αντίληψη,

³¹ Πορφυρόπουλος Γ. Κ., *Η Ιατρική Εν Ελλάδι*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1950, σελ. 102-104

³² Faugel Jean, *Ιστορία Της Ιατρικής*, Κλειώ, Αθήνα, 1964, σελ. 77-79

εμβριθής γνώστης της κλασικής ιατρικής βιβλιογραφίας και της φιλοσοφίας, προικισμένος με δύναμη παρατηρήσεως και ισχυρή κρίσεως, έζησε πολύ πριν από την εποχή του και το περιβάλλον που του άξιζε και το έργο του απευθύνεται στους μεταγενεστέρους.³³

4.2 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η βαθιά χριστιανική πίστη, που εμποτίζει την κοινωνική και πολιτική ζωή του Βυζαντίου, έχει επίδραση και στην ιατρική. Ο λαός, μετά τη στροφή του προς τη νέα θρησκεία, δέχεται τον Χριστό ως σωτήρα της ψυχής και του σώματος. Οι πατέρες της εκκλησίας ασχολούνται οι ίδιοι με την περιποίηση των ασθενών με χριστιανική ευσπλαχνία και τα έργα τους διαποτίζονται από ιατρικές ιδέες. Η νέα κυριαρχική αντίληψη της παροχής βοήθειας προς τους ασθενείς και τους αδυνάτους, οι ιδέες του αλτρουισμού και της φιλανθρωπίας οδήγησαν στην ίδρυση των πρώτων νοσοκομείων με τη σημερινή έννοια του όρου. Μέχρι τότε τα νοσοκομεία, τα οποία καλούνται ξενώνες (ξενοδοχεία), ήταν μεικτά ιδρύματα, δηλαδή νοσήλευαν ασθενείς, αλλά παράλληλα φιλοξενούσαν οδοιπόρους και πτωχούς, είχαν δηλαδή την έννοια ενιαίων νοσηλευτικών ιδρυμάτων και ασύλων. Το αρχαιότερο νοσοκομείο ιδρύθηκε στην Καισάρεια από τον Μ. Βασίλειο (370 μ.Χ.) και είναι η περίφημη "Βασιλείας".

Ακόμη ιδρύθηκαν φιλανθρωπικά ιδρύματα (γηροκομεία, ορφανοτροφεία) για την περίθαλψη ειδικών τάξεων που αναξιοπαθούσαν. Η υπέρτατη φροντίδα για τα ιδρύματα αυτά ανατίθεται στους κατά τόπους επισκόπους, από τους οποίους εξαρτώνται οι διάκονοι και οι διακόνισσες. Παράλληλα, ιδρύθηκαν τα πρώτα λοχοκομεία για την περίθαλψη των λεχωίδων και λωβοκομεία για την περίθαλψη των πασχόντων από την ιερά νόσο, όπως ονομάζεται την περίοδο αυτή η λέπρα κατ' ευφημισμόν. Το υγειονομικό και φιλανθρωπικό σύστημα του Βυζαντίου και την κλειστή περίθαλψη του δεν θα μπορούσε να ονειρευτεί η Δύση αιώνες αργότερα.³⁴

Ο αυτοκράτορας, σύμφωνα με τη βυζαντινή αυτοκρατορική ιδεολογία, είναι ο προστάτης της υγείας, ο μεγάλος θεραπευτής και γιατρός, ο οποίος ιδρύει, συνεργαζόμενος με την εκκλησία, νοσηλευτικά ιδρύματα και επιβλέπει την υγειονομική υπηρεσία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του ηγεμόνα-προστάτη της υγείας μπορεί να θεωρηθεί ο Μανουήλ Α' Κομνηνός (1143-1180), ο οποίος όχι μόνο σπούδασε, αλλά και άσκησε την ιατρική στους ξενώνες του Βυζαντίου, εξετάζοντας

³³ Fauvet Jean. *Ιστορία Της Ιατρικής*, Κλειώ, Αθήνα, 1964, σελ. 88-92

³⁴ Fauvet Jean. *Ιστορία Της Ιατρικής*, Κλειώ, Αθήνα, 1964, σελ. 97-100

προσωπικά τους ασθενείς και χορηγώντας πρωτότυπα φαρμακευτικά σκευάσματα που ο ίδιος παρασκεύαζε.

Οι πατέρες της εκκλησίας κατόρθωσαν να σφυρηλατήσουν έναν ισχυρό δεσμό μεταξύ του χριστιανισμού και του κλασικού πολιτισμού, αφενός αποφεύγοντας την τυφλή απόρριψη όλων των ειδωλολατρικών επιτευγμάτων και αφετέρου δεχόμενοι τις απόψεις του Ωριγένη, θεολόγου της Αλεξάνδρειας, ο οποίος υπεστήριξε την αποδοχή της θεραπευτικής αγωγής από τη χριστιανική θρησκεία, αφού ο θεός πρόσφερε τα γήινα φάρμακα για την ανακούφιση του σωματικού πόνου και προίκισε παράλληλα τον άνθρωπο με γνώση για να τα χρησιμοποιήσει. Η χάρις του θεού, κατά τις απόψεις της εκκλησίας, είναι εμφανής στη θεραπευτική δύναμη της ιατρικής και των γιατρών και στις θαυματουργικές θεραπείες. Πολλοί κληρικοί άλλωστε, από τα πρώτα χρόνια της διαδόσεως του χριστιανισμού, ήταν παράλληλα και γιατροί.

Καθ' όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας συνεχίστηκε στενή η σχέση των ηγετών της εκκλησίας με την ιατρική. Ο Μέγας Βασίλειος, όταν σπούδαζε στην Αθήνα, ασχολήθηκε συστηματικά και με την ιατρική εκπαίδευση, την οποία αργότερα χρησιμοποίησε για να αντιμετωπίσει τις δικές του παθήσεις και να βοηθήσει απόρους ασθενείς του ποιμνίου του στην Καισάρεια. Ο μικρότερος αδελφός του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, ο Καισάριος, είχε σπουδάσει στην Αλεξάνδρεια ιατρική, την οποία και άσκησε επαγγελματικά.

Αφού, επομένως, η ορθόδοξη εκκλησία δεχόταν και εκθειάζε την ιατρική ως φιλανθρωπικό και θεάρεστο έργο, ένωσε την υποχρέωση στη συνέχεια να την προσφέρει χρηματοδοτώντας νοσοκομεία. Με βάση τις αρχές αυτές, ο Μέγας Βασίλειος ίδρυσε στην Καισάρεια το πολύπλευρο ίδρυμά του, το Πτωχοτροφείο, το οποίο περιλάμβανε και το νοσοκομείο που αναφέρθηκε, όπου, όπως εύστοχα παρατήρησε ο Γρηγόριος Θεολόγος, μπορούσε να δει κανείς την αγάπη να δοκιμάζεται στη θεραπεία των νόσων ("Ένταύθα νόσος φιλοσοφείται και συμφορά μακαρίζεται και το συμπαθές δοκιμάζεται").

A. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΑΜΨΩΝ

Ένα από τα σπουδαιότερα, μεγαλύτερα και μεγαλοπρεπέστερα νοσοκομεία, στηριγμένο αφενός στις αρχές του ιατρικού λειτουργήματος και αφετέρου στους θείους νόμους της θρησκείας του Χριστού, ήταν ο Ξενών του Σαμψών, πατρικίου και γιατρού στην Κωνσταντινούπολη, που αργότερα αγιοποιήθηκε. Ο Ξενών ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 350 και 526 (μάλλον τον 5ο αιώνα μ.Χ.), δηλαδή προ της αναρρήσεως του Ιουστινιανού στο θρόνο, μεταξύ των ναών της Αγ. Σοφίας και Αγ. Ειρήνης και λειτούργησε μέχρι το 13ο αιώνα, μέχρι την εποχή του Μιχαήλ Παλαιολόγου (ίσως κατεδαφίσθηκε τότε για να ανεγερθούν τα νέα ανακτορικά τείχη).

Αργότερα, ο Ιουστινιανός ανακαίνισε τον Ξενώνα του Σαμψών και τον επάνδρωσε με αρχιάτρους της αρχαίας εθνικής θρησκείας, ώστε κατά την εποχή του

θεωρείτο το σημαντικότερο νοσοκομειακό ίδρυμα της Κωνσταντινουπόλεως και κατείχε την πρώτη θέση μεταξύ των νοσοκομείων της. Το ίδρυμα καταστράφηκε το 532 με τη στάση του Νίκα, αλλά φαίνεται ότι ο Ιουστινιανός το ξανάχτισε επειδή αποδόθηκε στον άγιο θαυματουργική ίαση του από λιθίαση του ουροποιητικού. Όπως προκύπτει από τα "Θαύματα του Αγίου Αρτεμίου", διέθετε τμήμα χειρουργικό και οφθαλμολογικό.

B. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Το σημαντικότερο νοσοκομείο όμως, που αναπτύχθηκε ποτέ στην Κωνσταντινούπολη, είναι ο περίφημος Ξενών του Παντοκράτορος, που ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Ιωάννη 8' Κομνηνό (1113-1143) δίπλα στην ομώνυμη μονή (σήμερα Ζειρέκ Τζαμί) και προοριζόταν για τη νοσηλεία των ασθενών της Πόλεως (1136). Σύμφωνα με το "Τυπικόν" του, δηλ. τον κανονισμό λειτουργίας του, πρόσφερε στους πάσχοντες νοσηλεία, διατροφή και επιμελημένη διακονία των γιατρών. Κοντά του βρισκόταν το γηροκομείο (Οίκος γερόντων).

Ο Ξενών του Παντοκράτορος παρουσίαζε μεγάλη ομοιότητα με τα σημερινά νοσοκομεία. Το ίδρυμα διέθετε 50 κλίνες διατεταγμένες σε πέντε θαλάμους ή ορδίνους. Περιλάμβανε το χειρουργικό τμήμα για τα τραύματα ή κατάγματα (10 κλίνες), το τμήμα για τις οφθαλμικές, εντερικές παθήσεις ή άλλα οξέα και επώδυνα νοσήματα με οκτώ κλίνες, το γυναικείο τμήμα με δώδεκα κλίνες για τη νοσηλεία των γυναικών και άλλο ένα τμήμα είκοσι κλινών για τους άνδρες που είχαν προσβληθεί από διάφορες γενικές παθήσεις ("τοίς απλώς νοσοῦσιν"). Σε περίπτωση υπερπληρώσεως του νοσοκομείου, κάθε τομέας διέθετε επιπλέον μια κλίνη ("παρακράββα-τον", σαν τα σημερινά ράντζα) για την εισαγωγή των εκτάκτων περιστατικών.³⁵

Το "Τυπικόν" απαιτεί την καθαριότητα των κλινοστρωμάτων και την κατασκευή έξι ειδικών κρεβατιών με διατετηρημένα στρώματα για τους εξασθενημένους ή ανίκανους να σηκωθούν ασθενείς, ώστε να μην είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουν το αποχωρητήριο. Το νοσοκομείο διέθετε πάντα καθαρές λεκάνες για το λουτρό και καθαρά λευχίματα. Ακόμη οι θάλαμοί του ήταν εφοδιασμένοι με ειδικές λεκάνες, τα "χερνιβόξεστα" για το πλύσιμο των χεριών του νοσηλευτικού προσωπικού μετά τη νοσηλεία (αιώνες πριν από τα παρόμοια μέτρα ασηψίας του I.Semmelweiss). Το "Τυπικόν" επίσης καθόριζε τα γεύματα που έπρεπε να λαμβάνει καθημερινά ο ασθενής, καθώς και τη χορήγηση ενός νομίσματος για την αγορά οίνου και της πρόσθετης τροφής που επιθυμούσε.

Το νοσοκομείο επάνδρωναν δύο θεραπευτές γιατροί για την παρακολούθηση καθενός από τους πέντε τομείς. Στο έργο τους βοηθούσαν τρεις τακτικοί βοηθοί

³⁵ Miller T., Η Γέννησις Του Νοσοκομείου Στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία, Εκδ. Βήτα, Αθήνα, 1998, σελ. 110-112

γιατροί (υπουργοί έμβλαθμοί), δύο έκτακτοι βοηθοί γιατροί(υπουργοί περισσοί και δύο υπηρέτες, σε κάθε έναν από τους τέσσερις ανδρικούς ορδίνους.

Το γυναικείο τομέα στελέχωναν γυναίκες γιατροί (ιάτριαινες) και αντίστοιχοι βοηθοί γιατροί του ίδιου φύλου (υπούργισσες). Οι περισσοί υπουργοί και υπούργισσες διανυκτέρευαν εναλλάξ (οι διανυκτερεύοντες εκαλούντο εξκουβήτορες). Το νοσοκομείο παράλληλα διέθετε και εξωτερικά ιατρεία (κλινική εξωτερικών ασθενών), στα οποία υπηρετούσαν τέσσερις γιατροί - δύο ειδικευμένοι στη χειρουργική και δύο στην παθολογία, επικουρούμενοι από αντίστοιχο βοηθητικό προσωπικό.

Επικεφαλής του προσωπικού ήταν οι δύο γιατροί, οι οποίοι επέβλεπαν το τμήμα των σοβαρών παθήσεων, των οξέων νοσημάτων, που έφεραν τον τίτλο του "πρωτομηνίτου".

Υπεράνω αυτών ήταν δύο ακόμη γιατροί καλούμενοι "πριμικήριοι", οι οποίοι κατάρτιζαν το θεραπευτικό πρόγραμμα του νοσοκομείου. Ήταν οι διευθυντές κατά τη σημερινή ορολογία, που ανελάμβαναν καθήκοντα εναλλάξ κάθε μήνα. Επίσης εναλλάξ υπηρετούσαν οι γιατροί (53 συνολικά) και έτσι ερμηνεύεται ο μεγάλος αριθμός τους, ανώτερος του αριθμούτων ασθενών (50).³⁶

Εκτός του ιατρικού προσωπικού, ο Ξενώνας του Παντοκράτορα απασχολούσε πέντε φαρμακοποιούς (πημεντάριοι), από τους οποίους ο ένας ήταν επικεφαλής (επιστήκων του πημέντου), δύο τακτικοί (πημεντάριοι έμβλαθμοί) και δύο πρόσθετοι (περισσοί). Υπήρχε ακόμη και το διοικητικό προσωπικό, λογιστές (οπτίωνες), πλύντριες (σαπωνίστριαι) , φύλακες, θυρωροί (οστιάριοι) , μάγειροι, προμηθευτές (οψωνιάτορες) , οικονόμοι (μειζότεροι), νοσοκόμοι, αρτοποιοί (μαγκίτισσαι), αναγνώστες, ιερείς, νεκροθάφτες και καθαριστές. Χαρακτηριστική είναι η πρόσληψη ενός τεχνίτη (μυλοχαράκτη) , που φρόντιζε την περιποίηση και ακόνισμα των χειρουργικών εργαλείων, ώστε να είναι καθαρά και οξύαιχμα και ενός κηλοτόμου, ειδικού για τη χειρουργική της κήλης (πρακτική ειδικότητα που συνεχίζεται κατά την Τουρκοκρατία και μέχρι το 19ο αιώνα, ίσως και τις αρχές του 20ου, στον ελληνικό χώρο, αλλά και στη Δύση κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση).

Ο Ξενών του Παντοκράτορα, σύμφωνα με τον T.S. Miller, δεν απείχε πολύ από τη σημερινή έννοια του νοσοκομείου. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, φαίνεται ότι ο "Ξενώνας" κατά τον 6ο αιώνα είχε αποκτήσει με βεβαιότητα την έννοια του νοσοκομείου, αφού ο όρος χρησιμοποιείται για την περιγραφή του καλώς οργανωμένου ιδρύματος του Σαμψών, που διέθετε εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό.

³⁶ Miller T., *Η Γέννησις Του Νοσοκομείου Στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, Εκδ. Βήτα, Αθήνα, 1998, σελ. 116-120

Γ. Ο ΞΕΝΩΝ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣΩΤΕΙΡΑΣ

Ιδρύθηκε το 1152 από το σεβαστοκράτορα Ισαάκιο, γιο του Αλεξίου Α' Κομνηνού, στη Θράκη, κοντά στον Αίνο, μαζί με το ομώνυμο μοναστήρι Κατά το Τυπικό της Μονής, το νοσοκομείο διέθετε 36 κλίνες.

Δ. ΑΛΛΟΙ ΞΕΝΩΝΕΣ

Τον 5ο αιώνα οι Ξεώνες του Ευβούλου και της Ειρήνης συγκαταλέγονται μεταξύ των ευαγών ιδρυμάτων της Κωνσταντινουπόλεως. Τον 6ο αιώνα το φημισμένο μοναστήρι του Κοσμά και Δαμιανού, στο Κοσμίδιο της Κωνσταντινουπόλεως, συντηρούσε έναν ξενώνα με ιδιαίτερο δωμάτιο για χειρουργικές επεμβάσεις. Ο στρατηγός Ναρσής ίδρυσε επίσης νοσοκομείο στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη του 6ου αιώνα, οπότε άνοιξε και ο Ξεών του Χριστοδότου. Ο Ξεών του Ναρσή ήταν αφιερωμένος στον Άγιο Παντελεήμονα, όπως και η παρακείμενη εκκλησία του.

Ο Ρωμανός Α' Λεκαπηνός (920-944) ίδρυσε τον Ξεώνα του Μυρελαίου (10ος αιώνας) και ο Κωνσταντίνος Θ' (1042-1055) συμπλήρωσε το κτιριακό συγκρότημα των ανακτόρων στα Μάγγανα με ένα νοσοκομείο. Ακόμη, ο Ισαάκιος Β' Άγγελος (1185-1195) άνοιξε το Νοσοκομείο των 40 μαρτύρων. Ο στρατηγός Μιχαήλ Γλαβάς, επί βασιλείας Ανδρονίκου Β' (1282-1328), ίδρυσε τον ομώνυμο ξενώνα, πιθανότατα κοντά στην εκκλησία της Θεοτόκου Παμμακαρίστου.

Το 1281 η αυτοκράτειρα Θεοδώρα ανακαινίζει, αποκλειστικά για την περίθαλψη των γυναικών, τον Ξεώνα του Λιβός, με δώδεκα κλίνες, τρεις γιατρούς και βοηθητικό ιατρικό και διοικητικό προσωπικό (ιδρύθηκε υπό του πατρικίου Κωνσταντίνου Λιβός, επί Ρωμανού Λεκαπηνού). Ο Σέρβος βασιλιάς Ούρεσις Β' Μιλιάτιν (1281-1321) ίδρυσε τον Ξεώνα του Κράλη, από τα επιφανέστερα νοσοκομεία της τελευταίας περιόδου της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Προδρόμου στην Πέτρα της Κωνσταντινουπόλεως, ίσως για τη νοσηλεία αρχικά των Σέρβων που παρεπιδημούσαν. Εκεί δίδαξε ο Ιωάννης Αργυρόπουλος.

Τέλος, ο Γεώργιος Γουδέλης, κύριο πρόσωπο στην κυβέρνηση του Μανουήλ Β' τις αρχές του 15ου αιώνα, μετέτρεψε ένα από τα παλάτια του στην Κωνσταντινούπολη σε νοσοκομείο.³⁷

³⁷ Müller T., Η Γέννησις Του Νοσοκομείου Στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία, Εκδ. Βήμα, Αθήνα, 1998, σελ. 131-136

4.3 Η ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΣΤΟΥΣ ΞΕΝΩΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΣ ΡΟΛΟΣ

Στους ξενώνες, που ιδρύθηκαν δίπλα στα μοναστήρια, αλλά και εντός των εκκλησιών κατά τη διάρκεια εγκοιμήσεων, κατά το πρότυπο των αρχαίων ασκληπιείων, το ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό, εφάρμοζε πραγματικές συντηρητικές και χειρουργικές θεραπείες, οι οποίες στα αγιολογικά κείμενα προσλαμβάνουν θαυματουργική μορφή. Οι Άγιοι Ανάργυροι, κυρίως οι δίδυμοι αδελφοί Κοσμάς και Δαμιανός που έζησαν στη Ρώμη τον 6ο αιώνα, εκτελούν πλήθος θαυματουργικών θεραπειών, όπως εγχείρηση καταρράκτου, αφαίρεση λευκωμάτων από τους κερατοειδείς, εξαγωγή σκωλήκων από το γαστρεντερικό, ακόμη και μεταμόσχευση κνήμης.³⁶

Τα νοσοκομεία του Βυζαντίου, στο πλαίσιο της φιλανθρωπικής τους αποστολής, νοσηλεύαν τους άπορους δωρεάν. Εν τούτοις, αναφέρονται και περιπτώσεις νοσηλείας επιφανών Βυζαντινών, ακόμη και αυτοκρατόρων. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118), πριν πεθάνει μεταφέρεται στα ανάκτορα των Μαγγάνων, στο συγκρότημα των οποίων περιλαμβανόταν το ομώνυμο νοσοκομείο. Μεταξύ των γιατρών που έλαβαν την απόφαση της μεταφοράς του γηραιού και εξαντλημένου αυτοκράτορα ήταν ο Μιχαήλ Παντεχνής, ο οποίος τιλοφορείται ακτουάριος, δηλαδή γιατρός της αυτοκρατορικής αυλής.

Η ιστορικός Άννα Κομνηνή, υποστηρίζει ότι οι θεράποντες γιατροί σύστησαν τη μεταφορά του αυτοκράτορα-και πατέρα της-γιατί θεώρησαν τον προσανατολισμό των παλαιών ανακτόρων ως επιβλαβή για την υγεία του αυτοκράτορα

Ο Miller επισημαίνει ότι ο διάκονος Στέφανος, άνδρας που κατείχε υψηλό αξίωμα στην πλούσια εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και πολιτική θέση στη φατρία των Βενέτων, επιθυμούσε να εισαχθεί στον Ξεώνα του Σαμψών για περίθαλψη, ενώ κανείς υψηλόβαθμος κληρικός στο Παρίσι δεν θα μπορούσε έστω και να σκεφθεί το Hotel Dieu για ιατρική θεραπεία και επιλέγει ότι οι βυζαντινοί ξενώνες του 6ου-12ου αιώνα θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με ορισμένα νεότερα νοσοκομεία που ιδρύθηκαν στη Δύση κατά το Διαφωτισμό. Τη στελέχωση μάλιστα του Νοσοκομείου του Παντοκράτορα σε ιατρικό προσωπικό ίσως ζήλευαν, από αριθμητικής τουλάχιστον πλευράς και σύγχρονα νοσηλευτικά ιδρύματα σε διεθνές επίπεδο.

Στα νοσοκομεία του Βυζαντίου διδασκόταν η ιατρική στους φοιτητές. Το "Τυπικόν" του Παντοκράτορα προβλέπει την πρόσληψη ενός αξιοσέβαστου γιατρού για να διδάσκει στους σπουδαστές τα βασικά στοιχεία της θεραπευτικής τέχνης. Ο καθηγητής αυτός ανήκε στην υψηλότερη βαθμίδα, στην τάξη των πριμμικηρίων. Οι αξιόλογες βιβλιοθήκες στον Ξεώνα και τα χειρόγρατά τους, τα καλούμενα "ξενωνικά", αποτελούν πρόσθετη απόδειξη ότι τα βυζαντινά νοσοκομεία ήταν εκπαιδευτικά ιδρύματα διδασκαλίας της ιατρικής τέχνης. Ο εικονογραφημένος

³⁶ http://www.esoterica.gr/articles/sciences/ancient_gr/ancient_gr.htm

κώδικας χειρουργικής του τέλους του 10ου αιώνα, τον οποίο συνέταξε Ο αντιγραφείας Νικήτας, προοριζόταν για νοσοκομειακή χρήση, για τη διδασκαλία των σπουδαστών. Στην έμμετρο εισαγωγή του, ο Νικήτας τονίζει ότι ο κώδικας θα χρησιμεύσει ως εκπαιδευτικό εργαλείο και ως έργο αναφοράς στους έμπειρους γιατρούς του προσωπικού. Ο γιατρός Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος, στις αρχές του 14ου αιώνα, συνέχιζε να εκπαιδεύει τους νέους σε ξενώνα της Κωνσταντινουπόλεως και το 15ο αιώνα ο φημισμένος ιατροφιλόσοφος Ιωάννης Αργυρόπουλος δίδασκε ιατρική και φιλοσοφία στον Ξενώνα του Κράλη.

4.4 ΟΙ ΙΠΠΟΤΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Η νοσοκομειακή περίθαλψη του Τάγματος των Ιπποτών της Ρόδου είναι αξιοθαύμαστη, ακόμη και με τα σημερινά δεδομένα. Το νοσοκομείο της Ρόδου ήταν στην εποχή του το κορυφαίο της Ευρώπης, ειδικά μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως, με υψηλή παροχή υπηρεσιών. Η νοσοκομειακή πολιτική των ιπποτών, επηρεασμένη περισσότερο από το Βυζάντιο, εξαπλώθηκε και επηρέασε όλη την Ευρώπη. Νοσοκομεία ή πτωχοκομεία ιδρύθηκαν από το ίδιο το Τάγμα ή περιήλθαν στην αρμοδιότητα του από παλιότερα μοναστικά τάγματα σε όλη την Ευρώπη. Η μεγάλη ανθρωπιστική προσφορά του Νοσοκομείου διακρίνεται και από το γεγονός ότι περιέθαλπε ασθενείς όλων των κοινωνικών τάξεων και όλων των εθνοτήτων, πέρα από θρησκευτικές ή άλλες διαφορές.³⁹

Οι κανόνες του Νοσοκομείου είναι συνέχεια των πρώτων κανόνων που ίσχυαν στο Νοσοκομείο της Ιερουσαλήμ. Έκτοτε πολλοί Μάγιστροι τους αναθεώρησαν, πάντα όμως με γνώμονα τις αρχές της φιλανθρωπίας και αφοσίωσης στον ασθενή. Οι κανονισμοί αφορούσαν τους γιατρούς, αλλά και τους ασθενείς και όλοι έπρεπε να τους τηρούν πιστά. Οι γιατροί έπρεπε να επισκέπτονται δύο φορές την ημέρα τους ασθενείς, ακολουθούμενοι πάντα από νοσοκόμους. Η σίτιση των ασθενών ήταν καθημερινή φροντίδα των αδελφών του Τάγματος και η αμέλειά της επέσυρε ποινές στους μοναχούς - νοσοκόμους. Οι αδελφοί νοσοκόμοι έπρεπε να υπηρετούν αδιαμαρτύρητα τους ασθενείς. Απαγορευόταν η αποδοχή δώρων και αμοιβών, αφού άλλωστε δεσμεύονταν με όρκους αγνότητας και πενίας.

Οι ασθενείς, με την είσοδό τους στο νοσοκομείο, μετείχαν στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Επίσης, παρουσία του ηγουμένου, γραφόταν προληπτικά η διαθήκη τους. Έπρεπε να υπακούουν στις εντολές της αδελφότητας, να πλένονται, να εξομολογούνται και να επικοινωνούν με τους αδελφούς. Απαγορευόταν η χαρτοπαιξία ή άλλα τυχερά παιχνίδια και γενικά η συμπεριφορά τους έπρεπε να μην ενοχλεί τους άλλους ασθενείς.

³⁹ Κόλλιας Χ., *Οι Ιππότες Της Ρόδου*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1991, σελ. 11-13

Αν κάποιος ασθενής απεβίωνε, οι μοναχοί του Τάγματος αναλάμβαναν τη χριστιανική του κηδεία, σύμφωνα με τους κανονισμούς του Νοσοκομείου. Σκέπαζαν το φέρετρο με μαύρο κάλυμμα, το οποίο κοσμείτο με λευκό, σταυρό, έμβλημα του Τάγματος, ενώ τη σωρό έφεραν στους ώμους τους οι ίδιοι οι μοναχοί.⁴⁰

Το νέο Νοσοκομείο δεν φιλόξενούσε προσκυνητές, όπως παλιά η *Velega Infirmeria*, αλλά ασθενείς, πληγωμένους των πολέμων και εγκαταλελειμμένα βρέφη. Βρισκόταν δηλαδή πλησιέστερα προς τη σημερινή έννοια των νοσοκομείων και απομακρυνόταν από την έννοια του ασύλου, προφανώς λόγω των αυξημένων αναγκών νοσηλείας τραυματιών από τους συνεχείς πολέμους. Κάθε ασθενής είχε το δικό του κρεβάτι, το οποίο ήταν προστατευμένο με κουρτίνες, δικά του κλινοσκεπάσματα και σεντόνια. Ήταν πράγματι πρωτοποριακό για τα δεδομένα της Δυτικής Ευρώπης το γεγονός ότι κάθε ασθενής είχε τη δικιά του κλίνη και δικά του λευχειώματα και ενδύματα. Στους ασθενείς οι μοναχοί παρείχαν καθαρούς μανδύες για τους περιπάτους τους στους κήπους του Νοσοκομείου και σανδάλια, όταν χρειάζονταν (π.χ. να σηκωθούν από τις κλίνες τους και να μεταβούν στους χώρους των αποχωρητηρίων). Μεγάλη σημασία δινόταν στη σίτιση. Όλοι οι ασθενείς έτρωγαν λευκό ψωμί και μπορούσαν να επιλέξουν όποιο γεύμα ήθελαν από τα προτεινόμενα της ημέρας, εκτός βέβαια αυτών στους οποίους οι γιατροί είχαν καθορίσει θεραπευτική διαίτα. Το φαγητό σερβιριζόταν σε ασημένια σκεύη και συχνά οι ασθενείς καταλάωναν χοιρινό ή αρνίσιο κρέας ή κοτόπουλο.

4.5 ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Η προσφορά της βυζαντινής ιατρικής συνίσταται κατά πρώτο λόγο στη διατήρηση της αρχαίας κληρονομιάς και στην κληροδότησή της στη δυτική ιατρική. Η βυζαντινή ιατρική βασίστηκε στο πνεύμα του Ιπποκράτη και του Γαληνού, καίτοι προσέλαβε χαρακτήρα δογματικό κάτω από την κυριαρχία του χριστιανισμού. Ειδικότερα, κατά την πρόωμη βυζαντινή περίοδο αναπτύχθηκαν αναμφίβολα οι ειδικές γνώσεις στην παθολογία και διατηρήθηκαν σε υψηλό επίπεδο οι χειρουργικές τεχνικές, παρά το ότι τα γενικά δόγματα των παθήσεων παρέμειναν περιορισμένα στα όρια της αρχαιότητας και, σύμφωνα με τους παλαιότερους ιστορικούς, υπήρχε πλήρης στασιμότητα της ανατομικοφυσιολογικής έρευνας. Το τελευταίο αυτό στοιχείο πρέπει να αμφισβητηθεί, σύμφωνα με τη νεότερη έρευνα, γιατί προέκυψαν τεκμήρια που αποδεικνύουν ότι γίνονταν νεκροτομές επί ανθρώπων στη Βυζαντινή αυτοκρατορία, αν και μάλλον σε περιορισμένη έκταση. Φαίνεται όμως ότι η ορθόδοξη εκκλησία δεν απαγόρευε τις νεκροτομές των ανθρώπινων πτωμάτων, δείχνοντας φιλελεύθερο πνεύμα, ίσως ανώτερο της καθολικής.

⁴⁰ Κόλλιας Χ., *Οι Ιππότες Της Ρόδου*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1991, σελ.15-17

Κύρια χαρακτηριστικά της βυζαντινής ιατρικής είναι η καθιέρωση της έννοιας της κλειστής νοσηλευτικής περιθάλψεως με την ίδρυση των πρώτων νοσοκομείων, των ξενώνων, λοχοκομείων και λωβοκομείων, η εφαρμογή μέτρων κοινωνικής πρόνοιας, κυρίως με την ίδρυση ευαγών ιδρυμάτων (γηροκομείων, πτωχοκομείων, ορφανοτροφείων) και ο εμπλουτισμός της φαρμακολογίας με την εισαγωγή νέων φαρμάκων από την Ανατολή και η διάδοσή τους στη Δύση, κυρίως κατά τη μέση και ύστερη περίοδο. Η ανάπτυξη των νοσοκομείων, η οποία στη συνέχεια επηρέασε τη δυτική νοσηλευτική, πρέπει να θεωρηθεί ιδιαίτερα ένδοξη σελίδα της βυζαντινής ιατρικής.⁴¹

Η χειρουργική πρακτική έφθασε σε μεγάλο βαθμό αυτοτέλειας, στην οποία προφανώς συνετέλεσε η ελευθερία των ανατομών για λόγους εκπαιδευτικούς, άγνωστη στη Δύση μέχρι το 13ο αιώνα (πριν από τον Mondino η εκτέλεση νεκροτομών είχε μόνο ιατροδικαστικούς σκοπούς). Την άνθηση της χειρουργικής αποδεικνύουν οι επεμβάσεις διαχωρισμού των Σιαμαίων (10ος αιώνας), ενδοκυστικής λιθοτριψίας που έγινε στο χρονογράφο Θεοφάνη αιώνες πριν από τον J. Civiale που θεωρείται εισηγητής της τεχνικής, αφαιρέσεως κιστών και ανευρυσμάτων από τον Ορειβάσιο, πλαστικές επεμβάσεις (ρινοπλαστική κ.ά.) από τον ίδιο γιατρό και τον Παύλο Αιγινήτη, διορθώσεως του ερμαφροδιτισμού ή εξαιρέσεως βελών από τον τελευταίο χειρουργό και τόσες άλλες.

Η ανάπτυξη των ιατρικών ειδικοτήτων ακολούθησε την εξελικτική πορεία της διακρίσεώς τους από τη ρωμαϊκή περίοδο. Επὶ παραδείγματι, η διάκριση γιατρών ειδικά ασχολουμένων με τις παθήσεις του λάρυγγα προβλέπεται σε διάταξη του Ουλπιανού (3ος μ.Χ. αιώνα), η οποία ενσωματώθηκε στους Πανδέκτες. Η ορολογία του Αετίου περί "ιατρού των γερόντων" δείχνει περισσότερο την ενασχόληση του γενικού γιατρού και με ιδιαίτερα θέματα γηριατρικής, ενώ μπορεί να υποστηριχθεί η διαμόρφωση της ειδικότητας του μικροβιολόγου στο Βυζάντιο, λόγω της αναπτύξεως της ουροσκοπίας, αιματοσκοπίας, μακροσκοπικής εξετάσεως σπέρματος κ.ά. υγρών. Όμως λανθασμένα υποστηρίχθηκε ότι ταυτίζεται με τον αναφερόμενο "τεχνίτη ιατρό" δοθέντος ότι ο όρος σημαίνει τον ικανό, επιδέξιο γιατρό και απαντά ακόμη και στα κείμενα του Διοσκορίδη (1ος αιώνας μ.Χ.).

Είναι ακόμη περίεργο ότι κανείς ιατρικός συγγραφέας δεν αναφέρει τη σοβαρή επιδημία (μάλλον πανώλους), που προκάλεσε αναρίθμητα θύματα κατά τα χρόνια του Ιουστινιανού (λοιμός Ιουστινιανού) και ερήμωσε τη Βυζαντινή αυτοκρατορία.

⁴¹ http://www.esoterica.gr/articles/sciences/ancient_gr/ancient_gr.htm

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

5.1 ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Κατά τους πρώτους αιώνες του Μεσαίωνα, η δυτική Ευρώπη, ερημωμένη από τους πολέμους και τις εισβολές των βαρβαρικών φυλών και ταλαιπωρημένη από τις επιδημίες, παρουσίαζε εικόνα πολιτιστικής καταπτώσεως. Η ιατρική τότε περιορίστηκε στα μοναστήρια.

Όπως μάλιστα γράφει ο Garpison, όλη η πέραν της Ιταλίας Ευρώπη, ακόμη μέχρι τα χρόνια των σταυροφοριών, βρισκόταν σε κατάσταση βαρβαρική και το επίπεδο της χειρουργικής ήταν κατώτερο εκείνου της περιόδου του Τρωικού πολέμου!

Η δρυαδική ιατρική των Γαλατών και των Κελτών (που κατοικούσαν στην Ευρώπη μέχρι τη Βρετανία) είχε χαρακτήρα καθ' ολοκληρία ιερατικό και μαγικό, καθώς βρισκόταν στην αποκλειστική δικαιοδοσία των Δρυϊδών, μιας συντεχνίας μαγισσών. Οι Τεΰτονες επίσης εναπόθεσαν την ιατρική στα χέρια των συζύγων και μητέρων τους, ενώ στην ίδια εμβρυϊκή κατάσταση βρισκόταν η ιατρική και στη Ρωσία.

Στην ιταλική χερσόνησο επίσης η άλλοτε ακμάζουσα ελληνορωμαϊκή ιατρική βρισκόταν σε χαμηλό επίπεδο μετά την εισβολή των βαρβαρικών φυλών, των Λομβαρδών και των Γόθων. Με την πάροδο όμως του χρόνου, οι βόρειοι κατακτητές, που ήρθαν σε επαφή με τα υπολείμματα του αρχαίου ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, άρχισαν να αντιλαμβάνονται τη σημασία του και ο βασιλιάς των Οστρογόθων Θεοδώριχος (5ος-6ος αιώνας) αποδείχθηκε ένθερμος θαυμαστής του ρωμαϊκού πολιτισμού και προστάτης της κοινωνικής υγιεινής και της τάξεως των γιατρών. Την ίδια πολιτική ακολούθησαν και οι διάδοχοί του και η νομοθεσία τους αποκαλύπτει ότι οι εισβολείς δεν άργησαν να υιοθετήσουν τις ρωμαϊκές παραδόσεις στην ιατρική.

Ήδη από τον 6ο αιώνα, οπότε οι μακροχρόνιες επιθέσεις των Οστρογόθων και του Βυζαντίου ερήμωσαν τη χώρα και οι λιμοί και οι επιδημίες συμπλήρωσαν την καταστροφή, η ιατρική βρήκε καταφύγιο στα μοναστήρια, όπου, κατά τη βυζαντινή παράδοση, τα πρώτα στοιχειώδη νοσοκομεία χτίζονται κοντά τους. Στα μοναστήρια βρήκαν καταφύγιο τα θύματα των φοβερών επιδημιών (πανώλους, λέπρας κ.λπ.) και των άγριων πολεμικών συγκρούσεων και οι μοναχοί ήταν οι πρώτοι γιατροί που, εμπνεόμενοι από αισθήματα φιλαλληλίας και αυτοθυσίας, ανέλαβαν με αυταπάρνηση την περίθαλψη τους.

Στις παλιές υποτυπώδεις σχολές ιατρικής των μοναστηριών, η δραστηριότητα περιοριζόταν στη διδασχία από τα σπάνια αρχαία χειρόγραφα και η νοσηλεία, στα

παρακείμενα θεραπευτήρια, στην παροχή φαρμακευτικής αγωγής με τα βότανα που οι μοναχοί καλλιεργούσαν στους κήπους τους. Εκεί όμως αφενός μεν διαμορφώνεται το πνευματικής διδασκαλίας της ιατρικής και γεννιέται η αντίληψη του θεσμού των πανεπιστημιακών σχολών και αφετέρου ξεκινά η ιδέα της ιδρύσεως των πρώτων νοσοκομείων.

Περίπου στις αρχές του 13ου αιώνα τα νοσοκομεία, κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας, περιήλθαν, από τα χέρια των εκκλησιαστικών αρχών, στις δημοτικές και τότε ιδρύθηκαν τα λαμπρότερα αστικά νοσοκομεία, όπως το Hotel Dieu στο Παρίσι και το Sanlo Spirito στη Ρώμη (1204), που έλαβαν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη τους το 15ο αιώνα, προς το τέλος του Μεσαίωνα. Η μοναστηριακή προέλευση των νοσοκομείων αποδευκνύεται από τις ονομασίες τους, που είναι καθαρά χριστιανικές, όπως τα νοσοκομεία Santa Maria della Scala στη Σιέννα (898), Santo Spirito στη Ρώμη, Hotel Dieu στο Παρίσι, Saint Bartholomew (1137), St. Gregory (1084), Holy Cross (1132) και St. Thomas (1215) στη Βρετανία κ.ο.κ.⁴²

Η χρονολογία ιδρύσεως των πρώτων πανεπιστημίων δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Αν και ορισμένα ιδρύθηκαν νωρίτερα, μόνο στο τέλος του 13ου αιώνα διαφαίνεται η λειτουργία τους με τη νεότερη έννοια (ίσως είχαν επιζήσει παλαιότερα ορισμένες σχολές μετά την παρακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας). Σε ορισμένα από τα πρώτα πανεπιστήμια ο Πάπας και οι αντιπρόσωποι του είχαν δικαίωμα επιβλέψεως. Ακόμη και το δίπλωμα απονεμόταν εν ονόματι του Πάπα στην εκκλησία, σε τελετή που είχε περισσότερο θρησκευτικό χαρακτήρα. Αργότερα όμως, όταν Εβραίοι και άλλοι μη καθολικοί στο θρήσκευμα ορκίζονταν ως πτυχιούχοι των πανεπιστημίων, η τελετή γινόταν σε άλλους χώρους και, παράλληλα, σε άλλες πόλεις ή κράτη, όπως στη Νάπολη ή στην Ισπανία, άρχισε η ίδρυση κρατικών πανεπιστημίων, που είχαν συνήθως αυτόνομη και δημοκρατική οργάνωση, με φοιτητές και καθηγητές οργανωμένους σε συντεχνίες και αυτοδιοίκηση, με αιρετούς κοσμήτορες και πρυτάνεις.

Το πανεπιστήμιο της Νεαπόλεως (Napolì) ιδρύθηκε το 1225 (ή 1224) από τον αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β' και ο διάδοχος του Κάρολος ο Ανδηγαυικός (Charles α" Αηΐου), παρότι δεν παραμέλησε το Σαλέρνο, ευνόησε την ανάπτυξη του νέου πανεπιστημίου, που επάνδρωσε με καθηγητές από το Παρίσι και την Ορλεάνη.

Τελικά, από το 12ο αιώνα μέχρι το τέλος του Μεσαίωνα, ιδρύθηκαν περίπου 80 πανεπιστήμια στην Ευρώπη, εκ των οποίων ορισμένα ήταν βραχύβια, ενώ άλλα, όπως των Παρισίων, του Μονπελλιέ, της Βολωνίας, της Πάδοβας, της Οξφόρδης, του Cambridge, της Βιέννης, της Πράγας, της Λειψίας, της Κόμπρα (Coimbra), της Σαλαμάνκα (Salamanca), της Κρακοβίας και της Λουβέν (Louvain), έφθασαν μέχρι τις μέρες μας. Η πλειονότητα των πανεπιστημίων ιδρύθηκε το 13ο αιώνα (βλέπε πίνακα 1).⁴³

⁴² Θεόφραστος Παράκελσος, *Κείμενα*, Ιάμβλιχος, 1992, σελ. 201

⁴³ Castiglioni A., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Μινώταυρος Τόμ. 1, Αθήναι, 1961, σελ.215-217

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Bologna	1088	(1113)
Paris	1000	(1110)
Oxford	1206	(1167)
Palencia		
Naples	1224	
Padua	1228	(1222)
Toulouse	1229	
Cambridge	1229	
Salamanca	1243	
Montpellier	1289	(1181)
Lerida	1300	
Avignon	1303	
Heidelberg		
Basel	1439	
Trier	1454	
Jena	1558	
Viurzburg	1582	

Χρονολογικός πίνακας
ιδρύσεως των πρώτων
πανεπιστημίων της Ευρώπης
Σε παρένθεση χρονολογίες
άλλων ιστορικών

Ο όρος *universitas* χρησιμοποιήθηκε στην αρχή για να δηλώσει μια συντεχνία ή σωματείο προσώπων και συνήθως συνοδεύεται με κάποιον άλλο προσδιορισμό, όπως *Universitas magistrorum et scholarium*, που σήμαινε το σύλλογο των καθηγητών και των σπουδαστών στο σύνολο τους. Αργότερα έλαβε την έννοια του πανεπιστημίου, που διατηρεί μέχρι σήμερα. Στα πανεπιστήμια αυτά καλλιεργήθηκε η ιατρική διδασκαλία και διαμορφώθηκαν οι ρίζες της επιστημονικής ανατομικής και χειρουργικής.

5.2 ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ

Είναι γνωστή η καταλυτική επίδραση των μεγάλων επιδημιών, που ταλάνισαν την ανθρωπότητα και προκάλεσαν εκατόμβες θυμάτων, στην πορεία του πολιτισμού της.

Ειδικά κατά το 14ο αιώνα την Ευρώπη έπληξαν πανδημίες και επιδημίες, που προκάλεσαν παρόμοια προβλήματα. Η σημαντικότερη από τις πανδημίες ήταν εκείνη της βουβωνικής πανώλους, γνωστής με το όνομα «Μαύρος θάνατος» και, σε μικρότερο βαθμό, οι επιδημικές μαστίγες της λέπρας, του σκορβούτου, της γρίπης, του εργοτισμού, της συφιλίδος και της μανιακής χορείας. Οι επιδημίες αυτές οφείλονταν στις πληθυσμιακές μεταβολές και μετακινήσεις, λόγω των στασιφοριών και των

πολέμων, που είχαν ως αποτέλεσμα την κατάπτωση του ηθικού επιπέδου, την παραμέληση των συνθηκών υγιεινής και την αύξηση του συγχρωτισμού στις πόλεις. Η ιατρική ήταν φυσικό να επηρεαστεί όχι μόνον λόγω της παραμελήσεως της επιστημονικής έρευνας, αλλά κυρίως λόγω της ατονήσεως των μέτρων υγιεινής που συνήθως ελαμβάνοντο.

Η επιδημία του Μαύρου Θανάτου άρχισε από τα βάθη της Ασίας και εξαπλώθηκε προς την Ινδία και Κωνσταντινούπολη, όπου έφθασε μέσω της Κριμαίας και του Ευξείνου Πόντου. Στη συνέχεια εξαπλώθηκε προς την Αίγυπτο και ολόκληρη σχεδόν τη νότια Ευρώπη και, ερημώνοντας τις χώρες στο πέρασμα της, προχώρησε προς τη Ρωσία και τη βόρεια Ευρώπη.

Ο Μαύρος θάνατος προκάλεσε περισσότερα από έξι εκατομμύρια ανθρώπινα θύματα, εμφανίστηκε στην Ευρώπη περίπου το 1348 και παρουσίασε εξάρσεις και υφέσεις κατά διαστήματα μέχρι το τέλος του 17ου αιώνα, σαρώνοντας τα πάντα και σκορπίζοντας φοβερό πανικό, θάνατο, όλεθρο και καταστροφή. Ο μολυσματικός χαρακτήρας της νόσου είχε ήδη αναγνωριστεί με βεβαιότητα, παρά τις υπάρχουσες αντιρρήσεις ορισμένων, ακόμη και γιατρών. Η αντίδραση της πολιτείας ήταν άμεση και έλαβε τη μορφή εκρήξεως ενημερωτικών εκδόσεων που αφορούσαν τη λήψη ορισμένων μέτρων για την προφύλαξη και κυρίως ιδρύσεως των λοιμοκαθαρητηρίων, των γνωστών Λαζαρέτων.⁴⁴

Στον αγώνα αυτό για την προφύλαξη, πρωτοπόρος αναδεικνύεται η Βενετία, η οποία, στο τέλος του 14ου αιώνα, πρώτη καθιέρωσε κανόνες ελευθεροκοινωνίας, απαγορεύοντας στους ταξιδιώτες, που προέρχονταν από μολυσμένες περιοχές ή υπήρχαν υποψίες μόλυνσής τους, την είσοδο στα λιμάνια της χωρίς έλεγχο. Ο κυριότερος θεσμός προστασίας ήταν η καραντίνα (quarantine), που προέβλεπε την υποχρεωτική παραμονή των ταξιδιωτών, που έφθιναν στα λιμάνια, επί 40 ημέρες στα λοιμοκαθαρητήρια και την υποχρεωτική απολύμανση των αποσκευών τους και των εμπορευμάτων των πλοίων με διάφορους τρόπους, κυρίως με την έκθεση στον ήλιο και στον αέρα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα. Η καραντίνα αποτέλεσε εξέλιξη της απομονώσεως των 30 ημερών (trentina) και φαίνεται ότι καταρχήν καθιερώθηκε με βάση θεολογική, λόγω των πολυάριθμων περιστατικών των 40 ημερών που αναφέρονται στη Βίβλο ή μυστικιστική, γιατί ο φιλοσοφικός μήνας των αλχημιστών περιλαμβάνει τον αριθμό αυτών των ημερών. Προφανώς όμως ενισχύθηκε από την παρατήρηση ότι πράγματι είχε προστατευτικό αποτέλεσμα η επί 40 ημέρες απομόνωση των ταξιδιωτών, χρονικό περιθώριο επαρκές για να εκδηλωθούν τα περισσότερα νοσήματα που βρίσκονταν σε φάση επώασης.

Παράλληλα, στη Βενετία εφαρμόστηκαν τα πρώτα υγειονομικά μέτρα, δηλαδή η κατάλληλη ταφή των νεκρών, η απαγόρευση προσεγγίσεως των πλοίων στα λιμάνια κατά το χρονικό διάστημα της καραντίνας, η απολύμανση των αντικειμένων

⁴⁴ Μπαρσόκας Χ., *Στοιχεία για τον Ευλογιασμό*, Ιατρική Εταιρεία, Αθήνα, 1995, σελ.178-181

και ενδυμάτων ασθενών με έκθεση στον ήλιο, αερισμό ή υπο-καπνισμούς, ακόμη και η καταστροφή τους και ο εμπρησμός των οικιών σε περιπτώσεις μεγάλου κινδύνου.

Η εμφάνιση επομένως των μεγάλων επιδημιών και κυρίως της πανώλους οδήγησε στην εφαρμογή σειράς προφυλακτικών μέτρων υγιεινής και στη θέσπιση και εφαρμογή αυστηρής υγειονομικής νομοθεσίας. Ο θεσμός των λοιμοκαθαρητηρίων και της καραντίνας, που προφύλαξε από τις μεγάλες επιδημίες χωρίς αμφιβολία, είναι δημιούργημα του τέλους του Μεσαίωνα.

Άλλες μεγάλες επιδημίες, που παρουσιάστηκαν κατά το Μεσαίωνα (αλλά και τους μεταγενέστερους χρόνους), είναι της λέπρας, που εμφανίστηκε τον 6ο-7ο αιώνα στη νότια Ευρώπη και έφθασε στην κορύφωση της διαδόσεως της το 13ο αιώνα με τη μετακίνηση μεγάλων μαζών λόγω των σταυροφοριών. Η επιδημία αντιμετωπίστηκε με τη σύσταση χιλιάδων λεπροκομείων (λωβοκομείων ή λεπροδοχείων) και αυστηρή απομόνωση των πασχόντων που θεωρήθηκαν απόβλητοι της κοινωνίας και ουσιαστικά ζωντανοί νεκροί.

Τα λεπροκομεία, που ιδρύθηκαν σε ένα εκπληκτικά μεγάλο αριθμό σε όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις, κυρίως το 13ο-14ο αιώνα, ήταν ουσιαστικά έργο μιας μεγάλης κοινωνικής κινήσεως και απετέλεσαν το σημαντικότερο μέσο ανθρωπιστικής βοήθειας και υγιεινής προστασίας, έναν ευφυή κυματοθραύστη για την προφύλαξη. Άλλη επιδημία, γνωστή με το όνομα πυρ του Αγίου Αντωνίου (Ignis sacer), θεωρήθηκε ως επιδημία εργοτισμού (κυρίως), ερυσσιπέλατος ή βουβονικής πανώλους. Ο Άγιος Αντώνιος θεωρήθηκε προστάτης των θυμάτων της επιδημίας αυτής, τα οποία εμφάνιζαν χαρακτηριστικά φλύκταινες και σημεία γάγγραινας, που επέβαλλε ακρωτηριασμούς.⁴⁵

Το σκορβούτο πήρε μεγάλες διαστάσεις την εποχή της πρώτης σταυροφορίας, λόγω των μακρινών ταξιδιών που προκαλούσαν στους επιβάτες των πλοίων, όπως γνωρίζουμε σήμερα, έλλειψη βιταμίνης C. Η γρίπη εμφανίστηκε πολλές φορές με μορφή επιδημίας, ορισμένες φορές με τη μορφή της ληθαργικής εγκεφαλίτιδος.

Ψυχικές επίσης παθήσεις προσέλαβαν διαστάσεις επιδημίας σε όλη την Ευρώπη, όπως η περίφημη χορεία, δηλ. μανία του χορού, του Αγίου Ιωάννη ή του Αγίου Βίτου ή Βίτωνος (St. Vitus), κατά την οποία ομάδες ατόμων χόρευαν με άγριες κραυγές και εμφάνιση αφρών στο στόμα. Στο τέλος έπεφταν στη γη αναίσθητοι με επιληπτοειδείς σπασμούς. Οι «δαμονιακές» αυτές επιδημίες εκδηλώθηκαν πρώτα στη Γερμανία και, στη συνέχεια, εξαπλώθηκαν στις γειτονικές χώρες. Η χορεία απεικονίστηκε σε έργα μεγάλων ζωγράφων που παριστάνουν έξαλλα πλήθη διατρέχοντα πόλεις και χωριά ενώ χορεύουν.⁴⁶

Παρόμοια ήταν η επιδημία του ταραντισμού. Τα θύματα, συνήθως γυναίκες, είχαν στο πρόσφατο ή απώτερο αναμνηστικό του τσίμπημα από αράχνη και σε μία δεδομένη στιγμή, συνήθως το θέρος, Κατά την εορτή του Αγίου Παύλου, έπεφταν

⁴⁵ Μπαρτσόκας Χ., *Στοιχεία για τον Ενλογιασμό*, Ιατρική Εταιρεία, Αθήνα, 1995, σελ. 184-186

⁴⁶ Μπαρτσόκας Χ., *Στοιχεία για τον Ενλογιασμό*, Ιατρική Εταιρεία, Αθήνα, 1995, σελ. 215-218

στο κρεβάτι με ανορεξία και χαρακτηριστική ατονία μέχρις ότου οι ήχοι της παραδοσιακής μουσικής τους βοηθούσαν να σηκωθούν και να εκτελέσουν ένα περίεργο χορό, που πολλές φορές συνοδειόταν με αποβολή ενδυμάτων (strip tease που έθετε τη διάγνωση και τη θεραπεία του νοσήματος.

Επίσης γνωστές είναι οι επιδημίες λυκανθρωπίας, κατά τις οποίες οι άνθρωποι περιφέρονταν τη νύχτα σε έρημα μέρη, κυρίως νεκροταφεία και μιμούντο τις κραυγές των λύκων ή ακόμη η ομαδική ψύχωση των μαστιγωμένων, κατά την οποία ομάδες ημίγυμνων περιπλανώνταν στους δρόμους, αλληλομαστιγούμενοι ή αυτομαστιγούμενοι αλύπητα, ένα φαινόμενο το οποίο θυμίζει την παλιότερη αίρεση των Σαλών στο Βυζάντιο.

Η αίρεση των μαστιγωμένων ξεκίνησε από την Ουγγαρία και εξαπλώθηκε αργότερα στη Γερμανία, όπου ιδρύθηκε η ομώνυμη αδελφότητα (των Μαστιγωμένων ή των Σταυροφόρων). Στη συνέχεια παρόμοια φαινόμενα εκδηλώθηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, ενώ χιλιάδες λαού στοιχίστηκαν στη νέα αίρεση, που εκδηλωνόταν με αυτομαστίγωση στους κεντρικούς δρόμους και πλατείες, συνήθως υπό την ηγεσία μαινόμενων μοναχών, ενώ η επίσημη εκκλησία πολύ ολίγο μπορούσε να επηρεάσει τους οπαδούς της.

5.3 Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ

Προς το τέλος του 15ου αιώνα, με τις πρώτες σπουδές του Ουμανισμού και την επιστροφή προς τα αρχαία κλασικά πρότυπα, ολοκληρώνεται η διαμόρφωση ενός λαϊκού τύπου ιατρικής στα πανεπιστήμια, όπου η διδασκαλία και εκπαίδευση ήταν πλέον καλά οργανωμένη. Η μαγεία και η αστρολογία αποβάλλονται από την πανεπιστημιακή ιδεολογία. Οι ιατρικές σχολές είναι καλά οργανωμένες στα χέρια των λαϊκών, η κρατική νομοθεσία ρυθμίζει την άσκηση της ιατρικής και προβλέπει αυστηρές ποινές για όσους ασκούν το επάγγελμα χωρίς ειδική άδεια.⁴⁷

Η χειρουργική δεν ήταν σε περιωπή στα πανεπιστήμια. Στην πρακτική της εφαρμογή περιοριζόταν σε απλές χειρουργικές επεμβάσεις, ενώ οι πολύπλοκες φαίνεται ότι αναφέρονται μόνο στα ιατρικά συγγράμματα και η μεσαιωνική μαιευτική θεωρείται καθυστερημένη συγκριτικά με την εποχή του Σωρανού και του Παύλου Αιγινήτου. Βασικό σφάλμα της μεσαιωνικής ιατρικής σκέψης ήταν το διαζύγιο της ιατρικής από τη χειρουργική, όπως πρώτος επισήμανε ο Guy de Chauliac. Οι χειρουργοί ανήκαν σε κατώτερη βαθμίδα και, παρότι διδάσκονταν ιατρικά μαθήματα της ειδικότητός τους στα πανεπιστήμια, δε γνώριζαν τη λατινική και δεν ήταν ισότιμοι των γιατρών, που θεωρούντο ακαδημαϊκοί πολίτες.

Η αντίθεση μεταξύ χειρουργών και γιατρών ήταν μεγάλη και γι' αυτό, στο Παρίσι του 14ου αιώνα, οι σπουδαστές της ιατρικής ορκίζονταν ότι δεν θα εκτελούσαν χειρουργική επέμβαση, ένα σημείο που μοιάζει με τη γνωστή

⁴⁷ Castiglioni A., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Μινώταυρος Τόμ. 1, Αθήνα, 1961, σελ.278

απαγόρευση της λιθοτομής του υποκρατικού όρκου (από την οποία προφανώς αντιγράφηκε).

Η διάσταση Ιατρικής-Χειρουργικής, που είχε αρχαιότερες ρίζες (από την υποκρατική-γαληνική και κυρίως αραβική περίοδο), επιτάθηκε κατά το Μεσαίωνα λόγω παρεμβάσεως της εκκλησίας, η οποία με τη θέση της: Η εκκλησία αποστρέφεται το αίμα ("Ecclesia abhoret a sanguine") της συνόδου της Τουρ (1163), ουσιαστικά απαγόρευσε στους γιατρούς-κληρικούς τότε στην πλειοψηφία τους - την άσκηση της χειρουργικής. Ο μυστικισμός, η αστρολογία και η θαυματουργική φαρμακοποιία, παρά τις προσπάθειες πολλών φωτισμένων ακαδημαϊκών δασκάλων, δεν έχει πλήρως εκλείψει από την ιατρική του Μεσαίωνα. Ακόμη και σημαντικοί γιατροί, όπως ο καθηγητής Arnaldus de VillaNova, ήταν αστρολόγος, μάγος και αλχημιστής και περιλάμβανε στις συνταγές του περίσπασμα (φυλακτά) και εξορκισμούς.⁴⁸

Ο ασθενής στο Μεσαίωνα έβρισκε τη σωτηρία του μόνο κοντά στην εκκλησία. Το δόγμα «extra ecclesiam nulla salus» (έξω από την εκκλησία δεν υπάρχει καμία σωτηρία) ήταν καθολικής αποδοχής στη χριστιανική Ευρώπη. Ορισμένα νοσήματα επίσης, όπως οι χοιράδες (φυματιώδης διόγκωση των λεμφαδένων του τραχήλου), θεραπεύονταν με την επίθεση των χειρών του βασιλέα στον άρρωστο. Η μέθοδος έχει πανάρχαιες ρίζες. Ο βασιλιάς της Ηπείρου Πύρρος θεράπευε παθήσεις του σπλήνα, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Βεσπασσιανός τους τυφλούς με την επίθεση των χειρών τους και η χριστιανική παράδοση διασώζει πλήθος θεραπειών που γίνονται με το θαυματουργικό άγγιγμα των χειρών. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα όμως η επίθεση των χειρών των βασιλέων ήταν διαδεδομένη και θεωρείτο αποτελεσματικό θεραπευτικό μέσο. Ο Άγγλοι βασιλείς εφάρμοζαν τη μέθοδο μέχρι το 15ο αιώνα, ενώ οι Γάλλοι μέχρι το 19ο! Στη συνήθεια δεν μπορούσαν να αντιταχθούν ούτε οι ίδιοι οι «θεραπευτές», όπως φαίνεται από το εορτές σχόλιο ενός από τους τελευταίους βασιλείς "που άσκησαν ιατρική", ο οποίος επιθέτοντας τα χέρια του στον ασθενή, που επίμονα ζητούσε τη βασιλική αρωγή, είπε ειρωνικά: «Εγώ θεραπεύω τη νόσο σου και ο θεός ας θεραπεύσει το μυαλό σου!».

Η λατινική γλώσσα απετέλεσε μια lingua franca, την esperanto της εποχής. Όλα τα μαθήματα της ιατρικής διδάσκονταν στα πανεπιστήμια στη γλώσσα αυτή, στην οποία άλλωστε έγραψαν και οι διάσημοι συγγραφείς της εποχής, όπως ο Δάντης, ενώ η χρήση της βοήθησε τους σπουδαστές από όλα τα μέρη της Ευρώπης να παρακολουθήσουν την ιατρική στα πανεπιστήμια της Ιταλίας και της Γαλλίας και να γράψουν τις ιατρικές τους πραγματείες σε μια γλώσσα κοινή και κατανοητή από όλους τους επιστήμονες της εποχής.

Στο τέλος του Μεσαίωνα, συνεχίζεται επίσημα η υποκρατική και κυρίως η γαληνική ιατρική της εναντιοθεραπευτικής και χιμοπαθολογίας, χωρίς να λείπουν φαινόμενα τσαρλατανισμού από πρακτικούς θεραπευτές. Όμως η ακαδημαϊκή

⁴⁸ <http://www.iama.gr/ethno/oropos/papadop.htm>

μόρφωση βρισκόταν πλέον στα χέρια των λαϊκών και τα πανεπιστήμια αποτελούσαν σημαντικά κέντρα κριτικής των νέων θεωριών, που έτειναν να απελευθερώσουν την ιατρική από τα παλαιότερα δεσμά της, τις δεισιδαιμονίες και το δογματισμό. Η μελέτη των κλασικών κειμένων, που οφειλόταν στη στροφή προς τον αρχαίο πολιτισμό, επιστήμη και τέχνη, έφεραν σε στενή επαφή το δυτικό κόσμο με τον αρχαίο ελληνισμό. Τα αρχαία ελληνικά κείμενα έτυχαν συστηματικής μελέτης, με υγιή στοχασμό και γνήσιο κριτικό πνεύμα, αποτέλεσμα του ουμανισμού που χαρακτηρίζει την πολιτιστική και κοινωνική ζωή και εμποτίζει παράλληλα την ιατρική που προετοιμάζεται να ακολουθήσει την αναγεννησιακή πορεία.⁴⁹

⁴⁹ Ackerknecht E.H., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998, ,σελ.263-266

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΙΑΤΡΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος της Αναγέννησεως μπορεί να καλύπτει ασήμαντο χρονικό διάστημα στη διαδρομή της ανθρωπότητας, περίπου μισό αιώνα, αλλά αποτελεί τη σημαντικότερη περίοδο της νεότερης ιστορίας μας, κατά την οποία συντελείται η μετάβαση από το μεσαιωνικό στο σύγχρονο πολιτισμό.

Δεν μπορεί να περιορισθεί σε αυστηρά χρονικά όρια και μόνο σχηματικά τοποθετείται κατά το 15ο αιώνα. Ήδη όμως από το 14ο αιώνα έχουν διαφανεί τάσεις και ιδέες, που προοικονιάζουν το πνεύμα της νέας εποχής.

6.1 ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησεως, η άσκηση της ιατρικής περιήλθε στα χέρια του λαού καθ' ολοκληρία. Το κοινωνικό και βιοτικό επίπεδο του γιατρού ήταν σε υψηλό επίπεδο. Οι γιατροί εκπαιδεύονταν στα πανεπιστήμια, κυρίως στα ιταλικά που ήταν τα πιο φημισμένα το 16ο αιώνα. Μεταξύ αυτών διακρινόταν το πανεπιστήμιο της Πάδοβας, που δεχόταν εκατοντάδες ξένους σπουδαστές, οι οποίοι μάλιστα ήταν οργανωμένοι σε σωματεία, κατά εθνότητες (Natione), μεταξύ αυτών και η ελληνική, η γνωστή Natione Ultramarina ή Ultramarina (Υπερπόντιος Εθνότητα).

Το πανεπιστήμιο της Πάδοβας, που διέθετε δύο Σχολές, τη Νομική (των Leggisti) και την Ιατροφιλοσοφική (των Artisti), που δίδασκε στους φοιτητές ιατρική, φιλοσοφία και θεολογία, παρείχε διπλώματα σε όλους τους αποφοίτους, ακόμη και στους ξένους και αλλοθρήσκους, παρά την αντίδραση της παπικής εκκλησίας. Η βενετική γερουσία, ακολουθώντας το δόγμα "είμαστε πρώτα Βενετσιάνοι και κατόπιν χριστιανοί" (Siamo primo Veneziani et dopo Chēstiani), διόρισε επίτροπο με το προνόμιο να χορήγει ακαδημαϊκά πτυχία.

Το πανεπιστήμιο, του οποίου το καταστατικό έδινε δικαιώματα αυτοδιοικήσεως στους σπουδαστές, που εξέλεγαν τις πρωτανικές αρχές και τους άλλους αξιωματούχους και επέβλεπαν την πορεία των σπουδών τους.

Το πανεπιστήμιο εξάλλου της Βολωνίας ήταν φημισμένο για τις ανατομικές και χειρουργικές σπουδές του. Οι μεγαλύτεροι ζωγράφοι και γλύπτες της Αναγέννησεως αναζήτησαν τη μελέτη της φύσεως και του σώματος στις ανατομές. Ο διασημότερος καλλιτέχνης της εποχής, ο Leonardo da Vinci, ήταν παράλληλα και ανατόμος. Ο Μιχαήλ Άγγελος ήταν μαθητής του ανατόμου Realdo Colombo και οι ανατομικοί πίνακες του Βεζαλίου σχεδιάστηκαν από τον Calcar, μαθητή του Tisiano, αν και για

την παράδοση μερικά σχέδιά του φιλοτεχνήθηκαν από τον ίδιο το μεγάλο δάσκαλο. Ο Ραφαήλ ήταν εξαιρετος μελετητής της ανατομίας, όπως άλλωστε διαπιστώνεται σε πολλά σχέδιά του.

Οι γιατροί της Αναγεννήσεως απομακρύνονται από το δογματισμό και τις αστρολογικές και μαγικές επιρροές και αφοσιώνονται στη μελέτη της φύσεως, στρεφόμενοι προς το Ιπποκρατικό πνεύμα, ακολουθώντας τις άλλες εκδηλώσεις της εποχής που αναζωογονούνται από το αρχαίο ελληνικό πνεύμα. Ο γαλιανισμός, πέραν της ανατομικής, δέχεται δεινό πλήγμα και στο επίπεδο της κλινικής και θεραπευτικής. Στην πρώτη περίπτωση διακρίνουμε την ιπποκρατική σταυροφορία του καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Montpellier Laurent Joubert (1525-1583)⁵⁰. Στη δεύτερη, την εξέγερση κατά των γαλιανικών μεθόδων θεραπείας της αραβικής ιατρικής (αφαίμαξη, καθαρτικά κ.λ.π.) και των διαγνωστικών μεθόδων της (ουροσκοπία), της οποίας γηγήθηκε ο Pierre Brissot (1478-1522), με στόχο πάλι την επάνοδο σε ιπποκρατικά πρότυπα. Η εξορία του πρωτεργάτη της κινήσεως και η επιβίωση τουλάχιστον μέχρι το 18ο αιώνα της φιάλης ουροσκοπίας ως συμβόλου της ιατρικής δείχνουν το μακροχρόνιο σκληρό αγώνα.

Παρότι όμως υπήρχαν ακόμη γιατροί που βάσιζαν την ιατρική τους στην αστρολογία, τη διάγνωσή τους στην ουροσκοπία και τη θεραπευτική τους στην αφαίμαξη και πλήθος εμπειρικών, τσαρλατάνων και κουρέων περιπλανιόταν στην Ευρώπη, οι φημισμένοι και αξιοσέβαστοι γιατροί της εποχής ήταν κυρίως οι απόφοιτοι των πανεπιστημίων (ιατροφιλόσοφοι) που τους διέκρινε επιστημονική μόρφωση και ήταν εμβριθείς γνώστες της κλασικής γραμματείας διαποτισμένοι με τις αρχές του ουμανισμού. Η περίοδος της Αναγεννήσεως χαρακτηρίζεται από μεταστροφή του άλλους Ιταλούς ανατόμους, στροφή προς την παρατήρηση της φύσεως και τον ουμανισμό, εγκατάλειψη της στείρας μελέτης των αρχαίων κειμένων και προσανατολισμό προς την κριτική σπουδή τους. Επίσης χαρακτηρίζεται από στροφή προς την ιπποκρατική αντίληψη και την επάνοδο στο προσκέφαλο του ασθενούς, με κυριότερο εκφραστή την πλέον θυελλώδη μορφή της Αναγεννήσεως, τον Θεόφραστο Παράκελσο. Ο Η χειρουργική, με την εμπνευσμένη καθοδήγηση του Παρέ, επιτελεί σημαντική πρόοδο, με βάση τις νέες ανακαλύψεις στην ανατομική και αρχίζει η σταθερή πορεία της προς την εξίσωσή της με την ιατρική.⁵¹

Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι οι δύο εκ των τριών ηγετικών φυσιογνωμιών της Ιατρικής, ο Παράκελσος και ο Παρέ, γράφουν στις εθνικές τους γλώσσες, καταφέροντας ισχυρό πλήγμα στην ακαδημαϊκή *esperanto* της εποχής και μέσω αυτής στο λατινοκρατούμενο κατεστημένο των αθηνιτών, που προστάτευε με τον τρόπο αυτό πολλές φορές την άγνοιά του και δεν επέτρεπε την ευρύτερη πρόσβαση στα ερμητικά ιατρικά κείμενά του.

⁵⁰ <http://www.ionianet.gr/olgagouni/Epidaurus.htm>

⁵¹ <http://www.ionianet.gr/olgagouni/Epidaurus.htm>

6.2 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησεως, ενώ υποχώρησαν σε σημαντικό βαθμό ή έγιναν σπανιότερες οι μεγάλες επιδημίες της πανώλους, της λέπρας και των ψυχικών διαταραχών, εμφανίστηκαν νέες, όπως της ευλογιάς, της ίλαράς, της ανεμευλογιάς, του μυστηριώδους αγγλικού ιδρώτα ή επιδρώσεως και επιτάθηκαν άλλες, όπως της συφιλίδος. Εμφανίστηκαν επίσης περιπτώσεις μελαγχολίας, για τις οποίες ο Gerolamo Mercuriale, συγγραφέας σημαντικών πραγματειών την εποχή εκείνη (16ος αιώνας), υποστήριξε την αξιόλογη άποψη ότι οφειλόταν στη ζωή της χλιδής και των ηδονών που απολάμβαναν οι περισσότεροι άνθρωποι, αντίληψη που θυμίζει τη σημερινή συσχέτιση της πληθώρας των ψυχολογικών προβλημάτων με την τεχνολογική ανάπτυξη και ευμάρεια της εποχής.

Η νόσος της επιδρώσεως, ο καλούμενος αγγλικός ιδρώς (sudor Anglicus) ή κεχρίας πυρετός, εμφανίστηκε στις αρχές του 15ου αιώνα, με μια τρομερή επιδημία που αποδεκάτισε τον αγγλικό πληθυσμό. Δεν είναι γνωστή η αιτιολογία της νόσου⁵² ορισμένοι τη θεώρησαν μορφή γρίπης ή τυφοειδούς πυρετού.

Η σύφιλης διαδόθηκε με τρομακτική ταχύτητα στην Ευρώπη τις αρχές του 16ου αιώνα και έπληξε κυρίως τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Οι περισσότεροι ιστορικοί θεωρούν ότι το νόσημα έφεραν στην Ευρώπη οι ναύτες του Κολόμβου από την Αμερική, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι η νόσος είναι αρχαιοτάτη, παρότι δεν έχουν εντοπιστεί πειστικά παλαιοπαθολογοανατομικά οστικά ευρήματα. Οι δύο θεωρίες εξακολουθούν να διχάζουν τους ιστορικούς της ιατρικής. Φαίνεται ότι οι μετακινήσεις πληθυσμών και κυρίως των μεγάλων στρατευμάτων στην Ευρώπη ευνόησαν την εξάπλωση της νόσου. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε η εισβολή του γαλλικού στρατού στην Ιταλία, κυρίως κατά την πολιορκία της Νεαπόλεως (1495), οπότε η νόσος αποκλήθηκε από τους Γάλλους ιταλική νόσος ή νόσος της Νεαπόλεως, αλλά οι Ιταλοί κατόρθωσαν να αντικρούσουν με επιτυχία την ορολογία αυτή και η νόσος έγινε γνωστή στην Ευρώπη ως «γαλλική νόσος» (morbus gallicus) ή στη λαϊκή γλώσσα «μαλαφράντζα».

Δεσπόζουσα φυσιογνωμία του αιώνα και κύριος εκφραστής της φιλοσοφίας του υποστάσεως είναι ο Rene Descartes, ο γνωστός Καρτέσιος (Cartesius). Κατά την καρτεσιανή δυαδική φιλοσοφία στο σύμπαν επικρατεί η ιδέα του θεού και του υλικού κόσμου. Το ανθρώπινο σώμα είναι μια τέλεια μηχανή δημιουργημένη από το υπέρτατο ον, σύμφωνα με ορισμένες μαθηματικές και φυσικές αρχές και σε αυτήν ενουκεί η σκεπτόμενη ουσία, η ψυχή. Το σώμα και το πνεύμα αποτελούν δύο μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η δύναμη της θεότητας. Η βάση της φιλοσοφίας του συμποσούται στο αξίωμα "cogito, ergo sum" (σκέπτομαι, άρα υπάρχω), που σημαίνει ότι η γνώση της σκέψεως είναι το μόνο βέβαιο γεγονός, μια ιδέα βασισμένη στις

⁵² Μπαρισόκας Χ., Στοιχεία για τον Επιδροσισμό, Ιατρική Εταιρεία, Αθήνα, 1995, σελ. 177

πρόδρομες αντιλήψεις του Πλάτωνα και του Αγίου Αυγουστίνου.

Η συμβολή του Καρτέσιου όμως δεν περιορίζεται μόνο στη θεωρητική θεμελίωση των φυσιολογικών βάσεων της επιστημονικής αναπτύξεως του Που αιώνα. Ο μέγας φιλόσοφος έθεσε και την προσωπική του σφραγίδα στην έρευνα ως φυσιολόγος, με ευρεία γνώση των φυσικομαθηματικών επιστημών και της ανατομικής. Το βιβλίο του "De, homine" ("Περί ανθρώπου") θεωρείται από πολλούς ως το πρώτο κείμενο φυσιολογίας υποστηρίζοντας ότι οι κινήσεις του ανθρώπινου σώματος μπορεί να υποβληθούν σε μαθηματικούς και φυσικούς υπολογισμούς και μετρήσεις, "έγινε ο πρόδρομος της ιδέας της Ιατροφυσικής σχολής και οι έρευνες του για τα χημικά φαινόμενα.

Η μεγαλύτερη προσωπικότητα της εποχής στον τομέα της πειραματικής επιστήμης είναι ο Galileo Galilei, ο γνωστός αστρονόμος Γαλιλαίος, ο οποίος υλοποίησε τις πρόδρομες αντιλήψεις του Βάκωνα με βάση τη μελέτη των μαθηματικών, των φυσικών και της αστρονομίας. Δίδασκε ότι η "φύση είναι γραμμένη με μαθηματικά σύμβολα". Τόνισε την αξία της πειραματικής μεθόδου υποστηρίζοντας ότι, όπως ακριβώς οι αισθήσεις μπορεί να αποτελέσουν πηγή λαθών εάν δεν ελέγχονται από τη λογική, κατά τον ίδιο τρόπο και η λογική σκέψη έχει ανάγκη της πειραματικής.

6.3 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Η δίψα για μάθηση, που χαρακτηρίζει την εποχή και το ζωνρό ενδιαφέρον των ερευνητών για την αναζήτηση και ανταλλαγή των επιστημονικών γνώσεων οδήγησαν στην ίδρυση συλλόγων. Στις συνεδριάσεις τους, οι επιστήμονες της εποχής, αλλά και ερασιτέχνες ερευνητές (όπως ο Leeuwenhoek) , μπορούσαν να ανακοινώσουν τα πορίσματα των ερευνών τους και να ανταλλάξουν ιδέες με τα άλλα μέλη. Οι εταιρείες αυτές εξέδωσαν τα πρώτα επιστημονικά περιοδικά. Στην περίοδο επίσης αυτή αναπτύσσεται η συνεργασία, όχι μόνο μεταξύ των μελών των διαφόρων τοπικών εταιρειών, αλλά και μεταξύ των εταιρειών των ευρωπαϊκών κρατών. Με τον τρόπο αυτό, οι ανακαλύψεις δεν περιορίζονται στο στενό πλαίσιο των κρατών, αλλά αποκτούν, μέσω των επιστημονικών εταιρειών, πανευρωπαϊκή εμβέλεια.

Η σπουδαιότερη από τις επιστημονικές εταιρείες ήταν η Βασιλική Εταιρεία (Royal Society) του Λονδίνου, εξέλιξη μιας μικρής εταιρείας ερευνητών των μέσων του αιώνα με το όνομα Αόρατο Κολέγιο (Invisible College), που εξέδωσε μάλιστα το περίφημο περιοδικό Philosophical Transactions. Στη Βασιλική Εταιρεία έκαναν ανακοινώσεις ο Malpighi και ο Leeuwenhoek και αργότερα οι Έλληνες Πυλαρινός και Τιμόνης. Στη Γαλλία ιδρύθηκε η γαλλική Ακαδημία των Επιστημών (Academie des Sciences), στη Γερμανία η Academia . Caesarea Leopoldina-Carolina και στη

Ρώμη" η Ακαδημία των Λυγκέων (Accademia dei Lincei), που είχε για σύμβολό της ένα λύγκα, που θεωρείται ζώο υψηλής οπτικής οξύτητας.³³

Η ανάπτυξη των ιατρικών κλάδων που αναγεννήθηκαν το 16ο αιώνα (χειρουργική, ανατομία, κλινική ιατρική, βοτανική, χημεία κ.λπ.) συνεχίστηκε και στον επόμενο, με την προσθήκη δύο ακόμη, της μικροσκοπικής ανατομίας και της φυσιολογίας. Τον πρώτο κλάδο δημιούργησε η ανακάλυψη του μικροσκοπίου. Η συστηματική μελέτη εξάλλου του δεύτερου κλάδου, της φυσιολογίας, δηλαδή της έρευνας της λειτουργίας, που ήταν προέκταση της μελέτης της δομής (της ανατομίας), οδήγησε στη σημαντικότερη ανακάλυψη του 17ου αιώνα, την κυκλοφορία του αίματος.

Κατά το 18ο αιώνα, η στροφή των επιστημόνων προς τις θετικές επιστήμες συνεχίζεται και η φιλοσοφία ασκεί ολοένα μεγαλύτερη επιρροή στην επιστημονική σκέψη. Ενώ όμως οι δύο προηγούμενοι αιώνες, ο 16ος και 17ος, μπορούν να χαρακτηριστούν ως αναλυτικοί, ο 18ος είναι συνθετικός. Κατά τους δύο προηγούμενους αιώνες ένας απέραντος αριθμός γνώσεων συσσωρεύτηκε στη δεξαμενή του ανθρώπινου πνεύματος, κυρίως με τις ανατομικές περιγραφές του 16ου αιώνα και τις ανακαλύψεις στη φυσική, στη χημεία και γενικά στις φυσικές επιστήμες κατά το 17ο αιώνα. Προέκυψε επομένως η αδήριτη ανάγκη ο πλούτος αυτών των γνώσεων να συστηματοποιηθεί, ώστε να καταστεί εύχρηστος στην επιστήμη.

Στην πολιτική και κοινωνική ζωή πνέει νέος άνεμος ελευθερίας. Οι στοχαστές του διαφωτισμού, με επικεφαλής τους Μοντεσκιέ (Montesquieu), Βολταίρο (Voltaire) και Ρουσσώ (Rousseau), προσδιόρισαν τις νέες κοινωνικές και πολιτικές αξίες, ασκώντας στην ιατρική εξίσου καταλυτική επίδραση.

Η επιστήμη πλέον δεν είναι προνόμιο των ολίγων- διακεκριμένοι επιστήμονες του αιώνα, όπως ο Dalton και ο Faraday, προέρχονται από κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Η ταξινόμηση της συσσωρευθείσας επιστημονικής γνώσεως των προηγούμενων αιώνων οδηγεί στην έκδοση μεγάλων εγκυκλοπαιδειών και λεξικών. Η εκδοτική αυτή προσπάθεια στη Γαλλία είναι αποτέλεσμα της κινήσεως, που έγινε γνωστή ως των Εγκυκλοπαιδιστών (Diderot, Montesquieu, Rousseau). Η έκδοση της "Μεγάλης Εγκυκλοπαιδείας" (από τους Ο' Alembert και Diderot), σε 33 τόμους, είχε ως αποτέλεσμα τη διάδοση της φιλοσοφίας του διαφωτισμού και την ωρίμανση των φιλελεύθερων ιδεών που οδήγησαν στη Γαλλική επανάσταση.³⁴

Νέες ακαδημίες και επιστημονικές εταιρείες ιδρύονται, όπως η Ακαδημία της Αγ. Πετρούπολης εκδίδονται, εις τρόπον ώστε οι γνώσεις γίνονται κτήμα ευρύτερων μαζών. Οι φυσικές επιστήμες, η χημεία, η φυσική, η βιολογία και η βοτανική,

³³ Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος III:Ο-Ω*, Λαψία, Αθήνα .1998 ,σελ.702

³⁴ Μαρσέλος Μ., *Ναρκατικά*. Λίτσας, Αθήνα, 1986 ,σελ. 117

γίνονταν καθημερινά κτήμα ολοένα ευρύτερων λαϊκών μαζών και οι παλιές σχολές της Ιατροφυσικής και Ιατροχημείας ανανεώθηκαν με τις νεότερες ανακαλύψεις στους αντίστοιχους τομείς της φυσικής και της χημείας.⁵⁵

Η θεωρία του ανιμισμού (animism) διατυπώθηκε από το Γερμανό Georg Ernst Stahl (1660-1734), που διητέλεσε καθηγητής στη Halle και κατόπιν στο Βερολίνο. Ο Stahl πίστευε ότι ύλη και ψυχή συμπλέκονται. Η ψυχή (anima), είναι η ύψιστη αρχή της ζωής, που προστατεύει το σώμα και γι' αυτό η αποσύνθεση, προς την οποία εκ φύσεως τείνει, επέρχεται όταν η ψυχή το εγκαταλείψει. Η ψυχή προκαλεί στο σώμα τις τονικές κινήσεις από τις οποίες εξαρτάται η ζωή, ρυθμίζει όλες τις λειτουργίες του σώματος και εξαφανίζεται κατά το θάνατο.

Η νόσος συμβαίνει όταν οι κινήσεις, που αντιπροσωπεύουν τη φυσιολογική ζωή, μεταβάλλονται και είναι η τάση της ψυχής να επαναφέρει τις τονικές κινήσεις στη φυσιολογική προτέρα κατάσταση. Η δραστηριότητα αυτή της ψυχής προκαλεί αύξηση της θερμοκρασίας και του ρυθμού του σφυγμού. Η ταχύτερη κίνησή του παριστά την προσπάθεια της φύσεως να επαναφέρει τον οργανισμό στο φυσιολογικό status.

Μια άλλη θεωρία του 18ου αιώνα είναι η / μηχανιστική, που διατυπώθηκε από τον Friedrich Hoffmann (1660-1742). Διορίσθηκε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Halle, μοιράζοντας την έδρα της Ιατρικής με τον Stahl.

Ο Hoffmann, επηρεασμένος από τις φιλοσοφικές θεωρίες του Leibnitz, πίστευε ότι οι γνώσεις μας είναι περιορισμένες και βασίζονται κυρίως στις μαρτυρίες των αισθήσεών μας. Κατά τη θεωρία του η ζωή είναι κίνηση, κυρίως της καρδιάς και του αίματος και ο θάνατος είναι η παύση της κινήσεως. Κατά την υγεία υπάρχει μια φυσιολογική κίνηση, που κατά τη νόσο διαταράσσεται.

Μαθητής και ποσοστατευόμενος του Cullen της βρουνώνειας θεωρίας (brunonism), διαδεδομένης στην Ευρώπη, που έφθασε και στον ελληνικό χώρο (πολλοί γιατροί των Ιονίων νήσων της εποχής ήταν οπαδοί της).

Η θεωρία περιγράφεται στο έργο του "Elementa medicinae" ("Στοιχεία Ιατρικής", 1778). Κατά τη βρουνώνεια θεωρία, η ζωή είναι μια κατάσταση που διατηρείται από συνεχή ερεθίσματα και η υγεία οφείλεται στη φυσιολογική διεγερσιμότητα των οργάνων και στην κατάλληλη δόση των ερεθισμάτων που δέχονται. Η υγεία είναι το αποτέλεσμα της μέτριας διεγερσιμότητας, ενώ οι παθήσεις προέρχονται από αύξηση ή μείωση των ερεθισμών και ως εκ τούτου διακρίνονται σε δύο κύριες ομάδες, τις "σθενικές", κατά τις οποίες ο οργανισμός δέχεται αυξημένη ερεθισσιμότητα και τις "ασθενικές", που δέχεται μειωμένη. Οι ερεθισμοί διακρίνονται σε εξωτερικούς (θερμοκρασία, διαίτα, αέρας) και εσωτερικούς (συστολή των μυών, ενέργεια του εγκεφάλου κατά τη σκέψη ή κατά τη διέγερση επί συναισθηματικών καταστάσεων). Ο βραουνισμός απέκτησε πολλούς πιστούς θιασώτες (και φανατικούς

⁵⁵ Σπλιταγικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος III: Ο-Ω*, Λεωψία, Αθήνα, 1998, σελ. 720

αντιπάλους), όχι μόνο στη Μ. Βρετανία, αλλά και σε ολόκληρη την Ευρώπη και Αμερική.

Σημαντική θεωρία της εποχής είναι ο μεσεμερισμός ή ζωικός μαγνητισμός. Εισηγητής της είναι ο Franz Anton Mesmer (1734-1815), που σπούδασε καταρχήν θεολογία και φιλοσοφία και αργότερα ιατρική στη Βιέννη, με δάσκαλο το μεγάλο υποκρατιστή van Swieten.

Η διδακτορική του διατριβή με τίτλο “Περί της επιδράσεως των πλανητών” (De planetaum influxu, Βιέννη 1766), που σκιαγραφούσε τις θεωρίες του επί των παθήσεων και της θεραπείας τους, προοιωνίζε τη λαμπρή και αξιοσημείωτη σταδιοδρομία του. Έγραφε ότι οι πλανήτες ασκούν αλληλεπίδραση, καθώς και μια άμεση επίδραση επί των ιστών του ανθρώπινου σώματος, την οποία αργότερα ονόμασε ζωικό μαγνητισμό.

Εισηγητής της οργανισμικής θεωρίας θεωρείται ο Γάλλος Theophile de Bordeu (1722-1776), που σπούδασε στο Montpellier. Η σχολή αυτή και οι οπαδοί της απέδιδαν μεγάλη σημασία στη λειτουργία των οργάνων, που είναι άμεσα συνυφασμένη με την ύπαρξη του ανθρώπου. Δίδασκε ότι η επιμέρους λειτουργία των οργάνων κατευθύνεται και η κινητικότητά τους διατηρείται από μια πρωταρχική ζωική δύναμη (vita propria), που εδρεύει σε κάθε όργανο και τμήμα του σώματος.

Η ευαισθητοποίηση του κοινού και κυρίως των γιατρών για τις επικρατούσες συνθήκες υγιεινής στις πόλεις και ιδίως στα νοσοκομεία, φυλακές και στρατώνες, κορυφώνεται το 18ο αιώνα υπό την επίδραση του πνεύματος του Διαφωτισμού.

Πατέρας της δημόσιας υγιεινής αναδείχθηκε τον αιώνα αυτό ο Johann Peter Frank (1745-1821) από την Αυστρία, γερμανικής και γαλλικής καταγωγής. Θεωρείται ο μεγαλύτερος υγειονόμος του αιώνα και ίσως όλων των εποχών.

Από πολύ νωρίς ο Frank, γνήσιο τέκνο του Διαφωτισμού και οπαδός της “πεφωτισμένης δεσποτείας”, έδειξε ενδιαφέρον για τις κοινωνικές παθήσεις, την πρόληψη και καταπολέμησή τους. Κεντρική ιδέα του έργου του είναι ότι η πολιτεία έχει την κύρια ευθύνη για την προστασία της δημόσιας υγείας και την άσκηση υγειονομικής πολιτικής. Οφείλει επίσης να μεριμνά για την ιατρική εκπαίδευση και την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος.⁵⁶

Παρότι, κατά τη διάρκεια της ζωής του, αναγνωρίστηκε ως δεινός κλινικός και εξέχων διδάσκαλος της ιατρικής, το έργο που τον καθιέρωσε στην ιστορία αργότερα, μετά την κατάπαυση της συγχύσεως που προκάλεσαν οι ναπολεόντειοι πόλεμοι, είναι η εννιάτομη πραγματεία του για τη δημόσια υγεία με τίτλο “Σύστημα μιας ολόκληρης ιατρικής αστυνομίας” (“System einer vollstanbigen medicinischen Polizey”, Mannheim, 1779-1827), που περιέχει κεφάλαια για τον υγειονομικό έλεγχο των τροφίμων, την υγιεινή της κατοικίας, της ενδύσεως και της διατροφής, την αναπαραγωγή, την εγκυμοσύνη, τον τοκετό, την παιδική και σχολική υγιεινή, τις μολυσματικές παθήσεις, τη στατιστική, τη νοσοκομειακή περίθαλψη, κανόνες για

⁵⁶ Ackerknecht E.H. *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998, σελ. 190-192

την προφύλαξη από τα αφροδίσια νοσήματα κ.ά.

Περιέχει ακόμη ορισμένες πρωτοποριακές ιδέες για την εποχή. Η σύσταση προγαμιαίας ιατρικής εξέτασως, ιδίως όσων έπαισχαν από κληρονομικά νοσήματα, η αντίληψη ότι οι ανύπαντρες μητέρες και τα νόθα παιδιά τους θα πρέπει να τυγχάνουν της ίδιας φροντίδας και προστασίας από το κράτος, όπως ακριβώς τα νόμιμα παιδιά και οι παντρεμένες και η άποψή του ότι τα σωματικά και πνευματικά υγιή άτομα (ακόμη και αν είναι κληρικός θα πρέπει να παντρεύονται, φαίνονται ριζοσπαστικές για την εποχή του. Προκάλεσαν όμως πολλές συζητήσεις και εχθρότητα, κυρίως από τους κύκλους της εκκλησίας.⁵⁷

6.4 Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Θεμελιώτρια της μοντέρνας θεραπευτικής θεωρείται η Florence Nightingale. Καταγόμενη από ευκατάστατη οικογένεια, έλαβε την κατάλληλη νοσηλευτική εκπαίδευση της εποχής της στη Γερμανία και στη συνέχεια στα νοσοκομεία του Λονδίνου, του Εδιμβούργου και των Παρισίων και τελικά έγινε προϊσταμένη στο Νοσοκομείο των Αναπήρων Ευγενών Γυναικών του Λονδίνου.

Το 1854, κατά τον πόλεμο της Κριμαίας, ευαισθητοποιήθηκε από τα δημοσιεύματα του τύπου, που περιέγραφε στις ανταποκρίσεις του την οικτρή κατάσταση των νοσηλευόμενων Βρετανών ασθενών και τραυματιών. Η Nightingale, σπλισμένη με αδάμαστη θέληση και εμπνεόμενη από φιλάνθρωπα αισθήματα, ηγήθηκε μιας νοσηλευτικής ομάδας 38 ατόμων και αναχώρησε για το πρόχειρο στρατιωτικό νοσοκομείο που βρισκόταν στο Σκούταρι (Χρυσούπολη) της Κωνσταντινουπόλεως.

Είχε 10.000 ασθενείς στη φροντίδα της και οι στρατιώτες της έδωσαν τον τίτλο της «κυρίας με τη λάμπα», γιατί επισκεπτόταν τις σκηνές τους ακόμη και τη νύχτα με μια λάμπα στο χέρι για να προλάβει την επίβλεψη του μεγάλου αριθμού των τραυματιών.

Η βελτίωση των νοσηλευτικών μέτρων είχε ένα αποτέλεσμα που θυμίζει το θρίαμβο του Lister και του Semmelweis. Από το 42% ο δείκτης θνησιμότητας έπεσε στο 2%, σε διάστημα τριών μηνών.

Η ηρωική δραστηριότητα της Nightingale συνεχίστηκε καθόλη τη διάρκεια του πολέμου της Κριμαίας. Μετά την επιστροφή της στην Αγγλία όπου της έγινε υποδοχή ηρωίδας, συλλέχθηκε με έρανο το ποσό των 50.000 λιρών με το οποίο ιδρύθηκε η ομώνυμη σχολή στο νοσοκομείο St. Thomas, που έγινε πρότυπη νοσηλευτική σχολή για τις αντίστοιχες της Ευρώπης και της Αμερικής. Για την προσφορά της τιμήθηκε

⁵⁷ Askerknecht E.H., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998, σελ.195

με το παράσημο του Τάγματος της Τιμής.³⁸

Ο μεγάλος ανθρωπιστής Henri Dunant συνέδεσε το όνομά του με τη δημιουργία του Ερυθρού Σταυρού. Ο Dunant γεννήθηκε στη Γενεύη. Από νεαρής ηλικίας έδειξε το ενδιαφέρον του για τα γράμματα και τις αλτρουιστικές του διαθέσεις. Αρχικά έγινε μέλος της Χριστιανικής Αδελφότητας Νέων και με την ιδιότητά του αυτή περιόδευσε τη Γαλλία, Ελβετία και Ιταλία. Σε ηλικία μόλις 20 ετών, ίδρυσε μια φιλανθρωπική οργάνωση στη Γενεύη, την "Εταιρεία Ελεημοσύνης".

Αυτό όμως που άλλαξε τη ζωή του Dunant ήταν ο αματηρότατη μάχη του Solferino (1859), την οποία παρακολούθησε με την ιδιότητα του δημοσιογράφου. Τις εμπειρίες του κατέγραψε στο έργο του "Un souvenir de Solferino (Αναμνήσεις από το Σολφερίνο, Γενεύη 1862). Η μάχη αυτή συνάφθηκε στα πλαίσια του πολέμου της ιταλικής ανεξαρτησίας ανάμεσα στο γαλλο-ιταλικό και τον αυστριακό στρατό. Η οπτική γωνία με την οποία είδε τη μάχη ο νεαρός δημοσιογράφος ήταν όμως διαφορετική. Ο Dunant δεν εξήρε την ηρωική πλευρά μιας μάχης και τα γενναία κατορθώματα, αλλά παρουσίασε την ανθρώπινη φρίκη και το θάνατο. Η ιστορική μάχη, κατά την οποία η νίκη έστεψε τα γαλλο-ιταλικά όπλα και χάρισε την ελευθερία στη Βόρεια Ιταλία, κράτησε σχεδόν μια μέρα, ενεπλάκησαν σχεδόν 300.000 άντρες και οι απώλειες εκατέρωθεν ήταν βαρύτερες. Από το βιβλίο του Dunant, ο κόσμος έμαθε, για την απάνθρωπη μεταχείριση των τραυματιών, ανυπολόγιστος αριθμός των οποίων πέθανε μετά από τρεις(!) ημέρες, γιατί αφέθηκαν εγκαταλελειμμένοι στο πεδίο της μάχης και κανείς δεν ενδιαφέρθηκε για την περισυλλογή τους! Υπολογίζεται ότι 40.000 τραυματίες, συχνά Γάλλοι, Ιταλοί και Αυστριακοί, υποβαστάζοντας ο ένας τον άλλο (!), έφθασαν πεζοί ή με κάρα σε κοντινά νοσοκομεία, που δε διέθεταν την υποδομή για ένα τέτοιο μεγάλο αριθμό. Η φιλανθρωπία των Ιταλών χωρικών έσωσε μερικούς από αυτούς. Ο ίδιος ο Dunant πρόσφερε σε εκατοντάδες τραυματίες βοήθεια, αλλά και εκατοντάδες πέθαναν στα χέρια του, γιατί ήταν ανήμπορος να τους προσφέρει κάτι παραπάνω, εκτός από την υπόσχεση να ειδοποιήσει τους οικείους τους και να μεταφέρει προσωπικά αντικείμενά τους. Αλγεινή εντύπωση προκάλεσε το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της μάχης, οι αντίπαλοι έπληξαν ακόμη και σηματοδοτούμενα με μαύρες σημαίες, σημεία ιατρικών σχηματισμών, με αποτέλεσμα το θάνατο γιατρών και τραυματιών.

Η επίδραση του βιβλίου του Dunant, με την παγερή και ωμή περιγραφή της ανθρωποσφαγής, προκάλεσε τέτοια εντύπωση ώστε, ένα χρόνο μετά τη δημοσίευσή του, το 1863, αντειπρόσωποι από δεκατέσσερις χώρες συνεδρίασαν στη Γενεύη με σκοπό τη δημιουργία ενός φορέα για την περίθαλψη των θυμάτων πολέμων. Ο Dunant είχε διατυπώσει την ευχή δημιουργίας μιας εταιρείας βοήθειας σε κάθε χώρα που θα συνδράμει τις στρατιωτικές υγειονομικές υπηρεσίες της, καθώς και την αποδοχή αλλά και επικύρωσή της, από όλα τα κράτη "ως μιας συμβατικής και ιερής

³⁸ Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημένο Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος Ια:Ο-Ω*, Λαμία, Αθήνα, 1998, σελ. 778

αρχής". Από την προσπάθεια αυτή γεννήθηκε ο Ερυθρός Σταυρός. Εν καιρώ ειρήνης ο Ερυθρός Σταυρός προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών (σεισμοί, πλημμύρες κ.ά.).

Ο Dunant τιμήθηκε, για τη συνολική του ανθρωπιστική δράση, με το πρώτο βραβείο Nobel Ειρήνης, το 1901. Ο μεγάλος αλτρουιστής και ιδεολόγος διέθεσε όμως τα χρήματα του βραβείου, όπως και όλα τα χρήματά του για τους υψηλούς σκοπούς του και ο ίδιος πέθανε πτωχός σε φιλανθρωπικό ίδρυμα της Ελβετίας.

Απόρροια της Συνδιασκέψεως ήταν επίσης και η θέσπιση της περίφημης Συνθήκης της Γενεύης "Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και ασθενών των εν εκστρατεία Ενόπλων Δυνάμεων", το τελικό κείμενο της οποίας ψηφίστηκε το 1867. Οι δεκατέσσερις χώρες, που είχαν λάβει μέρος στην πρώτη Συνδιάσκεψη του 1863 υπέγραψαν όλες τη Συνθήκη (εκτός των ΗΠΑ, οι οποίες, απύσες το 1863, την επικύρωσαν τελικά το 1882). Η Συνθήκη ρυθμίζει θέματα για την περίθαλψη των τραυματιών σε στεριά και θάλασσα, την ασφαλή περισυλλογή και διακομιδή τους σε ιατρικές ζώνες και περιοχές και τέλος το απυρόβλητο και απαραβίαστο χειρσαίων και πλωτών νοσοκομείων. Η Συνθήκη έχει βελτιωθεί αρκετές φορές, με σημαντικότερες αυτές του 1906, 1909, 1949 και 1977.

Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με το άρθρο 38 της Συνθήκης της Γενεύης "Περί Εμβλήματος της Συμβάσεως", ορίζεται ο κλασικός ερυθρός σταυρός σε λευκό πεδίο, ως το διακριτικό έμβλημα των υγειονομικών υπηρεσιών. Η απόφαση αυτή ήταν η μεγάλη τιμή για την Ελβετία και κατ' επέκταση για τον Dunant, αφού το έμβλημα του Ερυθρού Σταυρού, είναι το κατ' αντιχρωμία ανεστραμμένο εραλδικό σύμβολο της πατρίδας του. Με βάση τη Συνθήκη, εκτός του Σταυρού επίσημα εμβλήματα θεωρούνται επίσης η Ερυθρά Ημισέληνος, καθώς και ο Ερυθρός Λέοντας μετά Ερυθρού Ήλιου, για τις μη χριστιανικές χώρες. Τα ιερά αυτά σύμβολα πολλές φορές έχουν γίνει εσκεμμένα ή μη, στόχος σε περίοδο συρράξεων, οπότε αμέτρητοι ερυθροσταυρίτες, ανεξαρτήτως εθνικότητας και θρησκείματος έχασαν τη ζωή τους, στην υπηρεσία της ιδέας του μεγαλοϊδεάτη Henri Dunant.³⁹

6.5 ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΥΓΕΙΑ

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1978, εκπρόσωποι όλων των κυβερνήσεων και των υγειονομικών οργανισμών συναντήθηκαν στην Alma Ata της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως, με σκοπό τη σύνταξη ενός κοινού κειμένου - πλαισίου, το οποίο θα έθετε τις βάσεις, πάνω στις οποίες θα έπρεπε να κινηθούν τα παγκόσμια υγειονομικά σχέδια για τις επόμενες δεκαετίες. Η Διακήρυξη της Alma Ata καταδείκνυε την αναγκαιότητα της συνεργασίας των κυβερνήσεων και των υγειονομικών οργανισμών με στόχο τη διαφύλαξη, αλλά και την προώθηση, της υγείας σε όλο τον κόσμο. Ένα πρώτο χρονοδιάγραμμα έθετε ως πρωταρχικό στόχο τη βελτίωση του επιπέδου

³⁹ Σοβιετικό Έργο, *Εικονογραφημένο Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος III:Ο-Ω*, Λαγμία, Αθήνα, 1998, σελ. 785-788

υγείας μέχρι το έτος 2000.

Ατενίζοντας πλέον το παρελθόν και τις προσπάθειες των 20 τελευταίων ετών, διαπιστώνουμε ότι πραγματικά έχουν κατορθωθεί πολλά. Δυστυχώς όμως, παρά τις προσπάθειες των οργανισμών, κάποιες περιοχές του πλανήτη εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν σοβαρότατα προβλήματα.

Η Αφρική, η Λατινική και Νότια Αμερική κυρίως, αλλά και κάποιες Ασιατικές περιοχές, μαστίζονται από υποσιτισμό, από υψηλή παιδική θνησιμότητα, από θανατηφόρες επιδημίες, οι περισσότερες από τις οποίες οφείλονται στην ανύπαρκτη ενημέρωση των πληθυσμών, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με το AIDS.

Επίσης συχνό είναι το φαινόμενο της επιφυλακτικότητας και δυσπιστίας κάποιων πληθυσμών σε νέες, για αυτούς, θεραπείες. Έτσι, η WHO, με ειδική αναφορά που εξέδωσε το 1978, αναγνώρισε την αξία της παραδοσιακής (εναλλακτικής) ιατρικής και καλούσε τους γιατρούς σε συνεργασία με τους τοπικούς θεραπευτές. Ο σεβασμός του πολιτισμικών διαφορών, ακόμα και των παγανιστικών θεραπευτικών τελετών, είναι σημαντικός για την ψυχосύνθεση αυτών των ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό, κυρίως στην Αφρική, οι τοπικοί πληθυσμοί απομοιώνουν καλύτερα τις θεραπείες, ενώ ταυτόχρονα δεν παραβλέπεται η αξία της εμπιστοσύνη αυτών των πληθυσμών. Μάλιστα η εμπειρική ιατρική προωθείται στα πλαίσια του προγράμματος Promotion and Development of Traditional Medicine της WHO.

Σε μεγάλες περιοχές του πλανήτη μας οι κλιματολογικές συνθήκες έχουν αλλάξει και επικρατούν μακρές περιόδους ξηρασίας. Έλλειψη τροφής, πόσιμου νερού, υγειονομικής παρακολούθησας και περιθάλψεως, αμάθεια και άγνοια κινδύνων, έλλειψη εμβολίων, έρχονται να προστεθούν στα προβλήματα των κατοίκων αυτών των περιοχών.

Ως αποκορύφωμα, η πολιτική αστάθεια των περιοχών αυτών και οι συχνοί εμφύλιοι πόλεμοι αποδιοργανώνουν τα κράτη αυτά και επιδεινώνουν το ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο, οδηγώντας τους ανθρώπους σε μια άνιση πάλη για καθημερινή επιβίωση. Η άνιση κατανομή πλούτου ανάμεσα σε κράτη, όπως προκύπτει από τις διεθνείς οικονομικές στατιστικές, δημιουργεί προβλήματα στην ομαλή λειτουργία των υγειονομικών συστημάτων. Τα διαφορετικά οικονομικά μοντέλα, που κυριάρχησαν από το 1950 έως τις ημέρες μας, ήταν προϊόντα των ιδεολογιών που πρέσβευαν. Έτσι και τα αντίστοιχα υγειονομικά συστήματα ήταν δομημένα σε διαφορετική βάση, με γνώμονα πάντα την καλύτερη παροχή υγειονομικών υπηρεσιών.⁶⁰

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ενώσεως παρέσυρε και τις χώρες που ήταν οικονομικά συνδεδεμένες μαζί της. Η χρηματοδότηση για την υγεία μειώθηκε δραστικά και η WHO κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για τις χώρες της

⁶⁰ Σολλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος III:Ο-Ω*, Λαζάρια, Αθήνα, 1998, σελ. 801

Ανατολικής Ευρώπης, καθώς παρουσιάζεται μια απότομη αύξηση της παιδικής θνητότητας, αύξηση του αλκοολισμού και μείωση του μέσου όρου ζωής στους αγροτικούς πληθυσμούς. Πολλές είναι οι χώρες του κόσμου με στατιστικά χαμηλό Α.Ε.Π., οι οποίες αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα, αφού ελάχιστο μόνο ποσοστό των κρατικών προϋπολογισμών καταλήγει για τις ανάγκες της υγείας. Οι παγκόσμιες υγειονομικές υπηρεσίες καταβάλλουν υπεράνθρωπες προσπάθειες, αν όχι για τη λύση αυτών των προβλημάτων, τουλάχιστον για τη σταδιακή τους βελτίωση. Σίγουρο πάντως πρέπει να θεωρείται ότι, στον καινούργιο αιώνα που ανέτειλε, η W.H.O. θα επαναπροσδιορίσει τον τρόπο δράσεως της για ταχύτερη επίλυση των προβλημάτων της παγκόσμιας υγείας.

Τέλος, πρέπει να αναφερθούμε στη σημαντικότερη διακήρυξη του Ελσίνκι από την World Medical Association, που υπογράφηκε το 1964 και έκτοτε αρκετές φορές έχει ανανεωθεί (προσφάτως το 2002). Πρόκειται για τις ηθικές αρχές που πρέπει να διέπουν κάθε ιατρική έρευνα, η οποία σχετίζεται με τους ανθρώπους που λαμβάνουν μέρος σε πειράματα. Είναι ένας δεοντολογικός κώδικας, ο οποίος προσβλέπει στην ασφάλεια των ανθρώπων. Το πρωτόκολλο διαφυλάσσει τη σωματική, την ψυχική και πνευματική υγεία, την ιδιωτική ζωή και αξιοπρέπεια των ανθρώπων. Είναι ταυτόχρονα και ένα νομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να λειτουργούν οι ερευνητικές ομάδες, προκειμένου το έργο τους να τυγχάνει της αποδοχής της παγκόσμιας επιστημονικής κοινότητας. Η Διακήρυξη του Ελσίνκι σίγουρα θα έρθει πάλι στο προσκήνιο και θα αναθεωρηθεί, με σκοπό την εναρμόνιση της στα νέα επιστημονικά δεδομένα και στις νέες ανακαλύψεις, αλλά και στις προοπτικές που ανοίγει η Γενετική, με την αποκρυπτογράφηση του ανθρώπινου DNA.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το πολίτιμο αγαθό της υγείας είναι πλέον ένα αδιαμφισβήτητο και αυτονόητο δικαίωμα για όλους τους ανθρώπους, σε όλες τις γωνιές του πλανήτη. Χρειάστηκε όμως πολύς δρόμος, με αφετηρία τη νεότερη περίοδο του Διαφωτισμού, μέχρι να φθάσουμε σε αυτό το σημείο και ίσως δεν είναι υπερβολή αν ισχυρισθούμε ότι χρειάζεται ακόμη περισσότερος. Ο άνθρωπος σε όλη αυτή την διάρκεια των αιώνων προσπάθησε να βελτιώσει όλους τους τομείς δραστηριότητάς του και να αναβαθμίσει έτσι το βιοτικό του επίπεδο. Χαρακτηριστικά το ίδιο γίνεται και στο τομέα της ιατρικής φροντίδας μέσα από μια συνεχή προσπάθεια ανακαλύψεων και καινοτομιών κατάφερε να αντιμετωπίσει αρρώστιες και επιδημίες που τον μάστιζαν ανά εποχή. Η πρόοδος αυτή φαίνεται άνα τους αιώνες καθώς κατάφερε να αυξήσει το προσδόκιμο όριο ζωής από τα 22 χρόνια που ήταν στην αρχαία Ελλάδα στα 102 για ένα παιδί που γεννιέται σήμερα!

Δυστυχώς αυτό όμως δεν έφτασε καθώς μέσα από αυτήν την πρόοδο και την εξέλιξη προκάλεσε και αρκετά δεινά όπως καταστροφή του περιβάλλοντος εστίες μόλυνσεων και νέες ασθένειες που αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη του επιπέδου υγείας και αποτελούν απειλή για τις μελλοντικές γενιές. Καθημερινά ανθρώπινες ζωές χάνονται εξαιτίας αυτών των δυσμενών συνθηκών. Οι παγκόσμιοι οργανισμοί έχουν καταβάλει φιλότιμες προσπάθειες για περετέρο βελτίωση του επιπέδου υγείας, δυστυχώς όμως δεν είναι αρκετό. Η μόνη και σίγουρη λύση είναι η προσωπική ευαισθητοποίηση του καθενός με υπευθυνότητα και σεβασμό πρώτα στον εαυτό του και έπειτα στους άλλους. Οι θυσίες που πρέπει να κάνει ο καθένας είναι αρκετές και δύσκολες μέσα στο φάσμα της καθημερινότητας αλλά μόνο μέσο αυτών θα έχει ένα καλύτερο επίπεδο ζωής γι' αυτόν και τους συνανθρώπους μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική:

- Ανδριωτάκης Χριστόφορος Ν, *Ο "Ιπποκράτης" Και Η Γενέτειρα Του Κως*, Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα, 1999
- Ανδρουτσόπουλος Γ. Α., *Το Ιερό Θεραπευτήριο Τον Αμφιάραον Εν Ωρωπώ*, Αθήνα, 1960.
- Αραβαντινός Α. Π., *Ασκληπιός Και Ασκληπιεία*. Β. Δρουγουλίνος, Λειψία, 1907
- Αραβαντινός Αθανάσιος, *Ασκληπιός Και Ασκληπιεία*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1997
- Δαμπιάσης Ι.Ν., *Ιστορικά Ιατρικά Μελέται*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα 1966
- Ζερβός Σ., *Η Μαιευτική - Γυναικολογία Κατά Την Προϊπποκρατικήν Εποχήν*, Επετηρίς Εθν. Πανεπιστημίου. 1911. 271-310.
- Θεόφραστος Παράκελσος *Κείμενα*, Ιάμβλιχος, 1992.
- Καρούζος Χ., *Το Αμφιάρειο Τον Ωρωπού* Τυπ. "Προμηθέως", Αθήνα 1926.
- Καστριώτης Π., *Το Εν Τρικχη Ασκληπιείον*, Πασχαλίδης, Αθήνα 1993
- Κόλλιας Χ., *Οι Ιππότες Της Ρόδου*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1991.
- Κουριάς Βασίλειος Γ., *Ο Πατήρ Της Ιατρικής Ιπποκράτης Και Η Θεσσαλία*, Εκδόσεις Μάνος Οικονομίδης, Αθήνα 1991
- Κρεατσάς Γ.Κ., *Σύγχρονη Γυναικολογία Και Μαιευτική*. Πασχαλίδης, Αθήνα 1998
- Λαζάρου Γ. Α., *Ελληνική Ιατρική Στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 1999.
- Λετοράκης Μ. Ε. *Τα Ασκληπιεία Στην Κρήτη*. Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας Της Ελληνικής Ιατρικής Εισ Μνήμην Αριστ. Σταυρόπουλου (1995), Φίλοι Μουσείου Ελληνικής Ιατρικής, Αθήνα, 1997
- Μαρκέτος Σ., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδ. Ζήτα, Αθήνα, 1996.
- Μαρκέτος Σ., *Το "Εν Ζην"*. Δωδώνη, Αθήνα, 1978
- Μαρσέλος Μ., *Ναρκωτικά*. Λίτσας, Αθήνα, 1986
- Μητρόπουλος Κ., *Ιπποκρατους : Περί Αρχαίης Ιατρικής*, Εποπτεία, Αθήνα, 1992
- Μητρόπουλος Κ., *Ποίκιλα Ιατρικής Ορολογίας*, Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα, 1990
- Μπάλλας Κ., *Οι Πυθαγόρειοι Και Η Επίδραση Του Πυθαγορισμού Στην Εξέλιξη Της Ιατρικής Σκέψης*, Εποπτεία, Αθήνα, 1979
- Μπαρτσόκας Χ., *Στοιχεία για τον Ευλογιασμό*, Ιατρική Εταιρεία, Αθήνα, 1995
- Ξυπολιάς Βασίλειος Κ, *Ιερόν Ασκληπιού Επιδαύρου* Εκδόσεις Μάνος Οικονομίδης, Αθήνα, 1995

- Παλιατσέας Φ, *Αι Εν Αιδηψώ Θερμαι Του Ασκληπιού Β. Διαμαντη. Μέρος Α' Χημική Εκθέσις Των Πηγών Ασκληπιού Υπο Φ. Παλιατσεα Και Ν. Πατση. Μέρος Β': Γεωλογική Έρευνα Και Γένεσις Των Θερμών Πηγών Αιδηψού Υπο Κ. Μητσοπουλου*, Εποπτεία, Αθήνα, 1902
- Παπαζαχαρίου, *Ιπποκράτης Και Ψυχοσωματική Ιατρική*, Πασχαλίδης, Αθήνα, 1994
- Παπανικολάου Αντώνιος *Γλώσσα Και Έρευναι Επί Του Corpus Hippocraticum*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1965
- Πετράκος Β.Χ., *Το Αμφιάρειο Του Ωρωπού. Κλειώ*, Αθήνα, 1992
- Πουρναρόπουλος Γ. Κ., *Ιστορία Της Ιατρικής Δια Μέσου Των Αιώνων*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1952
- Πουρναρόπουλος Γ. Κ., *Η Ιατρική Εν Ελλάδι*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1950
- Πουρναρόπουλος Γ. Κ. *Η Ιατρική Εις Τους Ναούς. (Στοιχεία Θεουργικής Και Ιερατικής Ιατρικής Από Της Προϊστορικής Περιόδου Μέχρι Σήμερον)*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1947
- Πουρναρόπουλος Γ. Κ., *Η Ιατρική Σάτυρα Εν Ελλάδι* Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1965
- Πουρναρόπουλος Γ. Κ., *Ο Ιπποκράτης Ως Κεντρική Μορφή Της Ελληνικής Ιατρικής Επιστήμης Του Χρυσού Αιώνας*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1960
- Συκελιανός Άγγελος, *Θυμέλη Τόμος Γ: Ασκληπιός*, Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα 1985
- Συλλογικό Έργο, *Ιπποκράτους Το Περί Αέρων, Υδάτων, Τόπων Και Ο Νόμος Και Το Του Γαληνού Ότι Άριστος Ιατρός, Και Φιλόσοφος*, Λειψία, Αθήνα 1986
- Συλλογικό Έργο, *Η Ενενηκονταετηρίς Της Προέδρου Του Φιλολογικού Συλλόγου "Παρνασσός" Ιπποκράτης Καραβιά*, Ιάμβλιχος, Αθήνα, 1955
- Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος Ι:Α-Δ*, Λειψία, Αθήνα, 1998
- Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος ΙΙ:Δ-Ο*, Λειψία, Αθήνα, 1998
- Συλλογικό Έργο, *Εικονογραφημενον Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικής Ιατρικής - Τόμος ΙΙΙ:Ο-Ω*, Λειψία, Αθήνα, 1998
- Τσουκανέλης Αλ.Σ., *Ο Ασκληπιός(Τα Ασκληπιεία Και Το Στόμα)*, Λειψία, Αθήνα, 1991
- Τσουκαντιάς Γεώργιος Αθ, *Ο Πρώτος Ελλην Ψυχοσωματιστής Ιατρός*, Εκδόσεις Β, Αθήνα, 1957
- Χαριτωνίδου Α., *Επίδαυρος. Το Ιερό Του Ασκληπιού Και Το Μουσείο*, Κλειώ, Αθήνα, 1978

Διεθνής:

- Ackerknecht E.H., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Εκδόσεις Μαραθιά, Αθήνα, 1998.
- Castiglioni A., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Μινώταυρος Τόμ. 1, Αθήνα, 1961.
- Castiglioni A., *Ιστορία Της Ιατρικής*, Τομ. 1 - 3, Εκδ. Μινώταυρος, Αθήνα, 1961. H Cooler R., Pickstone J. *Medicine In The 20th*
- Eickstedt Von K, *Το Ασκληπιείον Του Πειραιά*, Βιβλιοθήκη Της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα, 2001.
- Farnell Lewis Richard, *Ασκληπιός-Διόσκουροι*, Λευψία, Αθήνα, 1997
- Fauvet Jean, *Ιστορία Της Ιατρικής*, Κλειώ, Αθήνα, 1964
- Maalout A., *Οι Σταυροφορίες Από Τη Σκοπιά Τον Αράβων*, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1983.
- Miller T., *Η Γέννησις Του Νοσοκομείου Στην Βοζαντινή Αυτοκρατορία*, Εκδ. Βήτα, Αθήνα, 1998.
- Pere D. Pierre, Daubusson, *Μεγάλος Μάγιστρος Της Ρόδου, Πολιορκία 1480 – Άλωση 1522*, Εκδ. Τροχαλία, Αθήνα, 1996.
- Poumaropoulos G. C., *A Brief History Of Hospitals In Greece In Ancient Times And The Middle Ages. Atti Del Primo Congresso Europeo Di Storia Ospitaliera: 6-12 Giugno 1960. Centro Italiano Di Storia Ospitaliera. Reggio Emilia 1962, Pp. 1031-1041.*
- Vogel V., *American Indian Medicine*, University Of Oklahoma Press, Oklahoma, 1977.

Πηγές Διαδυκτίου:

<http://7gym-kardits.kar.sch.gr/asklipia.htm>

<http://www.mythologia.8m.com/iatriki.html>

http://www.esoterica.gr/articles/sciences/ancient_gr/ancient_gr.htm

<http://www.mythologia.8m.com/asklipios.html>

<http://www.iama.gr/ethno/oropos/papadop.htm>

<http://www.ionianet.gr/olgagouni/Epidaurus.htm>